

Näkymiä neljän seinän sisältä

Tutkielma sosiaalisesti vetäytyneiden nuorten
identiteetistä ja toimijuudesta

Artti Ilari Kellokumpu

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiologia

Pro gradu -tutkielma

Toukokuu 2017

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty		Laitos – Institution – Department	
Valtiotieteellinen tiedekunta		Sosiaalitieteiden laitos	
Tekijä □ – Författare – Author			
Artti Ilari Kellokumpu			
Työn nimi – Arbetets titel – Title			
Näkymiä neljän seinän sisältä. Tutkielma sosiaalisesti vetäytyneiden nuorten identiteetistä ja toimijuudesta			
Oppiaine – Läroämne – Subject			
Sosiologia			
Työn laji – Arbetets art – Level		Aika – Datum – Month and year	
Pro gradu -tutkielma		Toukokuu 2017	
		Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages	
		99	
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Tässä tutkielmassa tarkastelussa ovat niin kutsutut sosiaalisesti vetäytyneet nuoret. Sosiaalisella vetäytymisellä viitataan tilanteeseen, jossa nuori on ollut pidemmän aikaa työn ja opiskelun ulkopuolella ja vailla perheen ulkopuolisia sosiaalisia suhteita. Tutkielmassani sosiaalinen vetäytyminen rajautuu tilanteeksi, jossa nuori on ollut yhtäaikaaisesti toimeton ja kokenut itsensä yksinäiseksi lyhimmillään joidenkin kuukausien ja pisimmillään useiden vuosien ajan. Tutkielman keskiössä ovat näiden nuorten identiteetit ja toimijuus, jotka määrittävät heidän suhdettaan yhteiskunnalliseen ja sosiaaliseen elämään. Näin ollen tutkielman tarkoituksena ei ole ollut ensi sijaisesti tuottaa tietoa sosiaalisesti vetäytyneistä nuorista, vaan siitä yhteiskunnasta, jossa he elävät, ja niistä sosiaalisista rooleista, jotka määrittävät heidän osallisuuttaan yhteiskunnallisessa ja sosiaalisessa elämässä.</p> <p>Sosiaalinen vetäytyminen tutkittavana ilmiönä asetuu usean eri tutkimuskirjallisuustradition leikkauspisteeseen. Sosiaalista vetäytymistä on tutkittu tällä nimikkeellä suurimmaksi osaksi itäaasialaisissa maissa, erityisesti Japanissa. Sosiaalista vetäytymistä on tässä tutkimuskirjallisuudessa pidetty psykiatrisena ilmiönä tai pikemminkin erilaisten psyykkisten häiriöiden johdannaisena. Yhteiskuntatieteellisesti japanilaisten nuorten sosiaalisen vetäytymisen yleistymistä on yritetty myös selittää japanilaisen kulttuurin erityispiirteillä tai Japanin sosioekonomista rakennetta ravistelleilla muutoksilla. Suomessa sosiaalista vetäytymistä on tutkittu tällä nimikkeellä vain vähän. Ilmiö voidaan kuitenkin liittää osaksi Suomessa käytyä keskustelua nuorten syrjäytymisestä, josta on tutkimuskirjallisuudessa muodostunut hyvin monien erilaisten ongelmien muodostama vyyhti. Tutkimukseni tuo tähän keskusteluun oman lisänsä, sillä se paikkaa laadullisen tutkimuksen puutteen muodostamaa aukkoa ja asettaa yksinäisyyden tutkimuksen keskeiseksi osaksi. Kolmas tutkimustraditio, jonka kanssa sosiaalinen vetäytyminen risteää, onkin yksinäisyyden tutkimus. Yksinäisyyden on havaittu olevan keskeinen hyvinvointia uhkaava tekijä ja sen on nähty olevan yhteydessä esimerkiksi terveysongelmiin, sosiaaliseen epäluottamukseen ja psyykkiseen pahoinvointiin.</p> <p>Tutkielmani kohteena ovat yhteiskunnallista ja sosiaalista elämää määrittävät ja normatiivisesti latautuneet roolit ja niihin kytkeytyvät ongelmat ja ristiriitaisuudet sosiaalisesti vetäytyneiden nuorten elämässä. Tutkimus toteutettiin osana työharjoittelua Helsingin Diakonissalaitoksen piiriin kuuluvassa Vamoksessa. Vamos on työn ja opiskelun ulkopuolisille nuorille suunnattu palvelukokonaisuus, jonka tarkoituksena on saattaa nuoria työn, opiskelun tai jonkin muun mielekkään toiminnan piiriin. Aineistoni koostuu kymmenen nuoren ja kahden Vamoksen työntekijän haastatteluista sekä Vamoksen ryhmätoiminnan apuna käytettävistä materiaaleista, joista olen tehnyt muistiinpanoja. Kysyn tutkielmassani seuraavaa: Millä tavoin vetäytyneiden nuorten identiteetit ovat muodostuneet ja millä tavoin nämä identiteetit rajaavat nuorten toimijuutta? Minkälaisia normatiivisia oletuksia nuoret kohtaavat yhteiskunnallisen ja sosiaalisen toimijuuden kentillä? Entä millaisiin ristiriitoihin nuorten toimijuus ajautuu? Tutkielmani teoreettinen viitekehys ponnistaa kriittisen teorian perinteestä ja näitä kysymyksiä lähestytään Lacanin psykoanalyttisellä käsitteistöllä, joka soveltuu erityisesti identiteettien ja normien tutkimukseen.</p> <p>Analyysin tuloksena olen muodostanut sosiaalisesti vetäytyneiden nuorten identiteettien ideaalityyppejä sekä joukon erinäisiä normatiivisia oletuksia, joiden niiden voidaan nähdä vastaavan. Ensimmäinen ideaalityyppi muodostui passiivisen, haluttoman, epäonnistuneen ja psyykkisesti sairaan yksilön identiteetistä. Tällaisen yksilön toimijuus oli estynyt tai haurasta ja hän eli arjen tyhjyyden täyttämässä todellisuudessa, jossa elämällä ei näyttänyt olevan tulevaisuuteen suuntautunutta tavoitetta. Kyseinen ideaalityyppi vastaa sellaista normistoa, jossa yksilöltä odotetaan itsensä tuntemista, osaamista ja kyvykkyyttä ja aktiivista toimintaa itse asetettujen tavoitteiden eteen. Olen kutsunut tällaista roolia autonomiseksi yksilöllisyydeksi. Vetäytyneen nuoren sosiaaliset identiteetit voidaan jakaa karkeasti kahteen tyyppiin. Ensimmäistä määritteli ulkopuolisuus, jossa kiusatuksi tai ulos lyödyksi joutuminen tai muunlainen ulkopuolisuuden tunne johtui muiden joukkoon sopimattomasta, yksilöllisestä erilaisuudesta. Toista ideaalityyppiä määrittivät ujous, sosiaalisten taitojen puute ja sosiaalinen ahdistuneisuus. Nämä identiteetit olivat yhteydessä vaikeaan ja jopa mahdottomaan toimijuuteen sosiaalisen kohtaamisen kentillä. Tällainen puhe vastaa normistoon, jossa sosiaalisessa elämässä tulisi olla kyse yhtäältä yksilöllisten erojen tunnustamisesta ja toisaalta sosiaalisesta taidokkuudesta. Analyysin viimeisessä osassa tarkastelen nuorten puhetta yrityksenä selittää erilaisia "näkyttömiä esteitä", joita nuoret kohtaavat yhteiskunnallisessa ja sosiaalisessa elämässä ja jotka ajavat nuorten toimijuutta aktiivisuuden ja passiivisuuden, haluttomuuden ja motivoituneisuuden, kyvykkyyden ja osaamattomuuden, alempiarvoisuuden ja yhdenvertaisuuden ja erilaisuuden ja samanlaisuuden kaltaisiin ristiriitoihin.</p> <p>Tuloksia tarkastellaan nuorten syrjäytymiskeskusteluun kytkeytyvien teemojen (eriarvoisuus, prekarisaatio ja yksilöllisyys) valossa. Sosiaalisen vetäytymisen kokemusta tulkitaan ensinnäkin eriarvoisuuden kokemuksena, jossa toisen pään muodostavat autonomiseen yksilöllisyyteen ja sosiaaliseen elämään pystyvät nuoret ja toisen pään sosiaalisesti vetäytyneet nuoret. Tämän jälkeen sosiaalista vetäytymistä tulkitaan prekaarin yksilöllisyyden kokemuksena, jota määrittelevät kokonaisvaltainen epävarmuus omasta itsestä ja yhteiskunnallisesta ja sosiaalisesta elämästä. Haastatteluissa vilisevää psykiatrista ja medikalisoivaa sanastoa tulkitaan psykokulttuuriseksi sanastoksi, joka tarjoaa kielen prekaarin yksilöllisyyden kokemuksista puhumiselle. Pohdintaluvun viimeisessä osiossa pohditaan tutkielmani ja aineistoni rajoja ja sitä, mitä sosiaalisen vetäytymisen kausaalinen selittäminen vaatisi jatkotutkimukselta. Lopuksi esitän, että sosiaalisen vetäytymisen torjunta vaatisi täsmätoimenpiteiden lisäksi yhteiskunnan rakenteisiin puuttuvia poliittisia tekoja.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords			
eriarvoisuus, jälkiteollinen yhteiskunta, nuoret, psykoanalyysi, psykokulttuuri, syrjäytyminen, yksilöllistyminen, yksinäisyys			

Sisällys

1 Johdanto.....	1
2 Suomalainen syrjäytymiskeskustelu, yksinäisyyden tutkimus ja sosiaalinen vetäytyminen.....	4
2.1 Nuoruuden siirtymien yksilöllistyminen, prekarisaatio ja nuorten eriarvoistuminen Suomessa.....	5
2.2 Suomalainen syrjäytymiskeskustelu ja yksinäisyys.....	8
2.3 Sosiaalisen vetäytymisen tutkimus.....	12
3 Tutkimuksen teoreettinen viitekehys, metodi ja aineisto.....	18
3.1 Kriittinen teoria ja Lacan.....	18
3.2 Tutkimuskysymykset.....	20
3.3 Tutkimusmetodi ja analyysi.....	21
3.4 Aineisto.....	26
4 Analyysi.....	30
4.1 Imaginaarinen: sosiaalisesti vetäytyneiden nuorten identiteetit ja toimijuuden kentät.....	31
4.1.1 Passiivinen ja psyykkisesti sairaa yksilö.....	33
4.1.2 Syrjitty, erilainen ja sosiaalisesti kyvytön yksilö.....	38
4.2 Symbolinen: sosiaalinen vetäytyminen yhteiskunnan ja sosiaalisen elämän normatiivisissa paineissa.....	45
4.2.1 Autonomisen yksilöllisyyden taakka.....	48
4.2.2 Sosiaalisen ulkopuolisuuden symboliset variaatiot.....	55
4.3 Reaalinen: autonomisen yksilöllisyyden ja sosiaalisen kiinnittymisen näkymättömät esteet.....	61
4.3.1 Autonomisen yksilöllisyyden mahdottomuus.....	63
4.3.2 Sosiaalisen kiinnittymisen mahdottomuus.....	67
4.4 Yhteenveto.....	72
5 Pohdinta.....	75
5.1 Sosiaalinen vetäytyminen ja eriarvoisuus.....	76
5.2 Prekaari yksilöllisyys ja psykokulttuuri.....	80
5.3 Kohti sosiaalisen vetäytymisen systeemiteoriaa.....	84

6 Lopuksi.....	87
7 Lähteet.....	90
Liite 1. Haastattelurunko.....	96
Liite 2. Saatekirje.....	98
Liite 3. Suostumus tutkimukseen osallistumiseen.....	99

1 Johdanto

Nuorten syrjäytymisestä on muodostunut yksi poliittisen keskustelun vakiintuneista aihealueista. Syrjäytymisestä onkin tehty useita ohjelmallisia ja tutkimuksellisia raportteja, joissa eritellään ilmiön laajuutta, erilaisia ulottuvuuksia ja poliittisia keinoja torjua sitä (ks. esim. Harkko ym. 2016; Myrskylä 2012; Notkola ym. 2013).

Syrjäytymiseen puuttuvia toimenpiteitä ja projekteja on ollut paljon. Ongelmaksi ei olekaan muodostunut syrjäytymisen hoitoon keskittyvien toimenpiteiden puute, vaan niiden sirpaloituminen ja rajalliset tulokset. Tämä on luonut tarpeen palvelujen yhdistämiselle, yhdenmukaiselle arvioinnille ja toimivien, mutta kustannustehokkaiden käytäntöjen etsimiselle ja levittämiselle. Syrjäytymisen hoitamisen lisäksi asialistalle on tullut myös syrjäytymisriskien ennakointi ja ehkäisy. (Notkola ym. 2013, 244–272.)

Kuva syrjäytyneestä nuoresta ja hänen tarvitsemistaan toimenpiteistä on muuttunut, sillä 2010-luvulle tultaessa syrjäytyneen nuoreen ajatellaan kärsivän useista erilaisista ongelmista ja vaativan kokonaisvaltaista, moniammatillista hoitoa. Tätä varten poliittisten käytäntöjen tulisi kohdella nuoria kokonaisvaltaisina yksilöinä ja palveluja tulisi räätälöidä heidän yksilöllisiä tarpeitaan varten. (Emt., 55–65; 253) Syrjäytymisen laaja-alaisuuden tunnistaminen ja poliittisten käytäntöjen monimuotoisuus vaikeuttavat syrjäytymisen määrittelyä. Mitä nuorten syrjäytymisellä oikeastaan tarkoitetaan?

Keskustelua nuorten syrjäytymisestä on ohjannut pitkälti kansantaloudellinen näkökulma. Syrjäytyminen määräytyy tässä kontekstissa työmarkkinoille ja koulutukseen kiinnittymisen perusteella. Mikäli nuori ei käy töissä, ei hän osallistu myöskään taloudelliseen arvontuotantoon, ansaitse palkkatuloja ja maksa veroja, mikä tekee hänestä syrjäytyneen. Täten erityisesti nuorten työttömyys ja sille altistavat tekijät kuten matala koulutus tai työkyvyttömyys ovat saaneet paljon huomiota. Lisäksi, mikäli nuori ei kouluttaudu, ennakoidaan hänen kiinnittymisensä työmarkkinoille olevan heikkoa tulevaisuudessa. (Harkko ym. 2016; Myrskylä 2012; Notkola ym. 2013.)

Esimerkiksi Pekka Myrskylän (2012) paljon huomiota saanut, joskin jo päivittämistä kaipaava raportti syrjäytyneistä nuorista käsitteellistää syrjäytymisen tilaksi, jossa yhdistyvät työn ja opiskelun ulkopuolella oleminen ja korkeintaan perusasteen koulutus. Näin ymmärrettynä Suomessa oli vuonna 2010 yhteensä noin 51 300 syrjäytynyttä 15–29-vuotiasta nuorta, mikä on noin viisi prosenttia kaikista tämän ikäisistä nuorista. Syrjäytyneistä 18 800 oli työttömiä työnhakijoita ja 32 500 kokonaan työvoiman ulkopuolella. Miehet ja maahanmuuttotauustaiset määräytyvät syrjäytymisen

riskiryhmiksi, sillä molemmat ovat yliedustettuina syrjäytyneiden joukossa. Lääkkeeksi syrjäytymiseen Myrskylä tarjoaa nuorten kouluttautumiseen panostamista, sillä koulutus vähentää työttömyyden riskiä.

Syrjäytymisen kansantaloudellinen määrittely on osoittautunut kuitenkin varsin ahtaaksi, sillä työttömyyden ohella pahoinvoinnin tuottamiseen osallistuvat ja altistavat myös useat muut tekijät kuten mielenterveydelliset tai erinäiset sosiaaliset ongelmat. Huolta on kannettu esimerkiksi nuorten lapsuudenperheiden ongelmista ja kodin ulkopuolelle sijoitetuista nuorista, rikollisesta käyttäytymisestä, päihdeongelmista ja psyykkisten häiriöiden yleisyydestä (Harkko ym. 2016; Larja ym. 2016; Myllyniemi & Gissler 2012). Erityisesti kodin ulkopuolelle sijoitetut nuoret ja psyykkiset häiriöt ovat olleet valokeilassa, sillä kodin ulkopuolelle sijoittaminen on yleistynyt ja psyykkisten häiriöidenkin on nähty olleen kasvava ongelma. Psykykenlääkkeiden käyttö on yleistynyt ja yhä useampi nuori on terapiamuotoisessa kuntoutuksessa tai jäänyt työkyvyttömyyseläkkeelle mielenterveydellisten häiriöiden vuoksi. (Harkko ym. 2016, 40–54; Myllyniemi & Gissler 2012.) Nuorten hyvinvointiin liittyvien ongelmien moniulotteisuuden tunnistaminen on laajentanut syrjäytymisen käsitettä, mutta toisaalta murentanut sen analyyttistä käyttökelpoisuutta. Syrjäytymisestä on muodostunut moninaisten ongelmien aiheuttama vyyhti, ja syrjäytymisen riski uhkaa levittäytyä kattamaan yhä laajemman osan nuorista.

Nuoret itse pitävät ystävien puutetta kaikkein olennaisimpana syrjäytymisen ulottuvuutena (Myllyniemi 2009, 126). Yksinäisyyden onkin todettu selittävän syrjäytymisen kokemuksia paljon köyhyyttä tai muita elintason liittyviä tekijöitä vahvemmin (Lehtonen & Kallunki 2013). Tutkimukseni pureutuukin juuri siihen leikkauspisteeseen, jossa yhdistyvät sekä työn ja opiskelun ulkopuolella oleminen että yksinäisyys. Tarkastelussa ovat nuoren sosiaalisen kiinnittymisen vaikeudet liittyivät ne sitten yhteiskunnalliseen osallisuuteen työn ja opiskelun muodossa tai nuoren läheis- ja vertaissuhteisiin. Sosiaalista kiinnittymistä tarkastellaan siis kokonaisvaltaisesti eikä sen ajatella palautuvan pelkästään työhön tai opiskeluun osallistumiseen. Sosiaalisen kiinnittymisen vastakohtalle on annettu tutkimuskirjallisuudessa oma käsitteensä: *sosiaalinen vetäytyminen*. Termillä tarkoitetaan tilaa, jossa nuori on työn ja opiskelun ulkopuolella sekä enemmän tai vähemmän yksinäinen. Tutkimukseni asettuu osaksi sitä tutkimuskirjallisuutta, jossa sosiaalisille suhteille annetaan keskeinen merkitys hyvän elämän määrittelijöinä ja yksinäisyyden nähdään muodostavan keskeisen

hyvinvointivajeille altistavan riskin (Saari 2009, 39–59). Rajaamalla sosiaalisen vetäytymisen tutkimuskohteeksi tuon yksinäisyyden kokemukselliset ulottuvuudet osaksi syrjäytymiskeskustelua. Samalla paikkaan myös syrjäytymisen ja erityisesti nuorten kokeman yksinäisyyden laadullisen tutkimuksen vähäisyyden muodostamaa aukkoa.

Toisaalta tutkielmani myös kääntää tutkimuksen kohteen pääläelle. Vaikka sosiaalisen vetäytymisen rajaaminen tutkimuskohteeksi ponnistaakin yksinäisyyden merkityksestä syrjäytymisen keskeisenä tekijänä nuorten omista kokemuksista ja näkemyksistä, ei tarkoitukseni ole lisätä yhtä kategoriaa syrjäytymisen sateenvarjokäsitteen alle. Vielä vähemmän tarkoitukseni on väittää sosiaalisen vetäytymisen olevan ”aitoa syrjäytymistä” kansantaloudellisen näkökulman tai poliittisten päättäjien määrittelemän syrjäytymisen sijaan. Tarkastelemalla työn ja opiskelun ulkopuolella olevien nuorten yksinäisyyttä avautuu uudenlaisia näkökulmia siihen yhteiskuntaan, jossa nuoret elävät. Viime kädessä tarkoitukseni ei ole niinkään tuottaa tietoa syrjäytyneistä tai yksinäisistä nuorista vaan siitä yhteiskunnasta, jossa syrjäytyminen ja yksinäisyys muotoutuvat sosiaalisiksi ongelmiksi. Tarkastelun keskiössä on tarkemmin ottaen sosiaalisesti vetäytyneen nuoren ja yhteiskunnan välinen suhde eli se, millaisiin rooleihin nuoret asettuvat kiinnittyessään osaksi yhteiskunnallisia instituutioita ja sosiaalista elämää ja se, millaisia ristiriitoja ja normatiivisia paineita näihin rooleihin sisältyy.

Seuraavassa kappaleessa pureudun tarkemmin sosiaalisen vetäytymisen tutkimuskirjallisuuteen ja asetan sen suomalaisen syrjäytymistutkimuksen kontekstiin. Vaikka sosiaalisen vetäytymisen ilmiön voidaan ymmärtää risteävän monien syrjäytymiseen liittyvien ilmiöiden kanssa, on sosiaalista vetäytymistä tutkittu tällä nimikkeellä erittäin vähän Suomessa. Lisäksi paneudun eräisiin nuorisotutkimuksissa ja suomalaisessa syrjäytymisen tutkimuksessa esiin tulleisiin tematiikkoihin, jotka liittyvät eriarvoistumiseen, prekarisoitumiseen ja yksilöllistymiseen. Kolmannessa kappaleessa esittelen sekä tutkimusteorian että käyttämäni tutkimusmetodin ja aineiston. Lisäksi esittelen kolme tutkimuskysymystäni. Neljäs kappale käy läpi aineiston analyysin kolmessa eri osiossa, joista kussakin esitellään aluksi teoreettisia käsitteitä, joiden avulla olen lähestynyt aineistoa. Viidennessä kappaleessa vastaan esittämiini tutkimuskysymyksiin ja tiivistän samalla analyysini tulokset, minkä jälkeen siirryn pohtimaan tutkimukseni antia erityisesti eriarvoisuudesta, prekarisaatiosta ja

yksilöllistymisestä käytyihin keskusteluihin. Näiden laajojen, myöhäiskapitalistisen yhteiskunnan luonnetta käsittelevien teemojen lähestyminen on tarkoituksenmukaista, sillä tarkoituksenani ei ole niinkään tuottaa tietoa syrjäytyneistä nuorista tai rikastaa syrjäytymisen käsitettä, vaan tarkastella nuorten ja yhteiskunnan välistä suhdetta. Lopuksi esitän tutkimukseni johtopäätökset.

2 Suomalainen syrjäytymiskeskustelu, yksinäisyyden tutkimus ja sosiaalinen vetäytyminen

Nuorten sosiaalista vetäytymistä ei ole juurikaan tutkittu suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa (ks. kuitenkin Haasio & Zechner 2014; Husu & Välimäki 2016), mikä ei johdu niinkään syrjäytymisen tutkimuksen vähyydestä kuin siitä, ettei sosiaalista vetäytymistä ole yleensä rajattu erityiseksi tutkimuskohteeksi. Kansainvälinen tutkimus sosiaalisesta vetäytymisestä on sen sijaan ollut runsasta ja kirjavaa, joskin sitä on tehty lähinnä itäaasialaisissa maissa, erityisesti Japanissa. Näiden rajoitteiden vuoksi tarkastelenkin seuraavassa sosiaalista vetäytymistä useammassa eri tutkimuskirjallisuuskontekstissa. Tavoitteenani on paikantaa sosiaalisen vetäytymisen tutkimus kolmen eri tutkimustradition leikkauspisteeseen. Näitä traditioita ovat *suomalainen syrjäytymistutkimus*, jossa kohteena ovat yleensä olleet työttömät tai työvoiman ulkopuolella olevat nuoret sekä erilaiset riskiryhmät, *yksinäisyyden tutkimus*, jossa on tutkittu yksinäisyyttä yleisenä eikä tiettyihin yhteiskuntaluokkiin sidottuna ilmiönä, sekä itäaasialainen ja erityisesti japanilainen *sosiaalisen vetäytymisen tutkimus*. Seuraavassa tarkastelen lyhyesti jokaista kolmea tutkimussuuntausta. Näistä syrjäytymistutkimus ja yksinäisyyden tutkimus sijoittuvat suomalaiseen kontekstiin ja sosiaalisen vetäytymisen tutkimus erityisesti japanilaiseen kontekstiin. Japanilaisia, sosiaalisesti vetäytyneitä nuoria koskevan tutkimuksen vertailua suomalaisia nuoria koskevaan tutkimukseen hankaloittaa se, että suuri osa tästä tutkimuksesta tarkastelee sosiaalista vetäytymistä vahvasti japanilaiseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin sidonnaisena ilmiönä, mikä vaikeuttaa tutkimuksesta vedettyjen johtopäätösten yleistettävyyttä. Lisäksi suuri osa sosiaalisen vetäytymisen tutkimuksesta on ollut psykologista tai psykiatrista tutkimusta, jonka käyttöarvo sosiologisessa tutkimuksessa on rajallista. Näistä rajoitteista huolimatta japanilaisia, sosiaalisesti vetäytyneitä nuoria koskevan tutkimuksen tarkastelu on mielekästä, sillä japanilaisen yhteiskunnan 1980-luvun lopusta käynnistyneet rakenteelliset muutokset, joihin sosiaalisen vetäytymisen on myös

nähty kytkeytyvän, ovat varsin yleismaailmallisia ja muodostavat sillan suomalaisen syrjäytymisen tutkimukseen. Aloitankin tämän tutkimuskirjallisuusosion tarkastelemalla juuri näitä, erityisesti teollistuneita länsimaita ravistelleita yhteiskunnallisia muutoksia, jotka muodostavat sekä suomalaisen syrjäytymisen tutkimuksen että japanilaisen sosiaalisen vetäytymisen tutkimuksen yhteiskunnallisen kontekstin.

2.1 Nuoruuden siirtymien yksilöllistyminen, prekarisaatio ja nuorten eriarvoistuminen Suomessa

Suomalaisen yhteiskunnan rakenteellisia muutoksia tarkastellessa 1990-luvun alun lama näyttäyty ratkaisevana käännekohtana. Laman yleiset taloudelliset vaikutukset heijastuivat erityisen vahvasti nuoriin, sillä nuorten työttömyysaste reagoi vahvasti suhdannemuutoksiin (Furlong & Cartmel 2007, 37). Nuorten työllisyys- ja työttömyysasteet kävivät läpi poikkeuksellisen rajuja muutoksia. Esimerkiksi 23–25-vuotiaiden työllisyysaste pieneni 1980-luvun lopun noin 70–75 prosentista alle 50 prosenttiin vuonna 1993. Vastaavasti työttömyys yleistyi. Siinä, missä kyseisen ikäryhmän työttömyysaste oli noin viiden prosentin paikkeilla 1980-luvun lopulla, vuonna 1993 työttömyysaste oli noussut jo lähes 20 prosenttiin naisilla ja yli 25 prosenttiin miehillä. Laman vaikutuksista erityisen rajuja eivät tee kuitenkaan pelkästään hetkittäiset vaihtelut vaan vaikutusten pysyvyys. Työllisyysaste toipui varsin hitaasti eikä korkeimmillaankaan vuonna 2007 yltänyt 1980-luvun lopun aikaiselle tasolle (paitsi 18–20-vuotiaiden naisten joukossa). Lama jätti jälkeensä myös aiempaa suuremman työttömien nuorten joukon, joka on muodostunut suurimmaksi osaksi miehistä lähes kaikissa nuorten ikäryhmissä. (Harkko ym. 2016, 11–14.) Muutokset ovat heijastuneet myös nuorten tuloihin ja etuuksiin. Nuoret elävät ansiosidonnaisen tuen varassa yhä harvemmin ja nostavat yhä useammin työmarkkina- ja toimeentulotukea, jotka ovat tasoltaan ansiosidonnaista tukea heikompia (Lorentzen ym. 2014). Työttömyysaste lähti uudelleen nousuun ja työllisyysaste vastaavasti laskuun vuoden 2008 finanssikriisin jälkeen, joskin muutokset eivät ole olleet yhtä rajuja kuin 1990-luvun laman aikana. Erityisen näkyvää on ollut 20–29-vuotiaiden pitkäaikaistyöttömien määrän nopea kasvu ja työvoiman ja koulutuksen ulkopuolella olevien, 15–29-vuotiaiden nuorten osuuden kasvu vuoden 2010 jälkeen. (Alatalo ym. 2017.)

Suomalaisen yhteiskunnan sosioekonomisia rakenteita ravistellut lama ja sen seuraukset heijastelevat hyvin yleismaailmallisia, nuorten elinoloihin vaikuttaneita muutoksia teollistuneissa länsimaissa. Seitsemänkymmentäluvun vaihteessa alkaneita rakenteellisia muutoksia on vuoroin kuvattu siirtymänä fordismista postfordismiin, teollisesta kapitalismista jälkiteolliseen kapitalismiin tai modernista yhteiskunnasta postmoderniin yhteiskuntaan riippuen siitä, mitä aspektia on haluttu korostaa. Nuorten elinolojen osalta on syytä korostaa länsimaisten talouksien elinkeino- ja luokkarakenteissa tapahtuneita muutoksia sekä työmarkkinoiden haurastumista. Teollinen sektori kutistui ja palvelualat kasvoivat. Nuoret työskentelevätkin yhä harvemmin teollisella sektorilla ja yhä useammin palvelualoissa (Furlong & Cartmel 2007, 36–41). Myös Suomessa lama kutisti teollista sektoria (Myrskylä 2012). Nuorisotyöttömyyden yleistyminen ei ole myöskään ollut pelkästään suomalaiselle yhteiskunnalle tyypillinen ilmiö, vaan se on heijastellut länsimaissa jo paljon aikaisemmin alkanutta kehitystä. Työttömyyden yleistyminen on käynyt käsi kädessä prekarisaatioksi kutsutun ilmiön kanssa. Termillä viitataan epävarmuuden lisääntymiseen työmarkkinoilla erityisesti määräaikais- ja pätkätoiden lisääntymisen muodossa. (Furlong & Cartmel 2007, 36–41.) Suikkanen ym. (2001) ovat tutkineet prekarisaatioteesiä suomalaisten työmarkkinoiden kontekstissa ja todenneet epävarmuuden yleistyneen myös Suomessa 90-luvun laman käynnistämä. Kehitys on näkynyt muun muassa työttömyyden kasvuna ja työelämän sisällä tapahtuvan liikkuvuuden kuten työpaikkojen vaihdon yleistymisenä.

Prekarisaatioteesiä on syytä kuitenkin täsmentää, sillä työttömyys ja epävarmuus työmarkkinoilla eivät kosketa tasaisesti kaikkia sosioekonomisia ryhmiä. Erityisesti koulutusaste on toiminut määräävänä tekijänä työttömyyden ja epävarmuuden kumuloitumisessa. Korkeasti koulutetut näyttävät selviytyneen laman vaikutuksista vähin vahingoin siinä, missä matalasti koulutetut ovat saaneet kärsiä prekarisaation kasautuneista riskeistä. (Suikkanen ym. 2001, 141–153.) Teollisen sektorin kutistuminen laman seurauksena romahdutti myös matalasti koulutetun työvoiman kysynnän, mikä lisäsi eriarvoisuutta työmarkkinoilla. Erityisesti pelkästään perusasteen koulutuksen varassa olevat nuoret jäävät todennäköisemmin työttömiksi tai kokonaan työvoiman ulkopuolelle. He ovat myös useammin pienituloisia ja elävät yleisemmin erilaisten etuuksien varassa. Riskit eivät kuitenkaan ole pelkästään taloudellisia tai työttömyyteen liittyviä, sillä perusasteen koulutuksen varassa olevat nuoret ovat myös

ylidustettuina esimerkiksi työkyvyttömyyseläkkeiden saajissa ja kodin ulkopuolelle sijoitettujen joukossa. (Harkko ym. 2016; Myrskylä 2012.) Suomalaisessa syrjäytymiskeskustelussa näkyvä huoli matalasti koulutetuista nuorista liittyykin juuri suomalaisen yhteiskunnan sosioekonomisten rakenteen eriarvoistumiseen, jossa koulutusasteella on keskeinen merkitys. Nuorisotutkimuskirjallisuudessa onkin puhuttu nuorten syrjäytymisen ohella nuorten polarisoitumisesta (Eräranta & Autio 2008). Eriarvoistumiskehityksen valossa nuorten syrjäytymisestä muodostuu moniulotteinen, joskin varsin lokalisoitunut ilmiö.

Eriarvoistumisen ja prekarisaation ohella nuorisotutkimuksessa on puhuttu paljon nuorten elämäntietojen yksilöllistymisestä ja niin kutsuttujen nuoruuden siirtymien pitkittymisestä ja monimuotoistumisesta. Nuoruuden siirtymillä tarkoitetaan siirtymiä elämänvaiheesta toiseen, millä taas yleensä viitataan siirtymiin opiskelusta työelämään. Nuoret käyttävät yhä enemmän aikaa opiskeluun ja he ovat yhä korkeammin koulutettuja. Kouluttautumismahdollisuudet ovat myös avautuneet alemmista sosioekonomisista luokista tuleville nuorille, naisille ja maahanmuuttotilaisille nuorille. Siirtyminen työelämään on siis pitkittynyt ja elämäntietojen yksilöllistyneet. (Furlong & Cartmel 2007, 13–33.) Nuoret kouluttautuvat yhä pidemmälle myös Suomessa, missä käännekohtana on toiminut jälleen 90-luvun lama. Työttömien nuorten määrän kasvun ohella myös opiskelijoiden osuus nuorista kasvoi lähes välittömästi laman käynnistyttyä, mikä oli osittain myös opiskelua helpottavien, poliittisten toimenpiteiden tulosta. Opiskelijoiden määrän kasvu toimi puskurina lamaloudelle, ja nuorten entistä korkeampi kouluttautuminen auttoi suurinta osaa nuorista sopeutumaan työmarkkinoiden rakenteellisiin muutoksiin. (Harkko ym. 2016, 11–14.) Näin ollen voidaan väittää nuorten kouluttautumispaineiden kasvaneen yksilöllistymiskehityksen myötä.

Yksilöllistymisellä ei kuitenkaan viitata pelkästään nuorten opintojen pidentymiseen, vaan kyseessä on paljon laajempi näkemys nuorten identiteettien kulttuurisessa rakentumisessa tapahtuneista muutoksista ja yksilöllisen toimijuuden korostumisesta myöhäiskapitalismin institutionaalisessa kontekstissa. Nuorten identiteettien ei ole ajateltu enää muotoutuvan esimerkiksi luokan tai sukupuolen määrittämien ryhmäidentiteettien pohjalta, vaan nuorten on nähty suhtautuvan ryhmäidentiteetteihin yhä refleksiivisemmin ja rakentavan oman identiteettinsä omien valintojensa pohjalta. Myös toimijuuden on nähty perustuvan yhä enemmän nuorten yksilöllisille valinnoille.

Nuorten elämänkuluista on muodostunut yksilöllisiä projekteja, jotka perustuvat vapaille valinnoille, mutta tuovat toisaalta mukanaan myös uudenlaisia, yksilöllisiä riskejä. (Furlong & Cartmel 2007, 3–4.) Yksilöllistymisteesille on kuitenkin varsin ristiriitaista empiiristä näyttöä, sillä sellaisilla tekijöillä kuin sosioekonomisella taustalla, sukupuolella tai etnisyydellä on yhä ratkaiseva rooli nuorten elämänkulkujen selittäjinä (emt., 4–11). Furlong & Cartmel (emt., 5) puhuvatkin tässä yhteydessä yksilöllistymisen muodostamasta ”epistemologisesta harhasta”, jossa sosioekonomiset rakenteet ja ryhmäidentiteetit häipyvät nuorten tietoisuudesta luoden illuusion siitä, että nuoren elämänkulku ja identiteetti ovat kiinni vain heidän omista valinnoistaan ja yksilöllisestä toimijuudestaan.

2.2 Suomalainen syrjäytymiskeskustelu ja yksinäisyys

Suomalaista keskustelua nuorten syrjäytymisestä on luonnehtinut kansantaloudellinen näkökulma; nuoren on nähty olevan syrjäytynyt, mikäli hän ei käy töissä tai opiskele. Syrjäytymisen tutkimus on siis ottanut tehtäväkseen tunnistaa työttömyydelle ja erityisesti työvoiman ulkopuolelle jäämisen riskiryhmät ja eritellä erilaisia syrjäytymispolkuja. Näitä riskiryhmiä on tunnistettu paljon ja niihin lukeutuvat muun muassa kodin ulkopuolelle sijoitetut nuoret ja työväenluokkaisista perheistä tulevat nuoret. (Ks. esim. Harkko ym. 2016, 61–65; Larja ym. 2016.) Yleisimmin nimetty riskitekijä on kuitenkin matala koulutus, erityisesti pelkän perusasteen koulutus (Myrskylä 2012). Tutkimuksessa on pyritty myös huomioimaan erilaisten syrjäytymiseen liittyvien tekijöiden kasautuminen ja syrjäytymisen pitkittyminen, sillä työttömyys tai jopa työvoiman ulkopuolella oleminen jäävät usein väliaikaisiksi elämänvaiheiksi (Larja ym. 2016). Esimerkiksi Ilmakunnas ym. (2015) ovat eritelleet rekisteriaineistoon perustuen erilaisia sosioekonomisia syrjäytymispolkuja ja todenneet työttömyyden olevan varsin yleistä nuorten elämänpoluissa. Myös toimeentulotuen nostaminen jää usein pelkäksi väliaikaiseksi toimeentulon muodoksi. Pienellä osalla nuorista toimeentulotuen saaminen kuitenkin pitkittyy ja työttömyys- ja köyhyysjaksot kasautuvat. Tässä ryhmässä perusasteen koulutuksen varassa olevat nuoret ovat yliedustettuina. Kirjoittajien diagnoosi nuorten syrjäytymisen yleisyydestä on varsin maltillinen, sillä rekisteriaineiston valossa ainoastaan reilu neljä prosenttia nuorista aikuisista sijoittuu syrjäytymispoluille, joissa toimeentulotuki- ja työttömyysjaksot pitkittyvät ja kasautuvat.

Syrjäytymisen määrittelyä työhön ja opiskeluun kiinnittymättömyyden perusteella voidaan aiheellisesti kritisoida, sillä kyse on tällöin normatiivisesti latautuneesta tavasta konstruoida oikealainen yhteiskunnallinen osallisuus, jonka kääntöpuolena syrjäytyminen näyttäytyy (Sandberg 2015, 121–134). Nuorten kokemien hyvinvointivajeiden osalta määrittely on kuitenkin analyttisesti käyttökelpoinen, sillä työn ja opiskelun ulkopuolella eli niin kutsutulla NEET-statusella (”not in employment, education or training”) oleminen korreloi useiden huono-osaisuutta mittaavien tekijöiden kanssa. NEET-status, erityisesti mikäli NEET-vuosia kertyy useampi, on yhdistetty muun muassa rikostuomioihin, psykiatrian poliklinikkakäynteihin ja psyykenlääkeostoihin. (Larja ym. 2016.) Erityisesti NEET-status lisää sosiaalisten ja psyykkisten ongelmien riskiä 17- ja 18-vuotiailla nuorilla, mikä osaltaan vahvistaa myös Ilmakunnaksen ym. (2015) johtopäätöksiä, joiden mukaan erityisessä sosioekonomisten syrjäytymisriskien kasautumisen riskiryhmässä ovat ne, jotka ovat olleet NEET-statusella jo varhaisessa vaiheessa nuoruutta. Yleisten näkemysten kanssa linjassa ovat myös havainnot, joiden mukaan erityisesti useamman vuoden ajan NEET-statusella olleista nuorista suurella osalla on korkeintaan perusasteen koulutus, valtaosa on miehiä (joskin sukupuolijakauma NEET-ryhmässä on melko tasainen) ja monet tulevat perheistä, jotka sijoittuvan sosioekonomisen asemansa puolesta luokkayhteiskunnan pohjalle. (Larja ym. 2016.) NEET-statusella olevia 15–29-vuotiaita nuoria oli vuonna 2008 noin yhdeksän prosenttia kaikista tämän ikäisistä, mutta vuoteen 2015 mennessä määrä oli noussut jo 12 prosenttiin (Alatalo ym. 2017).

Syrjäytymisestä on siis muotoutunut tutkimuskirjallisuudessa erittäin moniulotteinen ilmiö ja syrjäytymisen riskiryhmien kirjo on laajentunut. Tässä ei ole syytä käsitellä kaikkia syrjäytymiseen liitettyjä ulottuvuuksia. Ennen yksinäisyyden tutkimukseen siirtymistä käsittelen vielä kuitenkin lyhyesti psyykkisiä ongelmia käsittelevää syrjäytymistutkimusta, sillä mielenterveyden häiriöt nousevat vahvasti esiin tutkielmani analyysissä ja johtopäätöksissä. Kuten yllä on jo käynyt ilmi, NEET-status on yhdistetty mielenterveyshäiriöiden diagnooseihin, psykiatrian poliklinikka- ja osastokäynteihin sekä psyykenlääkeostoihin (Larja ym. 2016). Syrjäytymiskeskustelussa huolta ovatkin herättäneet erityisesti masennukseen käytettyjen psyykenlääkkeiden käytön yleistymisen 90-luvun alusta lähtien sekä käyttäytymis- ja mielenterveyshäiriöiden perusteella työkyvyttömyyseläkkeelle jääneiden nuorten määrän kasvu (Myllyniemi & Gissler 2012). Psyykenlääkkeiden käytön yleistymisen perusteella ei kuitenkaan voi

tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä psyykkisen oireilun yleistymisestä, sillä trendi kuvaa pikemminkin mielenterveysongelmien hoitotavoissa tapahtuneita muutoksia. Mielenterveysongelmaisten sairaalahoitoa on pyritty vähentämään 60-luvun jälkeen ja psyykkisten oireiden hoito on vahvasti lääkkeellistynyt erityisesti mielialahäiriöiden käyttöön suunnattujen SSRI-valmisteiden tultua markkinoille 90-luvun alussa (Hautamäki ym. 2011; Helén ym. 2011). Psyykkisen oireilun yleistyminen ei olekaan nähtävissä oleva trendi esimerkiksi nuorten itsemurhatilastoissa tai alle täysi-ikäisten nuorten oireilun yleisyyttä mittaavissa tutkimuksissa (Indikaattoripankki Sotkanet 2017a; Myllyniemi & Gissler 2012). Psyykkisistä oireista käyty keskustelu kääntää myös päälaelleen syrjäytymiskeskustelulle tyypillisen johtopäätöksen, jonka mukaan nuorten syrjäytymisessä on kyse lähinnä nuorten miesten syrjäytymisestä. Psyykkinen oireilu ja erityisesti mielialahäiriöt näyttäisivät olevan erityisesti nuorten naisten kokema ongelma, sillä alle täysi-ikäiset tytöt raportoivat enemmän masentuneisuutta ja nuoret naiset käyttävät enemmän psyykenlääkkeitä ja terapiamuotoisia kuntoutuspalveluja sekä jäävät miehiä useammin työkyvyttömyyseläkkeelle mielialahäiriön vuoksi. Nuoret miehet tekevät yhä naisia useammin itsemurhia, mutta itsemurhien 90-luvulta alkanut laskeva trendi ei ole koskenut naisia. Lisäksi nuorten naisten mielenterveysongelmiin saama sairaalahoito on yleistynyt siinä, missä miesten vastaava trendi on ollut laskeva. (Harkko ym. 2016, 40–54; Indikaattoripankki Sotkanet 2017ab; Myllyniemi & Gissler 2012.)

Sosiaalisen vetäytymisen tutkimuksen tarvetta tähdentää se, että nuoret itse mieltävät syrjäytymisen useimmiten ystävien puutteeksi (Myllyniemi 2009, 126). Yksinäisyydellä vaikuttaisikin olevan useita muita tekijöitä tärkeämpi rooli syrjäytymisen kokemuksellisena ulottuvuutena. Lehtonen ja Kallunki (2013) ovat tutkineet nuorten syrjäytymisen kokemuksiin vaikuttavia tekijöitä kyselyaineistoon perustuen. Kirjoittajien luomassa polkumallissa nuoren kokemus omasta alisuoriutumisestaan sekä sosiaalinen epäluottamus selittävät yksinäisyyttä, mikä taas selittää yhteiskunnasta syrjäytymisen kokemusta. Toinen tutkimus, jossa selvitettiin työelämän ja opiskelun ulkopuolella olevien nuorten hyvinvointikokemuksia, vahvistaa näkemystä sosiaalisten siteiden vahvuuden merkityksestä nuorten syrjäytymisessä. Perheeltä ja ystäviltä saatu tuki oli positiivisesti yhteydessä esimerkiksi positiivisiin kokemuksiin lapsuudesta, korkeaan itsetuntoon ja itsekunnioitukseen, turvallisuuden tunteeseen sekä myönteiseen näkemykseen omasta tulevaisuudesta. (Alanen ym. 2014.) Molemmat tutkimukset

alleviivaavat yksinäisyyden kiinteää yhteyttä syrjäytymiseen, sillä yksinäisyys selittää syrjäytymiskokemuksia elintasoon liittyviä, materiaalisia tekijöitä vahvemmin ja nuoren saama sosiaalinen tuki on olennaisesti yhteydessä hänen hyvinvointiinsa työn ja opiskelun ulkopuolella. Sekä syrjäytymistutkimuksen että tutkimukseni kohteena olevan sosiaalisen vetäytymisen kannalta onkin syytä pureutua tarkemmin yksinäisyyden tutkimukseen.

Yksinäisyyttä on tutkittu Suomessa suhteellisen vähän, mistä kertoo muun muassa se, että ensimmäinen systemaattinen, suomenkielinen artikkelikokoelma aiheesta ilmestyi vasta vuonna 2016 (Saari 2016c). Yksinäisyyden tutkimuksessa erotellaan usein sosiaalinen ja emotionaalinen yksinäisyys. Ensimmäisellä viitataan sosiaaliseen eristäytyneisyyteen eli ystävien puutteeseen ja sosiaalisten verkostojen pienuuteen, jälkimmäisellä taas yksinäisyyden subjektiiviseen kokemukseen. Näistä erityisesti emotionaalisen yksinäisyyden on havaittu olevan yhteydessä erilaisiin sosiaalisiin ja psyykkisiin ongelmiin. (Junttila 2016a.) Yksinäisyys heikentää sekä fyysistä että psyykkistä terveyttä ja altistaa erilaisille sosiaalisen hyvinvoinnin vajeille kuten väsymykselle, masentuneisuudelle, surullisuudelle, ikävystymiselle ja uniongelmile (Kauhanen 2016; Saari 2009, 133–138). Yksinäisyys on liitetty myös eristäytyneisyyteen, alhaiseen itsetuntoon, alisuoriutumiseen sekä häpeän ja kateuden kokemuksiin (Lehtonen & Kallunki 2013; Saari 2009, 176–185). Yksinäisten on myös usein havaittu luottavan toisiin ihmisiin huonosti (Junttila 2016b; Lehtonen & Kallunki 2013). Sosiaalisen epäluottamuksen yhteydet erinäisiin sosiaalisiin ongelmiin on havaittu jo aikaisemmassa tutkimuksessa. Sosiaalinen epäluottamus heikentää resilienssiä eli ihmisen kykyä selviytyä työttömyydestä tai köyhyydestä. Lisäksi sosiaalinen epäluottamus periytyy lapsuudenperheen psykososiaalisen ilmapiirin välityksellä. (Kortteinen & Elovainio 2012.)

Yksinäiset selittävät usein yksinäisyyttään omilla, yksilöllisillä ominaisuuksillaan kuten ujouden kaltaisilla temperamenttisilla piirteillä tai psyykkisillä häiriöillä kuten masentuneisuudella (Saari 2009, 168–176). Yksinäisyyden kokemiselle altistavat kuitenkin tietyt sosioekonomiset ja demografiset tekijät. Nuoret ja vanhat kokevat yksinäisyyttä muita ikäryhmiä useammin. Lisäksi koettu yksinäisyys näyttäisi kasautuvan esimerkiksi työttömille, yksinasujille, naimattomille ja etnisille vähemmistöille. Matala koulutusaste altistaa sosioekonomisten syrjäytymisriskien lisäksi myös yksinäisyydelle. (Emt., 122–123.) Myös sosiaalinen epäluottamus on

yleisempää alemmissa sosioekonomisissa ryhmissä (Kortteinen & Elovainio 2012). Yksinäisiksi jossain määrin itsensä kokevat muodostavat noin viidesosan suomalaisista. Jatkuvasti yksinäisyyttä kokevia on kuitenkin vain murto-osa väestöstä. Yksinäisyys ei myöskään näyttäisi olevan kasvava ongelma. Koettu yksinäisyys ei ole lisääntynyt, vaan nähtävissä on ollut pikemminkin lievästi aleneva trendi. (Saari 2016b.) Sosiaalisten suhteiden merkitys korostuu yhteiskunnissa, joissa taloudellinen elintaso on korkea ja sosiaaliturva materiaalisesti kattava. Yksinäisyys vaikuttaisikin muodostavan yhden keskeisistä eriarvoisuutta kuvaavista akseleista suomalaisessa yhteiskunnassa. (Saari 2009, 100–106; Saari 2016b.)

2.3 Sosiaalisen vetäytymisen tutkimus

Lopuksi tarkastelen tutkimuskirjallisuutta, jossa sosiaalinen vetäytyminen on eksplisiittisesti rajattu omaksi, erinäiseksi tutkimuskohteeksi. Sosiaalista vetäytymistä on tutkittu lähes yksinomaan itäaasialaisissa maissa, erityisesti Japanissa. ”Sosiaalinen vetäytyminen” onkin suora käänнос japaninkielisestä termistä *shakaiteki hikikomori*, jolla viitataan sekä sosiaaliseen vetäytymiseen että vetäytyviin nuoriin itseensä. Termin käyttö on osittain ongelmallista, sillä se antaa ymmärtää sosiaalisen vetäytymisen olevan tulosta nuoren omista valinnoista. ”Vetäytyminen” onkin ehkä liian voluntaristinen termi kuvaamaan sitä yksinäisyyden tai sosiaalisen eristäytyneisyyden tilaa, johon nuori on ajautunut monien eri syiden tuloksena. (Termin ongelmallisuus muistuttaa siis ”syrjäytyminen”-termin käyttämiseen liittyvistä ongelmista. Pitäisikö puhua *syrjäytyneistä* vai *syrjäytetyistä* nuorista?) Pitäydyn kuitenkin termin käytössä, sillä se on vakiintunut osaksi tutkimuskirjallisuutta. Toisaalta termi myös muistuttaa siitä, ettei nuoren elämänkulku ole ainoastaan tulosta passiivisesta olosuhteisiin sopeutumisesta vaan myös nuoren aktiivisesta toimijuudesta ja valinnoista sosiaalisessa elämässä. Katsauksen aluksi pureudun sosiaalisen vetäytymisen määrittelemiseen liittyviin kysymyksiin ja samalla tulen rajanneeksi myös oman tutkimukseni kohteen. Tämän jälkeen käsittelen lyhyesti sosiaalisesta vetäytymisestä käytyä keskustelua itäaasialaisten maiden kontekstissa ja erittelen sosiaalisen vetäytymisen suomalaista tutkimusta.

Sosiaalisen vetäytymisen termin analyttinen käyttö edellyttäisi sen tarkkaa määrittelyä, mutta tutkimuskirjallisuudessa ei ole päästy täyteen yksimielisyyteen siitä, mitä sosiaalinen vetäytyminen oikeastaan on (Li & Wong 2015). Nojaudun käsillä olevassa

tutkimuksessa Wongin (2009) tarjoamaan määrittelyyn, jossa sosiaalinen vetäytyminen määritellään kolmen eri ulottuvuuden risteymäksi. *Ensinnäkin*, sosiaalisesti vetäytyminen määritellään suhteessa aikaan ja paikkaan. Koska nuori ei käy töissä tai koulussa, viettää hän suurimman osan ajasta kotonaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että nuori olisi täysin eristäytynyt kotiinsa. Sosiaalisesti vetäytyneet nuoret viettävät joskus aikaansa myös ulkona esimerkiksi kauppakeskuksissa tai ulkoiluharrastustensa parissa (Furlong 2008; Li & Wong 2015). Kotiinsa täysin eristäytyneet nuoret, joille kodin ulkopuolelle astuminenkin tuottaa ylitsepääsemätöntä ahdistusta, muodostavat vain pienen osan sosiaalisesti vetäytyneistä nuorista. Sosiaalinen vetäytyminen on määritelty myös vetäytymisen ajallisen pituuden mukaan. Määrittelyn vaikeus johtuu siitä, että sosiaalinen vetäytyminen voi olla vain väliaikaista. Lisäksi vetäytymisen ajanjaksoja voi kertyä useita nuoren elämänkulun varrella. (Kaneko 2006.) Usein käytetty kuuden kuukauden raja perustuu psykiatriassa yleiseen tapaan tehdä ero patologisen ja normaalin (ja vain väliaikaisen) psyykkisen oireilun välillä, mutta yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tai sosiaalityön käytännön kannalta ajanjaksoa ei ole syytä venyttää näin pitkäksi (Saitou 2013, 25; Wong 2009). *Toiseksi*, nuori ei käy koulussa tai töissä eli nuoren yhteiskunnallinen status on NEET. Tästä määrittelytavasta vallitsee melko yksimielinen konsensus tutkimuskirjallisuudessa. Joskus kuitenkin sosiaalisesti vetäytyneiksi on määritelty myös nuoria, joilla on vetäytymisen aikana lyhyitä osa-aikaistyöjaksoja (ks. esim. Saitou 2013, 20). *Kolmanneksi*, nuorella ei ole välittömien perhesuhteiden ulkopuolisia sosiaalisia suhteita tai niitä on hyvin vähän. Tämän ulottuvuuden osalta sosiaalisen vetäytymisen määrittely rakoilee eniten, sillä etenkin perhesuhteiden rajaaminen sosiaalisten suhteiden ulkopuolelle on kyseenalaista. Rajaus on kuitenkin perusteltavissa etenkin itäaasialaisessa kontekstissa, sillä suurin osa NEET-statuksella olevista ja yksinäisyyttä kokevista nuorista asuu vanhempiensa luona (Wong ym. 2015). Suomessa nuorten yksin asuminen on yleisempää ja hyvinvointivaltion institutionaaliset puitteet mahdollistavat yksin asumisen ilman palkkatulojakin, mutta Suomessakin vanhempiensa luona asuvat aikuisikäiset, joihin usea sosiaalisesti vetäytynyt nuori lukeutuu, muodostavat erityisen paljon yksinäisyyttä kokevan väestöryhmän (Kainulainen 2016). Perhesuhteet eivät siis korvaa ystävyys- tai parisuhteita. Lisäksi nuori on voinut muodostaa merkityksellisiä sosiaalisia suhteita internetin kautta, eikä yksinäisyys ole pelkästään objektiivisesti määriteltävissä, vaan siihen liittyy myös vahva subjektiivinen ulottuvuus. Pohdin näitä määrittelyn vaikeuksia tarkemmin oman aineistoni osalta tutkielman aineisto-osiossa.

Sosiaalisen vetäytymisen (englanninkielinen) tutkimuskirjallisuus voidaan karkeasti jakaa kahteen osaan, psykiatriseen ja yhteiskuntatieteelliseen. Psykiatrissa tutkimuksen piirissä sosiaalinen vetäytyminen ymmärretään psyykkiseksi häiriötilaksi tai pikemminkin erinäisten mielenterveyshäiriöiden aiheuttamaksi olotilaksi, sillä sille ei ole omaa kategoriaansa mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöiden diagnostisessa manuaalissa (eli DSM:ssä) (ks. esim. Hattori 2006; Koyama ym. 2010; Lee ym. 2013). Sosiaalisesti vetäytyneet nuoret kärsivät laajan, Japanissa toteutetun epidemiologisen tutkimuksen mukaan erityisesti mielialahäiriöistä, joista yleisin on masennus, ja erilaisista ahdistuneisuushäiriöistä ja sosiaalisten tilanteiden pelosta (Koyama ym. 2010). Sosiaalisesti vetäytyneiden nuorten on joskus todettu myös kärsivän traumaperäisistä oireista, mitkä viittaisivat vetäytymisen olevan seurausta nuoren menneisyyden traumaattisista kokemuksista (Hattori 2006; Lee ym. 2013). Psykologisessa sosiaalisen vetäytymisen tutkimuksessa onkin hyödynnetty niin kutsuttua kiintymyssuhdeteoriaa, jonka mukaan ihmisen sosiaaliset asenteet ja käyttäytymismallit muodostuvat jo varhain lapsuudessa erityisesti suhteessa vanhempiin mutta myöhemmin myös vertaisiin. Esimerkiksi Krieg & Dickie (2013) selittävät sosiaalista vetäytymistä tuloksena ambivalentin kiintymyssuhteen omaksumisesta, missä keskeisinä faktoreina ovat temperamenttisen ujouden lisäksi hylkäämis- ja syrjintäkokemukset lapsuudenperheessä ja vertaisten keskuudessa. Sosiaalisesti vetäytyneiden nuorten onkin todettu kärsineen usein koulukiusaamisesta ja kasvaneen riitaisissa tai apatian täyttämässä kodeissa (Hattori 2006; Krieg & Dickie 2013, Lee ym. 2013). Myös suomalaisessa tutkimuksessa on havaittu koulukiusaamisen yhteys esimerkiksi sosiaalisten tilanteiden pelon ja sosiaalisen epäluottamuksen muodostumiseen (Pörhölä 2008; Ranta ym. 2009).

Sosiaalisen vetäytymisen yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa on pitkälti keskitytty itäaasialaisten yhteiskuntien ja erityisesti japanilaisen kulttuurin erityispiirteisiin. Sosiaalista vetäytymistä pidetäänkin usein tutkimuskirjallisuudessa erityisen japanilaisena ilmiönä. On vaikea arvioida, mistä tämä johtuu, sillä työn ja opiskelun ulkopuolella olevien nuorten yksinäisyys tuskin on ajatuksena kovinkaan erikoinen oli kyseessä mikä maa tahansa. Joka tapauksessa ehdokaslista japanilaisen yhteiskunnan sosiaaliselle vetäytymiselle altistavista erityispiirteistä on pitkä: kungfutselaisen kollektivismin kulttuurinen perinne ja sosiaalisen konformismin paine, akateemiseen suorittamiseen painostava kasvatuskulttuuri ja kova kilpailu japanilaisissa kouluissa,

opettajien ja vanhempien hiljaista hyväksyntää nauttiva koulukiusaaminen, japanilaisten äitien ylisuojeleva kasvatustyyli ja erityisesti japanilaisten miesten yliriippuvaisuus äideistään ja perheiden ilmapiiriä määrittävä apatia eli välinpitämättömyys ja tunnekylmyys (Furlong 2008; Hattori 2006; Krieg & Dickie 2013; Li & Wong 2015; Saitou 2013; Toivonen ym. 2011; Zielenziger 2006). Tätä tutkimuskirjallisuutta ei ole syytä eritellä tässä tarkemminkin. Yleisesti ottaen näkemykset japanilaisen yhteiskunnan erityispiirteistä vaikuttaisivat perustuvan yhtäältä tutkijoiden ja journalistien orientalistisiin näkemyksiin itäaasialaisista yhteiskunnista. Japanilaisen yhteiskunnan on esimerkiksi tulkittu olevan liian kollektivistinen ja tukahduttavan nuorten yksilöllisiä identiteettejä, joiden tulisi antaa kehittyä vapaasti länsimaisen individualismin tapaan. Väitteitä on pyritty tukemaan joukolla enemmän tai vähemmän eksoottisia japanilaisten ihmisten käyttäytymistä ja psykologiaa kartoittaneita tutkimuksia tai vetoamalla japanilaisten kansallista ja kulttuurista itseidentiteettiä ruotivasta *nihonjinron*-kirjallisuudesta poimittuihin teoksiin. (Ks. erit. Zielenziger 2006, 121–145.)

Ideat japanilaisten ihmisten kungfutselaisesta kollektivismista tai patologisen riippuvaisuuden kulttuurista näyttävät kuitenkin pitkälti olevan antropologisia myyttejä (Suzuki ym. 2010). Sosiaalinen vetäytyminen ei välttämättä liitykään japanilaisen kulttuurin tai orientaalisen psyyken erityispiirteisiin, vaan japanilaista luokkayhteiskuntaa muovanneisiin muutoksiin, jotka ovat varsin yleismaailmallisia ja ravistelleet teollistuneita talouksia myös länsimaissa. Japanilaisten nuorten yleistynyttä sosiaalista vetäytymistä onkin selitetty esimerkiksi Japanin sosioekonomisen rakenteen eriarvoistumisella ja työmarkkinoiden haurastumisella. (Allison 2013, 21–76; Furlong 2008; Toivonen ym. 2011.) Japanin kansantalous vaipui syvään lamaan 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa, mikä muokkasi japanilaisen yhteiskunnan sosioekonomista rakennetta pysyvästi. Erityisesti nuorisotyöttömyys on kasvanut ja työmarkkinat ovat prekarisoituneet määräaikais- ja pätkätoiden yleistyessä. (Furlong 2008.) Japanilaisten nuorten sosiaalisen vetäytymisen yleistymistä onkin tulkittu sosioekonomisen rakenteen muutoksen aiheuttaman yhteiskunnallisen normittomuuden eli *anomian* tilaksi. Traditionaalisten elämäntavoitteiden, kuten kiinteän työsuhteen löytämisen tai ydinperheen perustamisen, saavuttamisen mahdollisuudet kaventuvat työllistymisen vaikeutuessa, minkä on nähty vieraannuttavan nuoria yhteiskunnallisesta osallistumisesta ja ajavan heitä sosiaaliseen vetäytymiseen (Furlong 2008; Toivonen

ym. 2011). Allison (2013, 43–76) taas on tulkinnut sosiaalista vetäytymistä prekarisaation kontekstissa. Epävarmuuden lisääntyessä ja sosiaalisten siteiden haurastuessa yksinäisyydestä ja siihen liittyvästä sosiaalisesta vetäytymisestä on kasvanut yhä suurempi yhteiskunnallinen ongelma Japanissa.

Yhteiskunnan sosioekonomisessa rakenteessa tapahtuneet muutokset sekä taloudellisen laman seuraukset, kuten sosiaalinen eriarvoistuminen, työmarkkinoiden prekarisoituminen ja nuoruuden siirtymien vaikeutuminen, tuovat sosiaalisesta vetäytymisestä käydyn yhteiskuntatieteellisen keskustelun lähemmäksi suomalaista kontekstia. Olisikin erikoista, jollei japanilaisten ja suomalaisten nuorten sosiaaliselle vetäytymiselle löydetäisi yhtään yhteistä nimittäjää. Tämä ei tarkoita, etteikö japanilaisen ja suomalaisen yhteiskunnan väliltä voitaisi löytää eroja, jotka osaltaan selittäisivät eri tavoin sosiaalista vetäytymistä. Esimerkiksi akateemisen suoriutumisen aiheuttamat paineet voivat hyvinkin olla musertavampia japanilaisessa kuin suomalaisessa yhteiskunnassa. Japanilaisen yhteiskunnan erityispiirteet eivät kuitenkaan selitä työn ja opiskelun ulkopuolella olevien nuorten yksinäisyyttä muualla maailmassa, ja japanilaisen sosiokulttuurisen erityisyyden korostaminen uhkaa patologisoida japanilaisen yhteiskunnan ominaisuudet hyvin orientalistisella tavalla. Rakentavampaa olisikin tutkia sosiaalista vetäytymistä jaettujen sosioekonomisten rakenteiden ja psykososiaalisten mallien pohjalta ja pohtia, millä tavoin yhteiskunnallisesti ja ajallisesti spesifit instituutiot ja kulttuuriset trendit kontribuoivat nuorten sosiaaliseen vetäytymiseen.

Suomessa sosiaalista vetäytymistä on tutkittu tällä nimikkeellä erittäin vähän. Poikkeuksen muodostavat Haasion ja Zechnerin (2014) ja Husun ja Välimäen (2016) artikkelit, jotka molemmat käyttävät aineistonaan sosiaalisesti vetäytyneiksi eli ”komeroituneiksi” tai ”hikkyiksi” itsensä identifioiville ihmisille suunnattua keskustelufoorumia. Haasio ja Zechner (2014) tutkivat artikkelissaan vetäytyneiden nuorten identiteettipuhetta, jonka kirjoittajat ajattelevat muodostuvan sosiaalisesta kyvyttömyydestä, alemmuuden tunteesta suhteessa valtaväestöön, tyytymättömyydestä omaan ulkonäköön ja mielenterveys- ja toimeentulo-ongelmista. Lisäksi kirjoittajat havaitsevat keskustelun olevan vahvasti sukupuolittunutta, sillä suurin osa foorumin keskustelijoista on miehiä, jotka suhtautuvat perinteisen patriarkaalisiin maskuliinisuuden ihanteisiin kateuden sävyttämällä vihamielisyydellä. Laudalla esiintyy myös joskus naisvihamielisiä kommentteja, minkä vuoksi vetäytyneen nuoren

identiteetti rajautuu varsin maskuliiniseksi. Husu ja Välimäki (2016) tulkitsevat samaista keskustelufoorumia bourdieulaisten linssin läpi. Kirjoittajien mukaan vetäytyneet nuoret eivät koe kykenevänsä vastaamaan yhteiskunnan asettamiin vaatimuksiin erinäisten psyykkisten ja sosiaalisten dispositioiden ja resurssien puutteen vuoksi. Vetäytymisessä yhdistyvät kielteiset asenteet sekä omaa itseä että ympäröivää yhteiskuntaa kohtaan. Lisäksi kirjoittajat kiinnittävät huomiota erilaisiin kontingenteihin tapahtumiin, kuten koulukiusatuksi joutumiseen, joita nuoret olivat kokeneet elämänhistoriansa aikana ja jotka olivat ajaneet nuoria vetäytymään sosiaalisesta elämästä. Oma tutkimukseni asettuu näiden tutkimusten jatkoksi, joskin aineistoni koostuu tutkimushaastatteluista, eikä internetissä käydyistä keskusteluista.

Sosiaalisen vetäytymisen tutkimus antaa viitteitä siitä, millä tavoin yksinäisyys ja NEET-status kietoutuvat yhteen. Itäaasialaisessa tutkimuksessa on tuotu esille joukko erilaisia kulttuurisesti ja institutionaalisesti määräytyneitä paineita, jotka saattavat ajaa nuoria vetäytymään sosiaalisesta ja yhteiskunnallisesta elämästä. Myös suomalainen sosiaalisen vetäytymisen tutkimus, niin rajallista kuin se onkin ollut, on tuonut esille näiden paineiden merkityksen yhteiskunnallisen ja sosiaalisen osallisuuden määrittäjinä. Psykiatrinen tutkimus taas on korostanut vetäytyneiden nuorten psyykkisiä kapasiteetteja ja niiden mahdollisia taustasyitä, jotka on liitetty usein perhe-elämään ja nuorten huonoihin kokemuksiin vertaissuhteista. Psykkiset ongelmat tulevat esiin myös suomalaisessa vetäytymisen tutkimuksessa, kuten tulevat esiin myös kokemukset koulukiusaamisesta ja muista negatiivisista tapahtumista. Näin ollen syrjäytymistutkimuksen kenttä rikastuu: tarkastelun kohteena eivät ole enää työmarkkinat, institutionaaliset toimintakehykset tai syrjäytymisriskejä kasvattavien väestöllisten tekijöiden erittely, vaan myös nuorten kokema ristiriita yhteiskunnan ja sosiaalisen elämän aiheuttamien paineiden ja omien kapasiteettien välillä ja nuoren menneisyyden rooli näiden ristiriitojen osatekijänä. Lisäksi viimeistään sosiaalisen vetäytymisen tutkimus haastaa sosiologin tarkastelemaan mielenterveysongelmia sosiologisesta näkökulmasta, sillä mielenterveydelliset ongelmat nousevat monin tavoin esiin sekä tutkimuksessa että nuorten puheessa omista ongelmistaan. Haasteena on irrottaa mielenterveysongelmat niiden ”pään sisäisestä” kontekstista ja tulkita niitä sosiaalisen kiinnittymisen ominaisuuksina (Husu & Välimäki 2016). Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella näitä ongelmia ja liittää ne osaksi eriarvoisuutta, prekarisaatiota ja yksilöllistymistä käsittelevää tutkimuskirjallisuutta.

3 Tutkimuksen teorettinen viitekehys, metodi ja aineisto

Tässä kappaleessa esittelen lyhyesti tutkimukseni teoreettisen viitekehysten ja tutkimuskysymykset. Lisäksi käsittelen tutkimuksen metodologisia kysymyksiä ja esittelen tutkimuksessa käytetyn aineiston. Metodologisten pohdintojen ohella käyn myös lyhyesti läpi aineiston analyysitavan ennen varsinaiseen analyysiosioon siirtymistä.

3.1 Kriittinen teoria ja Lacan

Tutkielmani ponnistaa kriittisen teorian perinteestä. Se asettuu siis osaksi sitä tutkimussuuntausta, joka tarkasteli (ja tarkastelee) yhteiskuntaa yhtäältä poliittisen taloustieteen kritiikin silmin (Marx) ja toisaalta psykoanalyttisen termistön avulla (ks. esim. Tomšič 2015). Kriittinen teoria jakaa tutkimuksen objektin kahtia. Yhtäältä kriittisen teorian kohteena on luokkayhteiskunnan sosioekonominen rakenne ja kapitalistisen talousjärjestelmän dynamiikan tuottamat sosiaaliset seuraukset. Toisaalta sosiaalisen elämän ei nähdä kriittisen teorian valossa määrittyvän yksistään sosioekonomisista ehdoista käsin, vaan ihmisen psykososiaaliselle todellisuudelle annetaan myös oma itsenäinen selitysarvonsa. Materiaalinen talous saa rinnalleen libidinaalisen talouden. Jälkimmäisen tarkastelu psykoanalyttisen termistön avulla paljastaa ne psyykkiset mekanismit, jotka ylläpitävät yhteiskunnan sosiokulttuurista elämää ja pyrkivät sitomaan yksilöt psyykkisesti osaksi yhteiskunnallisia rakenteita (emt.). Kapitalismi ei siis ehdollista yksilöiden toimintaa ainoastaan ulkoisesti, vaan tarvitsee tuekseen libidinaalisia elementtejä, joilla yksilöt saadaan sitoutumaan kapitalistiseen projektiin subjektiivisesti. Kapitalismi tarvitsee siis oman eetoksensa, ”kapitalismin hengen” (Boltanski & Chiapello 2005, 7–27). Yksilöiden sitouttaminen osaksi kapitalistista projektia on kuitenkin kaikkea muuta kuin sujuva prosessi, sillä sekä kapitalismin sosioekonominen että yksilöiden psykososiaalinen todellisuus ovat täynnä erilaisia konflikteja ja ristiriitoja. Tutkimukseni tarkoituksena onkin purettua juuri näihin konflikteihin ja ristiriitoihin siten kuin ne ilmenevät sosiaalisesti vetäytyneiden nuorten elämässä ja määrittävät heidän toimintaansa.

Tutkielmani keskiössä on subjektiivinen kokemus eli yhteiskunnan sosioekonominen rakenne jää analyysiäni ehdollistavaksi taustatekijäksi. Tarkastelun kohteena on pikemminkin se, millä tavoin elämän rakenteelliset reunaehdot kääntyvät subjektiivisiksi kokemuksiksi eli se, miten esimerkiksi prekaarisuus ja yksilön

autonomiselle toimijuudelle perustuva institutionaalinen rakenne kääntyvät yksilön kokemuksellista elämää määrittäviksi psyykkisiksi konflikteiksi. Näitä kysymyksiä lähestytään Jacques Lacanin muotoileman käsitteellisen triadin avulla. Triadi muodostuu kolmesta teoreettisesta termistä: imaginaarinen, symbolinen, reaalinen. Termit erottelevat analyttisesti kolme erilaista ulottuvuutta tai ”rekisteriä”, jotka yhdessä määrittävät subjektiivista todellisuutta. Jako on puhtaan analyttinen, sillä yksi rekisteri ehdollistaa kahta muuta. Lacan käyttää kolmen silmukan muodostaman borromeolaisen solmun metaforaa kuvaamaan imaginaarisen, symbolisen ja reaalin välistä yhteyttä. Mikäli yksi silmukka katkaistaan, kaksi muutakin silmukkaa purkautuvat. (Lacan 1998, 118–136; ks. myös Fink 1995, 123.) Tutkielmani analyysiosion jaottelu noudattaa Lacanin käsitteellistä kolmijakoa. Tästä syystä myös teoriaa esitellään kolmessa osassa jokaisen analyysiosion alussa. Tällä ratkaisulla olen pyrkinyt rytmittämään tutkielmani analyysiä ja sujuvoittamaan liikkumista tiheiden, teoreettisten tekstiosuuksien ja empiirisen analyysin välillä. On kuitenkin syytä esitellä Lacanin kolmijaon sisältö lyhyesti jo tässä vaiheessa. Ensimmäinen, imaginaarinen ulottuvuus liittyy subjektin minäkuvaan, jossa sana ”kuva” tulee ymmärtää sekä hyvin konkreettisella tasolla visuaalisena kuvana että abstraktimmin identiteettinä, joka antaa merkityksen yksilön olemassaololle ja paikalle yhteiskunnassa. Symbolinen todellisuus viittaa sosiaaliseen todellisuuteen, jota määrittävät yhteinen kieli ja symboliset lait eli sosiologisemmin ilmaistuna sosiaaliset roolit ja yksilöön kohdistetut normatiiviset odotukset. Subjekti on taas kosketuksissa reaaliin, kun yksilön symbolis-imaginaarinen todellisuus uhkaa sortua, silloin kun identiteetti rakoilee ja yksilö menettää symbolisen paikkansa yhteiskunnassa. Tällöin konfliktit ja ristiriidat kumpuavat esiin. Reaalinen toimii myös leikkauskohtana yksilön kuvitteellisen todellisuuden ja ”objektiivisen” todellisuuden välillä.

Jacques Lacan oli ranskalainen psykoanalyytikko, ja lacanilaisen teorian soveltaminen sosiologisessa tutkimuksessa vaatii perusteluja. Ensimmäinen ja pinnallisempi perustelu on se, että Lacanin teoksia on käännetty kiihtyvään tahtiin englanniksi erityisesti 2010-luvulla ja että lacanilainen teoria on nauttinut hiljattain suosiota yhteiskuntatieteiden parissa. Lacanilaista teoriaa soveltamalla on tutkittu muun muassa ideologiaa (Žižek 1989), yksilöllisen valinnanvapauden kulttuuria (Salecl 2010), sosiaalista mediaa ja demokratian diskursseja (Dean 2009), populismia (Laclau 2005) ja jopa rahataloutta (Bjerg 2014). Jos Lacanilaisen teorian sovellusala vaikuttaa laajalta,

johtuu se siitä, ettei lacanilainen teoria ole koskaan pysytellyt kliinisen psykiatrian piirissä, mikä kuvastaa yhtä paljon sitä, kuinka useista lähteistä Lacan ammensi tuotannossaan, kuin sitä, kuinka helposti lacanilainen termistö kääntyy muiden tieteenalojen sovellettavaksi. Lacanilaisen termistön käytölle yhteiskuntatieteissä ei myöskään ole mitään vakiintunutta mallia. Lacanin on sanottu nauttineen humanististen tieteiden aloilla jopa niin suurta suosiota, että se on murentanut hänen vaikutusvaltaansa kliinisen psykiatrian kentällä (Harari 2001, lxxv).

Toinen ja oleellisempi perustelu liittyykin siihen, ettei lacanilainen teoria ole kovinkaan ”psykiatrinen”, mikäli tällä tarkoitetaan sellaista teoretisointia, joka irrottaa ihmisen yhteiskunnallisesta kontekstistaan ja tarkastelee ihmisen käyttäytymistä ja psyykeä kognitiotieteen termistön ja pelkästään yksilön sosiaalisten lähipiirien varaan luotujen psykososiaalisten mallien avulla. Lacanilaisen subjektin suhde niin kutsuttuun isoon Toiseen ei tarkoita vain yksilön ja hänen vanhempansa (tai jonkun muun henkilön) välistä suhdetta, vaan Toinen on merkitsijöiden ja symbolisen lain kenttä. Toisin sanoen lacanilainen subjekti on läpikotaisesti kielen ja yhteiskunnallisten normien tuotetta. Näin ollen lacanilainen teoria antaa erinomaisen viitekehyksen identiteettien, normien ja näiden ristiriitojen yhteiskunnalliselle tutkimukselle, mitä käsillä oleva tutkimus edustaa. Tässä Lacan ei eroa Sigmund Freudista. Myöskään Freudille psyykkisten oireiden etiologia ei palaudu yksinkertaisesti perheen sisäiseen oedipaaliseen draamaan. Esimerkiksi Freudin aikaisten hysteriapotilaiden psyykkinen oireilu tulee ymmärrettäväksi ainoastaan viktoriaanisella ajalla vallinneen seksuaalietiikan kontekstissa (Freud 2002, 85–104). Psykoanalyttisen projektin irtautuminen kliinisen psykiatrian sovellusalasta tapahtui jo varhain Freudin omissa teksteissä, eikä ole syytä sille, miksei sitä saisi jatkaa sosiologiainkin piirissä.

3.2 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksessani tarkastelen siis sosiaalisen vetäytymisen kokemuksellisia ja subjektiivisia ulottuvuuksia. Teknisemmin ilmaistuna tutkielman keskiöön on valittu sosiaalisesti vetäytyneen subjektiviteetin rakentuminen. Tutkimuskysymyksiä muotoillessani olen pilkkonut tämän tematiikan osiinsa ja antanut myös lacanilaisen viitekehyksen ohjailla tutkimuskysymysteni muotoutumista. Subjektiviteetti muodostuu sekä identiteetistä että toimijuudesta, jotka ovat yhteydessä toisiinsa mutta voidaan

erotella analyttisesti. Tämän jaon pohjalta olen muodostanut seuraavat tutkimuskysymykset.

- 1) Minkälaisista elementeistä nuorten identiteetit muodostuvat ja millä tavoin identiteetit rajaavat toimijuuden kenttiä?
- 2) Minkälaisia normatiivisia odotuksia nuoret kokevat toimijuuden kentillä ja millä tavoin heidän identiteettinsä vastaavat niihin?
- 3) Minkälaisiin ristiriitoihin nuorten toimijuus ajautui?

Ensimmäinen ja toinen kysymys koskettavat niin kutsuttua symbolis-imaginaarista identifikaatiota eli sitä, millä tavoin nuoret kuvailevat omaa itseään ja millä tavoin nämä identiteetit vastaavat niihin odotuksiin, joita nuoret kohtaavat erinäisillä toimijuuden kentillä (työnhaussa, koulussa, sosiaalipalveluissa, jne.). Toimijuuden ymmärretään olevan yhteydessä nuorten identiteetteihin ja näin ollen identiteetti voi rajata ulos toimijuuden kenttiä erinäisistä syistä. Nämä kysymykset koskettavat lacanalaisen triadin imaginaarista ja symbolista rekisteriä, joten näihin kysymyksiin vastataan ensimmäisessä ja toisessa analyysiosiossa. Kolmas kysymys kiinnittyy reaalisen rekisteriin, jossa sosiaalinen vetäytyminen näyttäytyy erilaisten ristiriitojen leikkauspisteenä.

On syytä huomioda, ettei tarkoitukseni ole sosiaalisen vetäytymisen kausaalinen selittäminen. Tämä näkyy erityisen hyvin siinä tavassa, jolla vastaan kolmanteen tutkimuskysymykseen. Tulkitsen nimittäin nuorten toimijuuden ajautuvan erinäisiin näkymättömiin esteisiin, jotka ilmenevät erinäisinä ristiriitoina, mutta jotka itse jäävät näkymättömiin ja vaille selitystä. Näin otan huomioon myös aineiston ja täten myös tutkielmani viitekehyksen rajoitteet. Myöskään identiteetin ja toimijuuden välistä suhdetta ei tule ymmärtää kausaalisesti. En ota kantaa siihen, kumpuaako toimijuus identiteetistä vai päinvastoin. Tärkeää analyysissä on sen sijaan se, millä tavoin molemmat esiintyvät yhdessä ja millä tavoin niistä puhutaan erilaisten normatiivisten odotusten värittäminä.

3.3 Tutkimusmetodi ja analyysi

Pääasiallisena tutkimusmetodinani on tutkimushaastattelu tai tarkemminkin ilmaistuna puolistrukturoitu teemahaastattelu. Jälkimmäisellä viitataan sellaiseen haastattelun muotoon, joka ei ole ennakolta täysin suunniteltu esitettävien kysymysten suhteen. Teemahaastattelun runko muodostuu erilaisista teemoista, joita haastattelun kuluessa

käsitellään. Haastattelu etenee siis varsin vapaamuotoisesti, eikä noudata tarkkaa kaavaa. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 47–48.) Käytin tutkielmaani varten tekemieni haastattelujen tukena haastattelurunkoa, joka muodostui erilaisista teemoista, joiden alle kirjoitin apukysymyksiä keskustelun käynnistämiseksi ja sujuvoittamiseksi. Runko kuitenkin muuttui, kun haastatteluja alkoi kertyä, ja uusia teemoja alkoi muodostua. Suurimmassa osassa haastatteluja ennakoon suunnitellulla haastattelurungolla ei ollut enää osaa, vaan päädyin toteuttamaan haastattelut suurimmaksi osaksi mieleeni painuneen rungon varassa. Ennakoon suunnitellulla rungolla oli kuitenkin tärkeä, haastatteluja orientoiva rooli ja olenkin sisällyttänyt yhden tekemistäni haastattelurungoista tutkielman liitteeksi (Liite 1). Runko sisältää myös erillisen rungon Vamoksen työntekijöiden haastatteluja varten.

Tutkimushaastattelulla päästään hyvin käsiksi subjektiviteetin rakentumista koskeviin kysymyksiin, koska sillä päästään käsiksi niihin tapoihin, joilla ihminen puhuu itsestään, ja niihin kerronnallisiin osiin, joita haastateltavat käyttävät kertoessaan omasta elämästään. Hirsjärvi ja Hurme (2011, 35) korostavat sitä, miten haastattelutilanteissa ihminen nähdään merkityksiä luovana ja aktiivisena osapuolena. Haastattelussa ihminen selittää omaa elämäänsä ja toimintaansa eli toisin sanoen antaa merkityksiä omalle identiteetilleen ja toiminnalleen. Kääntäen voidaan puhua myös siitä, millä tavoin haastateltava ymmärtää oman osansa yhteiskunnassa ja siihen kiinnittyvät toimijuuden rajat. Oman tutkimukseni osalta nämä tutkimushaastattelun ominaisuudet tekevät metodista otollisen erityisesti ensimmäiseen tutkimuskysymykseen vastaamisen osalta.

Tämä herättää kysymyksen siitä, missä määrin tutkimushaastattelulla voidaan vastata kahteen muuhun tutkimuskysymykseen. Tässä kontekstissa on syytä huomioida, etteivät haastateltavan puhe ja haastattelun myötä tuotettu teksti ole täysin haastateltavan ehdoin määräytyntä. Tutkimushaastattelutilanteessa on läsnä kaksi ihmistä, haastateltava ja haastattelija, mikä ehdollistaa tekstin muotoutumista. Haastattelun myötä muotoutuneet merkitykset ovat ”yhteisrakentuneita” eli niiden tuottamiseen osallistuu haastateltavan lisäksi haastattelija. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 49.) Oman tutkimukseni osalta tämä näkyi esimerkiksi siinä, mitkä teemat nostin haastattelun keskiöön eli millä tavoin ohjailin haastattelun kulkua. Toimin haastattelujen aikana sekä työharjoittelijan että tutkimushaastattelijan roolissa, mikä loi haastattelutilanteelle tietyt normatiiviset raamit, minkä vuoksi nuori ei välttämättä puhunut minulle samalla tavalla kuin esimerkiksi ystävälleen tai terapeutilleen. Toinen tutkimuskysymykseni koskee niitä normatiivisia

odotuksia, joihin nuorten identiteettien ymmärretään reagoivan. Myös haastattelutilanne edellyttää nuorelta eräänlaista normatiivista suoriutumista, jossa nuori yrittää vastata kysymyksiini haastattelun kannalta tavoitteellisella tavalla vetäen samalla rajoja sille, mistä ja miten nuori voisi puhua. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, etteivät nuoret halunneet välttämättä puhua tietyistä asioista. He saattoivat myös käyttää haastattelutilannetta jonkin kokemansa epäkohdan esiintuomiseen, mikä sisältää normatiivisesti latautuneen ajatuksen tutkimuksesta yhteiskunnallisia epäkohtia esiin tuovana tekona. Toiseen tutkimuskysymykseen vastaaminen edellyttääkin myös haastattelutilanteen reflektointia.

On syytä myös pohtia sosiologisen tutkimushaastattelun ja psykoanalyysin välisiä eroja. Ensinnäkin on syytä tähdentää, ettei tutkimushaastattelu ole psykoanalyttinen terapiasessio. Psykoanalyysissä analyttikko pyrkii aluksi diagnosoimaan analysoitavan, hyödyntämään terapiamuodolle tyypillistä ”transferentiaalista” suhdetta potilaaseen ja tekemään tulkintoja analysoitavan puheesta, joka on tyypillisesti tuotettu vapaan assosiaation periaatteen mukaisesti. Tulkintojen tarkoituksena ei ole niinkään ymmärtää analysoitavaa tai antaa selityksiä analysoitavan psyykkisille ongelmille, vaan ne toimivat strategisina interventioina, joiden on tarkoitus muuttaa analysoitavan ajattelutapoja ja toimintaa. (Psykoanalyysin tekniikasta tarkemmin, ks. esim. Fink 1999.) Tutkimushaastattelu sen sijaan on kertaluontoinen sessio, jonka aikana tuotettu puhe noudattaa puolistrukturoitua kaavaa ja jonka tarkoituksena ei ole tehdä interventiota haastateltavan elämään. Lisäksi sosiologisen tutkijan huomio ei ole suuntautunut haastateltaviin ainutlaatuisina yksilöinä, vaan etsiä yhtäläisyyksiä useiden haastateltavien välillä. Toisin sanoen sosiologinen analyysi ei redusoi haastateltavien joukkoa ryhmäksi tapauskertomuksia, mikä on psykoanalyttiselle tutkimuskirjallisuudelle tyypillinen muoto. Tarkoitukseni ei siis niinkään ole psykoanalysoida haastattelemani nuoria, vaan hyödyntää psykoanalyttistä termistöä analyttisesti sosiologisen tutkimuksen apuvälineenä. Analyysini muistuttaa kuitenkin sikäli psykoanalyysiä, että psyyke on yksi analyysini kohteista. Tällaisen ”pinnallisen” psykoanalyysin kohteena eivät kuitenkaan ole yksittäiset nuoret vaan heidän haastattelujensa pohjalta muodostettu ideaalityyppi, johon yksikään yksittäinen tapaus ei tyhjenny. Näin ollen psykoanalyttisen termistön käyttö ei myöskään ole diagnoosispesifiä, mitä kliininen psykiatria saattaisi vaatia.

Sosiologisen tutkimushaastattelun ja psykoanalyttisen terapiasession erot eivät kuitenkaan tarkoita, etteikö yhtäläisyyksiä näiden välille voitaisi löytää ja etteikö Lacanin tuotantoa voitaisi hyödyntää metodologisesti haastatteluaineiston analyysissä. Sekä psykoanalyysissä että tutkimushaastattelun aineiston analyysissä on kyse puheen ja diskurssien analyysistä. Diskursseilla viitataan kielellisesti tuotettuun tekstiin, minkä rakenne taas muodostuu *merkitsijöistä*, sanoista ja symboleista, sekä niiden välisistä yhteyksistä (Hirsjärvi & Hurme 2011, 48–51). Erityisen monitieteellisesti sovellettavan Lacanista tekee se, että lacanilainen teoria sisältää kokonaisvaltaisen teorian merkitsijästä (kielestä) ja subjektin suhteesta siihen (ks. tarkemmin alla). Sikäli, kun lacanilaisessa psykoanalyysissä on kyse subjektin ja merkitsijän välisistä yhteyksistä, ovat lacanin psykoanalyttiset metodin ohjenuorat osin sovellettavissa myös haastatteluaineiston yhteiskuntatieteellisessä analyysissä. Olenkin hyödyntänyt lacanilaisia ohjenuoria analyysissäni.

Näistä ohjenuorista ensimmäinen on haastateltavan *ymmärtämisen* välttäminen. Lacanille (1988, 73) psykoanalyysissä ei ole kyse psykoanalysoitavien potilaiden ymmärtämisestä. Kyse ei ole siis diskurssin ”takaa” löytyvän ihmissubjektin intentioiden tai motivaatioiden selvittämisestä. Ymmärtäminen onkin puhtaasti imaginaarinen operaatio, jossa analyytikko ”ymmärtää” paljon enemmän kuin mitä subjektin tuottamasta diskurssista on löydettävissä. Tutkimushaastattelijan, kuten psykoanalyytikonkin, tuleekin pitäytyä diskurssien varsin ”pinnallisessa” analyysissä, jossa analyysin tueksi ei oleteta haastateltavien kuviteltuja motivaatioita tai puheen salaisia tarkoituksia. Tässä lacanilainen metodi ei eroa puhdasoppisesta diskurssianalyysistä, jonka tarkoituksena on analysoida erilaisten diskurssien sisältöä ja puheen vaihtelua. Diskurssianalyysissä tarkastelun kohteena on yksinomaan tuotettu teksti eikä esimerkiksi tutkittavien asenteet. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 155.) Toiseksi, psykoanalyysissä huomio kiinnittyy merkitsijöihin ja niiden välisiin yhteyksiin, *ei* puheen merkitykseen. Lacanin (1977, 212) mukaan psykoanalyytikon ei pidä kiinnittyä analysoitavan puheessa esiintyvien sanojen syvälliseen merkitykseen tai, saussurelaisittain ilmaistuna, merkitsijöiden (sanojen) merkityihin (asioihin, joihin sanat viittaavat). Päinvastoin analysoitavan ilmaisemia sanoja tulee kohdella puhtaina merkitsijöinä, konkreettisina sanoina ja ilmaisuina, jotka kiinnittyvät toisiin merkitsijöihin assosiaation välityksellä. Psykoanalyytikon tulee analysoitavan puhetta tulkitsemalla luoda uusia yhteyksiä puheessa toistuville, irrallisille ja ”tyhjille”

merkitsijöille (Fink 1995, 77–79). Toisaalla Lacan (1998, 34–37) ilmaisee saman asian vertaamalla analysoitavan puhetta kirjoitettuun tekstiin ja toteamalla, ettei analyytikon tule ymmärtää sitä, mitä on kirjoitettu. Tekstin lukeminen ei velvoita sen ymmärtämiseen (emt., 65). Analyysissä analyytikon esittämän tulkinnan funktiona on lukea kirjoitettua tekstiä tavalla, joka irrottaa tekstissä esiintyvät sanat niiden konventionaalisesta merkityksestä ja asettaa ne aivan toisenlaiseen asiayhteyteen (emt., 34–37). Oman analyysini osalta tämä tarkoittaa sitä, ettei esimerkiksi nuoren puhuessa masennuksesta tule liian helposti heittäytyä pohtimaan masentuneisuutta tunnetilana ja samaistua nuoren tilanteeseen vaan kiinnittää huomiota siihen kontekstiin, jossa masentuneisuudesta puhutaan. Tällöin kysymys on siitä, mitä asioita masentuneisuuteen liitetään ja mitä ”funktioita” masentuneisuus ajaa diskurssin sisäisessä logiikassa tai rakenteessa. Lisäksi olen hyödyntänyt analyysissäni lacanilaista ideaa merkitsijöistä, joiden funktio on asettaa pääteipiste merkityksenannolle (ks. tarkemmin, luku 4.3).

Lacanalainen teoria ei tietenkään tyhjenny näihin ohjenuoriin, jotka ovat tähän mennessä muistuttaneet lähinnä puhdasoppista diskurssianalyysiä. Lisäksi Lacan menee paljon diskurssianalyysin ulkopuolelle. Etenkin lacanalainen reaalisen käsite avaa puhdasoppisen diskurssianalyysin metodologisia rajoja kiinnittämällä huomiota myös niihin asioihin, jotka on rajattu diskurssien ulkopuolelle. Reaalinen on jotain, jonka ympärillä puhe pyörii saamatta siitä kuitenkaan otetta, mikä taas ajaa puhetta toistuvasti umpikujiiin. Kyse ei ole asioiden ilmaisemisen teknisestä vaikeudesta, vaan diskurssien (eli merkitsijöiden muodostamien verkostojen) rakenteellisesta logiikasta: jotta joitain asioita voidaan ilmaista, täytyy toisia mahdollisuuksia tukahduttaa, jättää diskurssin ulkopuolelle. Reaalisen syvällisempi käsittely menee kuitenkin metodologisten pohdintojen tuolle puolelle ja palaankin reaalisen käsitteeseen tuonnempana kolmannessa analyysiosiossa. Lisäksi lacanalainen teoria postuloi halun käsitteen, mutta kyse ei ole analysoitavan intentioista, vaan halu on diskursiivisesti tuotettua (ks. tarkemmin, luku 4.2).

Näiden metodologisten pohdintojen tarkoituksena on ollut avata lacanalaisen metodin sovellettavuuden mahdollisuuksia haastatteluaineiston analyysin välineenä. Lopuksi on syytä tiivistää yksinkertaiseen muotoon, miten analyysini käytännössä eteni ja millä tavoin tutkielman analyysiosiot ovat rakentuneet. Analyysin apuvälineenä käytin laadullisen aineiston analyysiin soveltuvaa ATLAS.ti-ohjelmistoa. Koodasin kaikki haastattelut, ja koodeja kertyi kaikkiaan 148 kappaletta. Tämän jälkeen muodostin

suurimmasta osasta koodeista miellekarttaa muistuttavia aihekokonaisuuksia. Näitä aihekokonaisuuksia muodostui neljä kappaletta: sosiaaliset suhteet, työ, opiskelu ja mielenterveysongelmat. Analyysikappaleen rakenne ei kuitenkaan pohjautunut aihekokonaisuuksiin, vaan hyödynsin analyysikappaleen rakenteessa lacanilaisen triadin kolmijakoa. Näin analyysikappale muodostuu kolmesta analyysiosiesta, joista kussakin tarkastellaan nuorten puhetta imaginaarisen, symbolisen ja reaalisen muodostaman tulkintakehikossa.

3.4 Aineisto

Keräsin tutkimusaineiston osana noin kahden kuukauden mittaista työharjoitteluani Helsingin Diakonissalaitoksen piiriin kuuluvassa Vamoksessa vuonna 2015. Vamos on eri-ikäisille, työn ja opiskelun ulkopuolella oleville nuorille suunnattu palvelukokonaisuus, jonka tarkoituksena on tukea nuoria ja auttaa heitä kiinnittymään koulutukseen tai työhön. Nuoret ohjautuvat Vamokseen useita reittejä. Periaatteessa nuori on itse voinut oma-aloitteisesti hakeutua Vamokseen. Kuitenkin usein välittävänä tahona on esimerkiksi psykiatrinen poliklinikka tai sosiaalitoimi. Vamoksen toiminta on osa sosiaalihuoltolain mukaista sosiaalista kuntoutusta ja se perustuu nuorten tukemiseen ja ohjaamiseen yksilöllisten tarpeiden ja tavoitteiden mukaan. Käytännössä Vamoksen palveluja suunnataan nuorille räätälöidysti. Tarvittaessa nuori voidaan myös ohjata Vamoksen ulkopuolisten palvelujen piiriin. Vamoksen tarjoamien palvelujen kirjon vuoksi Vamokseen ohjautuneita nuoria yhdistää lähinnä se, etteivät he ole töissä tai opiskele. Vamos toimii tällä hetkellä viidessä eri kaupungissa. Yksityisyyden suojan vuoksi kaupunkia, jossa aineisto kerättiin, ei ole tutkielmassani tarkennettu.

Hain tutkimukseeni haastateltaviksi nuoria, jotka olivat jossain vaiheessa elämäänsä olleet ilma työ- tai opiskelupaikkaa sekä perheen ulkopuolisia sosiaalisia kontakteja. Kohteena eivät siis olleet kaikki Vamoksen nuoret vaan valikoitu, yksinäisyyttä kokenut joukko. Esittelin tutkimukseni Vamoksen ryhmätoiminnan lomassa ja nuorille jaettiin saatekirje (Liite 2). Vamoksen työntekijät auttoivat minua tutkimuksesta tiedottamisessa ja osa nuorista ohjautuikin haastateltavaksi työntekijän kautta. Tiedottamisen yhteydessä nuorille tehtiin myös selväksi, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja että osallistumisesta voi kieltäytyä haastattelun puolivälissä tai sen jälkeenkin. Lisäksi haastattelin kahta Vamoksen työntekijää ja tein muistiinpanoja Vamoksen ryhmätoiminnan suunnittelukansioiden materiaaleista. Nuorten

ryhmätoiminnan havainnointia, joka mainitaan saatekirjeessä, ei toteutettu, sillä kaikki nuoret eivät siihen suostuneet. Kaikilta haastatteluihin osallistujilta pyydettiin myös kirjallinen suostumus tutkimukseen osallistumiseen (Liite 3), ja tutkimukseen haettiin lupa Helsingin Diakonissalaitoksen eettiseltä toimikunnalta.

On syytä pysähtyä pohtimaan tutkimuseettisiä kysymyksiä, jotka menevät kirjallista suostumuslomaketta pidemmälle. Tutkimushaastattelut nimittäin käsittelivät usein hyvin intiimejä ja arkoja aiheita, joista puhuminen voi aiheuttaa haastateltavassa hyvin epämiellyttäviä tunteita. Näiden tilanteiden välttämiseksi pyrin haastattelujen lomassa tarkkailemaan haastattelutilanteen ilmapiiriä ja toistamaan ennen arkoihin aiheisiin siirtymistä, että nuori voi itse päättää, haluaako hän kertoa minulle niistä. Tällaisia aiheita olivat esimerkiksi mielenterveysongelmat ja koulukiusaaminen. Nuoret osoittautuivat kuitenkin yllättävänkin avoimiksi, minkä toivon kertovan siitä, että he kokivat suurimmaksi osaksi haastattelutilanteen olevan heidän hallinnassaan. Parissa tapauksessa nuori ilmaisi avoimesti haluttomuutensa puhua jostain aiheesta, enkä näissä tapauksissa yrittänyt udella näistä aiheista enempää.

Tutkimukseen osallistui kaksitoista nuorta, joiden haastatteluista kymmenen valikoitiin osaksi tutkimusaineistoa. Käytin aineistoon valikoitumisen kriteerinä sitä, että nuorella oli ollut elämässään pidempi jakso, jonka aikana oli ollut yhtäaikaisesti työtön ja opiskelun ulkopuolella sekä vaille perheen ulkopuolisia sosiaalisia kontakteja eli yksinäinen. Haastatteluihin hakeutui kuitenkin myös kaksi nuorta, joilla ei heidän puheensa perusteella vaikuttanut olleen tällaista jaksoa elämässään. Johtuipa tämä sitten tiedottamiseni puutteellisuudesta tai tutkimuksen tarkoituksen väärin ymmärtämisestä näiden nuorten osalta päädyin joka tapauksessa rajaamaan nämä kaksi haastattelua aineiston ulkopuolelle jo ennen aineiston litterointia. Aineiston rajaamispäätökset ovat kuitenkin enemmän tai vähemmän mielivaltaisia, joten toinen tutkija olisi saattanut tehdä toisenlaisen valinnan näiden haastattelujen suhteen. Aineistoon valikoituja haastatteluja kertyi yhteensä noin yhdeksän tuntia ja 19 minuuttia. Yksittäisten haastattelujen pituus vaihteli reilusta 38 minuutista lähes puoleentoista tuntiin. Keskimäärin nuorten haastattelut kestivät noin 56 minuuttia. Vamoksen työntekijöiden haastatteluista ensimmäinen oli noin 28 minuutin mittainen yksilöhaastattelu ja toinen noin 32 minuutin mittainen ryhmähaastattelu, johon osallistui myös toinen työntekijä. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin. Jälkimmäistä ei tehty sanatarkasti, vaan useita täytesanoja (”niinku”, ”joo”, jne.) ja sanoissa sekaantumisia jätettiin litteroimatta.

Analyysissä esitettyjä lainauksia on myös hieman korjailtu luettavuuden vuoksi sisältöä kadottamatta.

Nuorten ikä vaihteli välillä 17–29. Nuorista kaksi oli 17-vuotiaita, kolme 21–23-vuotiaita ja neljä 25–29-vuotiaita. Nuorista viisi oli naisia ja viisi miehiä. Kuusi nuorista oli suorittanut korkeimmillaan perusasteen koulutuksen. Lopuista kolmella oli toisen asteen koulutus ja yhdellä ammattikorkeakoulun tutkinto. Nuorten lapsuudenperheen sosioekonomisen aseman osalta tiedot jäävät puutteellisiksi. Viisi nuorista asui vanhempiensa tai toisen vanhemman kanssa samassa taloudessa. Lopuista suurin osa asui yksin. Yksi nuorista oli yhdeksänvuotiaan lapsen yksinhuoltaja. Yhdellä nuorista oli kaksoiskansalaisuus.

Tässä vaiheessa on syytä pohtia sosiaalista vetäytymisen rajaamista tutkittavana ilmiönä ja aineiston soveltuvuutta sen tutkimiseen. Aiemmin sosiaalinen vetäytyminen määriteltiin tilanteeksi, jossa nuori on pitkittyneesti ollut työn ja opiskelun ulkopuolella (eli NEET-statuksella) ja vailla perheen ulkopuolisia sosiaalisia kontakteja. Näiden kriteerien osalta haastateltavien joukko lukeutui sosiaalisesti vetäytyneiden nuorten joukkoon, joskin tietyin varauksin. Ensinnäkin, vaikka kaikki nuoret olivatkin haastatteluhetkellä työn ja opiskelun ulkopuolella, osa oli hakeutunut ja päässyt johonkin opiskelulaitokseen. Lisäksi nuori oli saattanut osallistua esimerkiksi lyhytkestoiseen valmentavaan koulutukseen tai työpajatoimintaan. Nuori oli myös saattanut olla koulun kirjoilla, mutta käytännössä lopettanut koulussa käymisen lähes puoleksi vuodeksi. Kaikki eivät myöskään olleet haastatteluhetkellä yksinäisiä, vaan yksinäisyys oli saattanut ajoittua johonkin kohtaan nuoren menneisyyttä. Yksinäisyyden osalta tulee huomioida myös subjektiivisuuden elementti. Osalla nuorista saattoi olla esimerkiksi yksi kaveri, jota ei ole pystynyt näkemään usein, tai esimerkiksi internetin välityksellä ylläpidettyjä ystävyys-suhteita. Sosiaalisen vetäytymisen kestokin vaihteli. Joillakin nuorista se oli jäänyt suhteellisen väliaikaiseksi, alle puolen vuoden mittaiseksi jaksoksi. Pisimmillään nuori oli kuitenkin saattanut olla yksinäinen suurimman osan elämästään ja työn ja opiskelun ulkopuolella noin kymmenen vuoden ajan. Määrittelyt siis rakoilevat eikä sosiaalista vetäytymistä tulekaan kohdella tarkasti eristettynä ilmiönä, sillä kyse on varsin epäselvästi rajautuneesta ilmiöstä, jossa yhdistyvät heikko kiinnittyminen työhön ja opiskeluun sekä yksinäisyys eri ulottuvuuksineen. Nuorten elämänkulkujen kirjon kuvailemiseksi olen rakentanut kolme puolifiktiivistä profiilia kolmesta kuvitteellisesta sosiaalisesti vetäytyneestä nuoresta. Tarinat ovat yksityisyyden

suojelemiseksi fiktiivisiä, mutta niiden yksityiskohdat on poimittu nuorten haastatteluista. Profiilit muistuttavat Saitoun (2013, 18–21) vastaavalla tavalla rakennettuja tapauksertomuksia, mikä osaltaan vahvistaa oman tutkimukseni ja sosiaalisen vetäytymisen japanilaisen tutkimuksen yhtäläisyyksiä.

Hanna, 28

Hanna eli lapsuutensa ja ensimmäiset nuoruusvuotensa Keski-Suomessa aina yläasteen päättymiseen saakka. Kotipaikkakunnallaan Hannalla oli pieni, mutta läheinen ystäväpiiri, jonka kanssa hän oli usein tekemisissä. Yläasteen jälkeen Hanna kuitenkin muutti perheineen toiselle paikkakunnalle ja yhteydet ystäväpiiriin vähitellen katkesivat. Uudella paikkakunnalla Hanna aloitti opiskelun ammattikoulussa, mutta Hanna koki itsensä ulkopuoliseksi ja ujoksi, joten uusien ystävien löytäminen osoittautui vaikeaksi. Koulunkäynti katkesi nopeasti erinäisten mielenterveysongelmien vuoksi. Pääsy mielenterveyspalvelujen piiriin vaikeutui ja pitkittyi, mutta lopulta Hanna päätyi tutkimuksiin, joissa hänen todettiin kärsivän keskivaikeasta masennuksesta ja sosiaalisten tilanteiden pelosta. Ammattikoulun keskeytymisen jälkeisinä vuosina Hanna yritti aloittaa opinnot uudelleen useita kertoja, mutta opiskelujaksot keskeytyivät nopeasti. Lisäksi Hannalla on takanaan joitain lyhyitä työkaksoja ja kokemusta työpajatoiminnasta. Työnhaku on jäänyt Hannalla vähäiseksi, sillä hän ei koe selviytyvänsä työelämän vaatimuksista mielenterveysongelmiensa vuoksi. Suurimmaksi osaksi hän onkin ollut asunnossaan toimettomana. Perhettään ja joitain lyhyitä parisuhteita lukuun ottamatta Hannan sosiaaliset suhteet ovat myös jääneet ohuiksi muuttoa seuranneina vuosina, ja hänellä on vieläkin hankaluuksia toimia sosiaalisissa tilanteissa.

Eetu, 22

Eetun kouluvuosia on sävyttänyt jatkuva kiusaaminen. Ala-asteen ensimmäisiltä luokilta lähtien Eetu joutui kiusaamisen kohteeksi, mikä jatkui yläasteelle saakka. Kiusaaminen oli usein verbaalista, ja Eetua haukuttiin ja hänelle huudettiin. Joskus Eetu joutui myös fyysisen väkivallan kohteeksi ja hänen tavaroitaan varastettiin. Eetu eristettiin myös porukasta eikä hänellä ollut kouluaikoinaan juurikaan ystäviä. Eetu pyrki saamaan kiusaamiseen apua opettajilta, mutta tuloksetta. Yläasteella Eetu alkoi kärsiä sietämättömistä ahdistuneisuuden kokemuksista, mitkä vaikeuttivat koulunkäyntiä. Lopulta Eetun oli jo vaikea poistua kotoaan kärsimättä

paniikkikohtauksista, minkä vuoksi hän vetäytyikin pitkälti kotiinsa noin puoleksi vuodeksi. Perheensä tukemana Eetu päätyi kuitenkin lopulta sairaalakouluun, missä hän pystyi suorittamaan peruskoulun loppuun hyvin arvosanoin. Tämän jälkeen Eetu aloitti ammattikoulun, mutta koulunkäynti keskeytyi pian. Ammattikoulussa Eetua ei kiusattu, mutta hän koki itsensä ulkopuoliseksi eikä lopulta jaksanut jatkaa opintoja. Koulun lopettamisen jälkeen Eetu on pysytellyt kotonaan toimeettomana. Työpajaan osallistumista lukuun ottamatta Eetu ei myöskään ole hakenut töitä. Kodin ulkopuolella liikkuminen ja ahdistuneisuuden kokemukset ovat kuitenkin hellittäneet, sillä Eetu on saanut tukea tukihenkilöltään, psykiatrisesta ja psykiatriselta päiväosastolta. Vaikka Eetulla ei olekaan ollut ystäviä, joita hän olisi voinut tavata kasvokkain, hän on muodostanut läheisiä suhteita toisiin ihmisiin internetin välityksellä.

Petri, 26

Petrin tarinaa sävyttävät huonot perhesuhteet. Petrin vanhemmat erosivat, kun Petri oli hyvin nuori ja Petri jäi asumaan veljensä kanssa isänsä luokse. Petrin isä oli luonteeltaan määräävä ja uhkaava, minkä vuoksi Petri koki elämänsä vaikeaksi kotonaan ja ajautui usein riitoihin isänsä kanssa. Petri muuttikin omilleen mahdollisimman nopeasti, mikä toi helpotuksen perhe-elämän aiheuttamiin vaikeuksiin. Vaikeasta perhe-elämästä huolimatta Petrillä oli kuitenkin tiivis ystäväpiiri peruskoulussa sekä lukiossa. Valmistumisen jälkeen Petri suoritti armeijan, minkä jälkeen hän päätti siirtyä työelämään. Työn löytäminen osoittautui kuitenkin vaikeaksi, minkä vuoksi Petrin työnhakumotivaatio hiipui ja Petri onkin elänyt pitkiä jaksoja työttömänä. Petrin työhistoria ei kuitenkaan ole täysin tyhjä, sillä Petri oli noin vuoden mittaisessa palkkatuetussa työssä ja työhistoriaan mahtuu myös useampi lyhyt työjakso. Työttömyysjaksojen aikana Petri koki olonsa masentuneeksi ja arkielämänsä tyhjäksi. Myös velkaongelmat, joihin Petri oli ajautunut, aiheuttivat hänelle päänvaivaa. Koulusta valmistumisen jälkeen Petrin ystäväpiirit myös hajaantuivat ja Petrin nykyiset sosiaaliset piirit ovatkin jääneet ohuiksi, sillä Petrillä ei ole ollut töitä tai harrastuksia, joissa tavata uusia ihmisiä.

4 Analyysi

Käsillä olevan analyysiluvun rakenne mukaillee lacanilaista käsitteellistä triadia. Luvun kolme osiota käsittelevät vuoroittain sosiaalisesti vetäytyneiden nuorten imaginaarista, symbolista ja reaalista todellisuutta. Lacanilaista teoriaa esitellään jokaisen käsitteen

osalta osioiden alussa, minkä jälkeen siirrytään tulkitsemaan haastatteluaineistoa erilaisten lacanilaisten viitekehysten avulla. Analyysiosiot rakentuvat aina edellisen osion varaan, ja analyysin kulkua on sujuvoitettu vuoroittaisilla siirtymillä teoriasta empiriaan ja päinvastoin. Analyysin abstraktiotaso myös kasvaa analyysin osioiden edetessä; kuvaileva analyysi antaa vähitellen sijaan abstrakteille ja spekulatiivisemmille väitteille. Analyysiluvun päätteeksi esitän yhteenvedon analyysin tuloksista.

Ennen analyysiosuuteen siirtymistä on myös syytä käsitellä lacanilaisen ja erilaisten ”aikalaisdiagnostisten” teorioiden välistä jännitettä, sillä viitataan analyysissä myös erinäisiin näkemyksiin myöhäiskapitalistisen yhteiskunnan ilmiöistä.

Aikalaisdiagnostiset teoriat eivät ole lacanilaisuutta vastaan asettuvia, kilpailevia viitekehyskiä, vaan ne asettavat tutkittavan ilmiön, sosiaalisesti vetäytyneet nuoret, sen ajalliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiinsa. Lacanilainen teoria jäsentää analyysiä ja lacanilaisia termejä käytetään tutkielmani analyyttisinä työkaluina, mutta lacanilainen termistö ei ajattomuutensa ja universaalisuutensa puolesta kykene lokalisoimaan tutkittavaan ilmiötä, minkä vuoksi analyysiä on täydennettävä erinäisillä aikaan ja paikkaan sidotuilla näkemyksillä yhteiskunnallisista ilmiöistä. Erinäiset viitekehukset siis täydentävät toisiaan.

4.1 Imaginaarinen: sosiaalisesti vetäytyneiden nuorten identiteetit ja toimijuuden kentät

Lacanilainen imaginaarinen todellisuus pohjautuu erityisesti Lacanin kehittelemään teoriaan lapsen psyykkisestä kehityksestä niin kutsutussa peilivaiheessa, jossa lapsi oppii ensimmäistä kertaa tunnistamaan itsensä peilistä. Peilivaihe on Lacanille perustavanlaatuinen, sillä se ei ole ainoastaan signaali lapsen identiteetin tai psykoanalyttisemmin ilmaistuna *egon* muotoutumisesta vaan sen konstitutiivinen momentti. Peilivaiheessa lapsi kohtaa itsensä oman ruumiinsa ulkopuolelta, lapsen visuaaliseen kenttään ilmaantuvasta peilikuvasta. Peilivaiheella on kaksi funktiota lapsen psyykkisessä kehityksessä: Yhtäältä lapsi näkee peilistä kokonaisen ruumiin, mikä asettuu kontrastiksi peilivaihetta edeltävälle fragmentaaliselle ruumiillisuudelle. Lapsen varhaiseen motoriseen kehitykseen liittyvä hajanainen ruumiin kokemus saa rinnalleen koherentin ruumiin, joka on kokonainen ja peittää näkyvistään fragmentaalisuuden, mikä ei kuitenkaan koskaan katoa vaan säilyy aina ruumiillisuuden latenttina mahdollisuutena. Toisaalta lapsi näkee myös peilistä itsensä jonain *toisena*;

lapsi löytää itsensä itsensä ulkopuolelta, jonkun *toisen* ruumiista. Peilivaiheessa lapsi siis kohtaa ensimmäistä kertaa oman identiteettinsä kaksijakoisuuden, joka perustuu sisä- ja ulkopuolisuuden väliseen jännitteeseen. (Lacan 2006, 75–81.)

Lacanille peilikuva ja siihen pohjautuva ego ovat *imaginaarisia* olioita. Identifikaatio, eli erinäisten kuvien sisäistäminen moniulotteisiksi identiteeteiksi, on siis *imaginaarinen* operaatio. Imaginaarinen todellisuus perustuu konkreettisimmillaan visuaalisiin kuviin ja Lacan havainnollistaakin imaginaarisen todellisuuden luonnetta käyttämällä optisiin laitteisiin viittaavia metaforia (ks. esim. Lacan 1988a, 73–88). Lacanin peilivaihe toimii myös prototyyppinä imaginaarisen todellisuuden funktiolle, jossa tarkoituksena on muodostaa epämääräisistä ja pirstaloituneista elementeistä koherentti ja merkityksellinen todellisuus. Lacanille kaikki merkityksenanto on imaginaarista (Lacan 1993, 54). Lacanille imaginaarisuus ei viittaakaan erityisesti fiktiivisyyteen vaan siihen psyykkiseen operaatioon, joka konstituoi todellisuuden merkitykselliseksi kokonaisuudeksi ja orientoi yksilöä. Ihminen ei tulisi toimeen ilman imaginaarisia operaatioita, sillä todellisuuden koheesio ja merkityksellisyys perustuvat niille. Imaginaarisen koherenssin kääntöpuolina ovat kuitenkin toiseus ja erheellisyys. Peilivaiheessa lapsi kohtaa itsensä jonain *toisena*. Ihmisen ego, tai sosiologisemmin ilmaistuna identiteetti, on siis jotain subjektille toista ja vierasta. Jokainen imaginaarisen identifioitumisen prosessi, jossa ihminen tunnistaa itsensä jostain ulkopuolisesta objektista, onkin Lacanille aina erheellinen operaatio. Omaksuessaan jonkinlaisen minäkuvan ihminen tunnistaa itsensä ”väärin”. Lacan jopa väittää väärin ymmärtämisen olevan egon *funktio*. (Lacan 1988a, 52–53.)

Imaginaarisuus antaa siis ihmiselle kokonaisen identiteetin ja tuo koheesiota todellisuuteen. Identiteettipuhe konstruoi yhtäältä puhujan minäkuvan ja toisaalta puhujan todellisuuden ja hänen roolinsa siinä. (Fink 1995, 36–37.) Imaginaarisuus ei myöskään luonnehdi pelkästään ihmisen käsityksiä omasta identiteetistään vaan myös toisista ihmisistä; ihminen ei yritä merkityksellistää ainoastaan omaa käyttäytymistään ja paikkaansa todellisuudessa, vaan imaginaariset operaatiot antavat identiteettejä ja rooleja myös muille ihmisille yksilön kuvitelmissa. Kyseinen operaatio on täysin analoginen ihmisen omaa identiteettiä koskevan imaginaarisen identifikaation kanssa, sillä siinä ihminen kohtaa itsensä jonain toisena. Imaginaarisuus redusoi kahden ihmisen välisen suhteen kahden imaginaarisen egon väliseksi suhteeksi, joka voi määrittää samuuden tai erilaisuuden perusteella. (Emt., 84–86.) Imaginaarisen identifikaation

sosiologinen relevanssi käy ilmi väärin ymmärtämisen tuottamissa jännitteissä. Ego ei ole ”aito” psyykkinen entiteetti vaan kokoelma ympäristöstä ja toisilta ihmisiltä omaksuttuja imaginaarisia objekteja. Sosiologisemmin ilmaistuna ego on sosiaalisesti rakentunut, monenlaisista erilaisista kulttuurisista elementeistä ja samaistumiskohteista muodostunut identiteetti.

Seuraavassa analysoidaan haastateltavien imaginaariseen rekisteriin sijoittuvaa identiteettipuhetta, jolla nuoret yrittävät selittää itseään, omaa elämäänsä ja sitä todellisuutta, jossa he elävät. Nuoren identiteetti ja toimintaympäristö kytkeytyvät yhteen, sillä identiteetti rajaa yhtäältä nuorelle aukeavia toimijuuden kenttiä ja toisaalta määrittyy toimijuuden perusteella. Lacanilaisittain ilmaistuna seuraavassa osiossa rakennetaan nuorten puheen pohjalta sosiaalisesti vetäytyneen nuoren imaginaarisen egon ideaalityyppejä. Analyysin tuloksena syntyy identiteettejä ja niihin sidottuja toimijuuden kenttiä, jotka on muodostettu nuorten puheessa toistuvista osista, mutta joihin yksikään haastattelemani nuori ei mitä luultavimmin pystyisi *täysin* samaistumaan.

4.1.1 Passiivinen ja psyykkisesti sairias yksilö

Nuorten toimijuuden kentistä kaikkein välittömimmin läsnä on arkisen toimijuuden kenttä eli koti. Sosiaalisen vetäytymisen määritelmässä koti nousee esiin tilana, johon sosiaalisesti vetäytyneiden nuorten toiminta on suureksi osaksi rajoittunut (Li & Wong 2015). Näin kävi myös haastattelemani nuorten joukossa, sillä he viettivät suurimman osan valvellaoloajastaan kodeissaan. Kuvaukset kodin arkisen elämän tyhjyydestä olivat yleisiä. Tyhjyydellä viitataan tekemisen puuttumiseen ja arjen elämän merkityksettömyyteen. Tylyisyys ja mielekkään tekemisen puute esiintyivät joskus yhdessä heikon ja olemattoman toimijuuden kanssa:

Mä yritän miettiä, että mistä ne [päivät] on koostunu, mutta kun ne vaan meni. Ne vaan meni ohi. Alkuvuodesta oli paljon sitä, että mä lähinnä vaan makasin sängys, kun mä mietin, että voinko mä nousta ylös [...] koska mulla ei oo mitään, mitä tehdä. Että oli ihan liian tyhjää. En mä tienny, että voinks mä ees nousta ylös sängystä. [...] Välillä lukenu kirjoja sitten. Mutta kun silloin, kun on liikaa aikaa, niin ei saa aikaseks luettuu kirjaakaan. No kun ajattelee, että mä ehdin lukea sen kohta. [...] Mä ajattelen aina, että mä siivoon täs nyt pikkuhiljaa tai että mä kohta viiden minuutin päästä alan siivoon ja muuta. Niin sit se on aina hidastunu ja

hidastunu ja hidastunu kaikki mitä tekee, koska pitää hidastella, että aika kuluis.
(Nainen, 23)

Lainauksesta käy ilmi, miten tekemisen puute ja arjen tyhjyys asetetaan yhteen toiminnan hidastumisen, venymisen ja lykkäämisen kanssa. Tekemisen puutteen ei ymmärretä kannustavan toimeen tarttumiseen ja mielekkään tekemisen keksimiseen, vaan päinvastoin aiheuttavan passiivisuutta ja toimijuuden heikentymistä. Lainauksesta käy myös ilmi useiden haastattelemieni nuorten suhde arkisen elämän ajallisuuteen. Arjen tyhjyys liitettiin arjen aikaan sidottujen toimintaa sääntelevien rytmien venymiseen. Sosiaalisesti vetäytyneiden nuorten tutkimuksessa usein esiin nouseva arjen rytmien kääntymisen päälaelleen esiintyi myös tämän tutkimuksen nuorten puheissa (Kaneko 2006). Useat nuoret huomasivat valvovansa öisin ja nukkuvansa pitkälle iltapäivään asti. ”Kello kolme [päivällä] ei eroa kello kolmesta yöllä”, kuten eräs nuorista asian ilmaisi.

Sosiaalisen vetäytymisen suhde ajallisuuteen näkyi myös arkisen toiminnan päämäärättömytenä. Arjen tyhjyyteen liitetty merkityksettömyys näkyikin siinä, ettei arkisen toiminnan nähty johtavan mihinkään tavoitteeseen tulevaisuudessa:

AK: [...] Kun sä tavallaan jäit sinne kotiin, niin mistä sun päivät sillon on koostunu? Sä olit niin pitkänki aikaa työttömänä ja pelkästään siellä kotona.

Mies, 28: [...] Heräs myöhään ja pyöri netissä ja katteli sarjoja ja sillon tällön tosiaan lähinnä niinku vähän harrastusta yritti kehittää, lähinnä tommosta niinku ulkoilua ja pienimuotoista eräilyä, ja koiran kans tulee nyt käytyy pitkillä lenkeillä, että tollasta pientä, mutta ei mitään niinku erityisen kehittävää loppujen lopuks ollu. [...] Tuntu niinku sellaselta ajan tappamiselta. Ihan niinku ois odottanu jotain[, mitä ei] koskaan ollut tulossakaan.

Yllä oleva lainaus tuo myös ilmi sen, ettei nuorten arki ollut kuitenkaan täysin tyhjää. Useilla nuorilla oli jonkinlaisia harrastuksia, jotka saattoivat liittyä esimerkiksi tietokone- ja konsolipelien pelaamiseen, musiikin kuunteluun, blogin kirjoitteluun tai kirjojen lukemiseen. Myös ulkoilu oli yleistä, joskaan se ei aina liittynyt liikuntaharrastuksiin, vaan tarpeeseen päästä ulos kodin sisätiloista. Sosiaalisesti vetäytyneiden nuorten tutkimuksessa esiin tullut havainto, jonka mukaan nuoret kokevat joskus kaipaavansa myös ihmisten joukossa olemista, saa tukea myös omasta aineistostani (Furlong 2008). Nuorten puheista löytyi joskus kontrasti, jossa esimerkiksi kauppakeskuksessa pyöriminen vapautti nuoren omiin ajatuksiinsa vaipumisesta, mikä

taas liitettiin kodin neljän seinän sisällä olemiseen. Lukemisen tai pelaamisen kaltaisia harrastuksia tai sisätiloissa olemista ei myöskään aina nähty ongelmallisina eli tekemisiä ei kuvattu tyhjänpäiväiseksi ajan tappamiseksi tai kotona yksin olemista ahdistavaksi olotilaksi. Harrastukset tuottivat joillekin myös iloa ja yksinoloon oli totuttu tai se koettiin omalle sisäänpäin kääntyneelle luonteelle sopivana.

Minkälainen identiteetti kiinnittyy arjen tyhjyyden määrittämään kotiin ja sellaiseen toimijuuden kenttään, jossa kaikenlainen toiminta venyy, hidastuu ja lykkääntyy? Heikko toimijuus liitettiin useisiin eri asioihin, jotka voidaan karkeasti luokitella yksilön tahtoon ja toimintakykyyn kiinnittyviksi tekijöiksi. Toimintaan tarttumattomalta yksilöltä puuttui yhtäältä motivaatio ja mielenkiinto esimerkiksi koulunkäyntiin, työnhakuun tai Vamoksessa käymiseen. Toisaalta toimijuutta heikensivät nuorten puheissa myös fyysinen mutta erityisesti psyykinen kunto. Toiminnallisesti passiivinen yksilö ei jaksanut toimia, sillä hänen *kykynsä* toimia on heikentynyt. Hän on väsynyt ja uupunut, ja kaikki toiminta vaatii ponnistelua. Kuvaukset omasta jaksamattomuudesta ja väsymyksestä sekä haluttomuudesta ja mielenkiinnon puutteesta olivat yleisiä nuorten puheissa. Niillä selitettiin oman toimijuuden rajoja ja sitä, miksi aloitteellisuus on jäänyt vähäiseksi. Toiminta oli monille nuorista liian raskasta, jotain joka vaatii kohtuutonta ponnistelua. Äärimmillään jatkuvan ponnisteleminen tarve näkyi jopa ajatteluun tai arkisiin toimintoihin keskittymisen vaikeuksina sekä oman ruumiin pettämisenä:

Kaikkihan perustuu siihen, että sä ajattelet, että no niin, nyt mä haluan mennä töihin tai mä haluan juoksemaan tai näin. Niinhän se vaan nyt menee. Eihän se niinku oo sillai, että sä eka haluat [ja] sit siinä on joku välivaihe, vaan se on [niin,] että sehän menee itsestään. Se [siirtyminen ajatuksesta toimintaan] on niinku itsestään ohjautuvaa. Mulla on niinku joku ois katkassu sen pois. [...] Jostain syystä, niin kaikki mitkä liittyy siihen, että mä haluaisin tai mä koen niinku, että mun tarvii tai mun on pakko, että tää ois nyt mulle hyvä, niin ne on ne, mitä mä en pysty tekemään. Et se on niinku flipannu ihan päinvastoin. Että se on niinku oikeesti [kuin] mulla ois joku kuoleva geeni [...] Eka se meni näin, että ihmiset osotti, että hei, ei me sua hyväksytä. Sit se keho koki, että hei, no niin, siinä meni elämä. Sit se vähän niinku luovutti. [...] Sit yrittää vääntää. Ja sit se menee just siihen, että [kun] nykyään ihmiset sanoo[, että] no, väännä ja tee ja toimi, niin mä oikeesti väännän. Sehän ei oo luonnollista. [...] Mulla on niinku, että koko ajan pitää yrittää. Ja sitä sä oot vaan yrittäny nää viimiset viis vuotta – se tuli viis vuotta sitten – että mun pitää koko ajan yrittää, niinku punnertaa ja painaa. (Mies, 29)

Lainaus koskettaa myös sosiaalisen tuen ja sosiaalisista piireistä ulos lyödyksi tulemisen teemoja, joita käsitellään tuonnempana, mutta tässä yhteydessä olennaisinta on puheessa ilmenevä toimintaan tarttumisen halun ja siihen ryhtymiseen kyvyttömyyden välinen ristiriita. Toisin sanoen lainauksessa nuori yrittää puhua toiminnallisesta estyneisyydestä, joka on hänen tietoisesta tahdostaan riippumatonta. Puheessa esiin tuodut esimerkit, jotka olen sulkenut ulos lainauksesta, koskevat kuntoilua ja lukemista, joista molemmat vaativat nuorelta kohtuutonta ponnistelua. Kuntoilu vaatii ”punnertamista ja painamista” eikä lukemiseenkaan keskittyminen onnistunut kovasta yrittämisestä huolimatta. Oma keho ei seuraa oman tahdon tai järkeväksi nähtyyn toimintaan ryhtymisen perässä ja laittaa vastaan.

Kyseinen nuori selitti toimintakyvyttömyyttään (ja monia muitakin ongelmiaan) omilla geneettisillä ominaisuuksillaan. Nuorten puhe itsestään ei kuitenkaan yleisesti ottaen ollut biologisoivaa vaan psykiatrisoivaa. Oma toimintakyvyttömyyttä aina jaksamista ja motivaation puutetta myöten selitettiin masentumisella sekä muihin mielenterveydellisiin ongelmiin vetoamalla. Psykiatriset diagnoosit tarjosivat selityksen oman toiminnan esteille ja sille, miksi esimerkiksi koulunkäynti tai työnteko oli keskeytynyt tai miksi nämä toimijuuden kentät eivät edes auenneet nuorille:

No ylipäättänsä seki, että jossain vaiheessa kynnyks on vaan niin iso, että sä meet jonnekin [työ]haastatteluun. Ja sä et haluu feikata. Että mitä sä meet sinne rehellisesti sanomaan, että joo, mä en sit yhtään tiedä jaksanks mä tätä ja mä oon ollu masentunu täs näin [ja] oon edelleenki ahdistunu, että tää menee varmaan päin helvettiä, mut mä haluan kokeilla? [...] Niin nuo opiskelujututki voi olla vähän samanlaisia, että sinne on tosi vaikee hakee sitten, kun ei oo mitään kokemusta, ja sit miettii, että mitä siellä sit sanoo. [...] Mut se jännä juttu, et aina jos mä oon hakenu töihin tai kouluun, mä oon kyl päässy sinne. Että se ei oo ollu siitä sinänsä kiinni. Mut sit on aatellu, että ei siinä oo mitään järkeä, kun ei oo ollu sellasessa kunnossa. Tai tietää jo valmiiks, ettei se tuu onnistuun. (Nainen, 28)

Sosiaalinen vetäytyminen ymmärretään tutkimuskirjallisuudessa usein erinäisten psyykkisten oireiden summaksi tai johdannaiseksi (Furlong 2008; Hattori 2005; Koyama ym. 2010; Lee ym. 2013). Artikkelit noudattavat usein muotoa, jossa sosiaalisesti vetäytyneitä nuoria diagnosoidaan ja kategorisoidaan psykiatrisella termistöllä ja lääkkeeksi tarjotaan terapeutisia interventioita (ks. erit. Lee ym. 2013). Tutkimukseni yksi keskeisistä havainnoista on se, etteivät psykiatrisointi ja

medikalisointi ole ainoastaan tutkimuskirjallisuudessa esiintyviä ilmiöitä, vaan nuoret tarttuvat niihin myös itse. Lähes jokainen haastatteleistani nuorista kuvasi itseään joko ahdistuneisuudesta, masentuneisuudesta, paniikista tai muunlaisesta psyykkisestä oireilusta kärsiväksi, joskin on huomautettava, ettei psyykinen oireilu ollut kaikkien nuorten puheessa keskeisessä roolissa. Useilla oli myös lääkärin antama diagnoosi jostain mielenterveydellisestä sairaudesta. Yhtä monet olivat myös käyttäneet psyykenlääkkeitä. Psyykinen oireilu, diagnostisiin termeihin samaistuminen ja psykiatristen palvelujen ja psyykenlääkkeiden käyttö muodostivat yhdessä psyykkisesti sairaan yksilön identiteetin, jonka useimmat nuorista jakoivat. Psykiatrisen ja medikalisoivan termistön tuottamiseen osallistui myös allekirjoittanut, sillä mielenterveysongelmat muodostivat myös alateeman yhdessä käyttämistäni haastattelurungoista (Liite 1).

Psykiatrisen diagnoosi mahdollisti oman toimijuuden ja rajoitteiden kuvailemisen ”ulkoa päin”. Jaksamattomuudesta, sosiaalisissa tilanteissa toimimisen ongelmista, päivärytmistä kiinni pitämisen vaikeuksista ja motivaation puutteesta tuli oireita, jotka kumpuavat psyykkisesti sairaasta minuudesta. Psykiatrisen termistön keskeisyys oman minuuden ja elämässä kohdattujen ongelmien selittäjänä näkyi käänteisesti myös siten, että oikean diagnoosin puute saattoi aiheuttaa epätoivoa:

[Olen] käyny kaikissa hoidoissa. Mä oon käyny psykoterapiassa, lääkkeillä koitettu auttaa, ja sitte on koitettu kaks kertaa tehdä diagnoosia ja ei ikinä löydy mitään. Et se on niin hankala näissä psyykkisissä ja sosiaalisissa, psykososiaalisissa jutuissa, kun siitä ei tiedetä, miten ne aivot toimii ja muuten. Mut kuitenkin seki on sit hankala, ku ei oo sitä diagnoosia, niin mä en pysty määrittelemään itteeni. (Mies, 29)

Psykiatrisen termistön käytön nuorten puheessa voi jakaa karkeasti kahteen asiakokonaisuuteen, arjen mielekkyyden, aloitteellisen toimijuuden ja suoriutumisen muodostamaan kokonaisuuteen ja sosiaalisessa elämässä koettujen ongelmien tematiikkaan. Näistä jälkimmäistä käsitellään seuraavassa osiossa, mutta edellistä on syytä vielä täsmentää. Tähän mennessä on käsitelty arjen mielekkyyden ja toimintakyvyn vajeita sekä niiden psykiatrisointia nuorten puheessa. Psyykinen oireilu ja erityisesti masentuneisuus niputtivat kuitenkin yhteen näiden kahden aiheen lisäksi myös oman kyvyttömyyden suoriutua eteen asetetuista tehtävistä ja hallita elämää.

Epäonnistumisen kokemukset ja pelot, hallinnan menetys ja alhainen itsetunto toistuivat nuorten puheessa:

No kaikkein eniten [tulevaisuuden ajattelemisessa pelotti] se sosiaalinen juttu ja se, että mä epäonnistuin kaikessa. Mä olin silleen[, että] mulla tulee oleen huonot numerot niinku nytkin. Mulla on aina huonot numerot. Musta ei tuu mitään. Mä en tuu saamaan rahaa. Mun äiti tulee oleen pettynyt muhun. Kaikki mitä mä tein oli niinku väärin omasta mielestäni. (Nainen, 17)

Kuten lainauksesta käy ilmi, epäonnistumisen kokemuksia aiheuttivat esimerkiksi huonot arvosanat. Toinen aiheuttaja saattoi olla epäonnistunut työnhaku. Hallinnan puute taas saattoi ilmetä velkaantumisenä, joka liitettiin väärin valintoihin, tai tulevaisuuteen orientoitumisen mahdottomuutena. Mikäli nämä ongelmat esiintyivät yhdessä medikalisoivan puheen kanssa, liitettiin ne useimmiten masentuneisuuteen tai ahdistuneisuuteen. Esimerkiksi yksi nuorista, 21-vuotias nainen, liitti masennuksen kokemukseen alhaisen itsetunnon, passiivisuuden ja eristäytyneisyyden lisäksi tunteen nykyhetkessä elämisestä, jossa ”oli vaikeeta nähdä tulevaisuuteen” ja jossa ”kaikki hajoo käsiin tässä ja nyt”.

Edellä on analysoitu kuvailevaan sävyyn nuorten puhetta omasta identiteetistään ja toimijuudestaan sekä arkisen elämän toimijuuden kentästä. Analyysin pohjalta voidaankin jo piirtää kuvaa siitä imaginaarisesta todellisuudesta, jossa nuoret elävät, ja siitä imaginaarisesta identiteetistä, johon he samaistuvat. Nuorten kuva arkisesta todellisuudesta määrittyi pitkälti arjen tyhjyyttä kuvailevalla termistöllä. Arki näytti usein merkityksettömältä ja tylsältä tyhjän toimittamiselta, joka ei tähtää mihinkään tulevaisuuden tavoitteeseen. Tällaisessa arjessa elää jaksamaton, motivoitumaton ja passiivinen yksilö, joka epäonnistuu tekemisissään, joka ei hallitse omaa elämäänsä, joka ei osaa orientoitua tulevaisuuteen ja jolle kaikki toiminta on uuvuttavaa ja vaatii ponnistelua. Tällainen yksilö on psyykkisesti sairas, mikä tekee hänestä toiminnallisesti rajoittuneen epäonnistujan. Niinpä työ ja opiskelu ovat häneltä ulossuljettuja mahdollisuuksia.

4.1.2 Syrjitty, erilainen ja sosiaalisesti kyvytön yksilö

Edellä kuvailtiin nuorten näkemyksiä omasta itsestään yksilöllisinä toimijoina sekä siitä arjesta, jossa he elävät. Tässä osiossa keskitytään sen sijaan nuorten sosiaaliseen identiteettiin ja siihen, miltä sosiaalisen kohtaamisen kenttä näyttää nuorten

puheessa. Ensimmäinen käsiteltävä sosiaalinen identiteetti määrittyi erilaisuuden ja sosiaalisen ulkopuolisuuden jännitteissä. Oma yksilöllinen erilaisuus välittyi usein nuorten puheessa erityisesti ulkopuolisuuden tunteista ja kokemuksista syrjinnästä ja kiusaamisesta. Lievimmillään kyse oli siitä, ettei nuori kokenut sopivansa joukkoon esimerkiksi koulussa. Luokka oli täynnä ihmisiä, joilla oli aivan erilaiset intressit ja luonteenpiirteet kuin nuorella itse, jolloin muiden kanssa ei välttämättä edes haluttu olla tekemisissä. Muiden saatettiin esimerkiksi nähdä olevan ”pintaliitoporukkaa” ja välittävän lähinnä ulkonäöstä, jolloin oma tyyli pukeutua ja laittautua ei sopinut yhteisön sosiaaliseen koodistoon. Koulun tarjoama sosiaalinen yhteisö saattoi lisäksi näyttäytyä jopa itselle vahingollisena seurana tai uhkaavana:

Aika paljon [yksinäisyyteen] ehkä vaikutti se, että siellä koulussa oli vähän semmonen raju meininki ja kaikki omanikäiset käyttäyty vähän niinku lapsellisesti ja ne oli niin tosi epämukavia ja koko ajan kiroilemassa ja kaikkea tämmöstä, niin sitten ei niinku oikeestaan löytyny ketään semmosta, jonka kanssa ois halunnut olla kaveri. (Mies, 22)

Sosiaalisen yhteisön uhkaavuus ja oman minuuden vääränlaisuus korostuivat etenkin sellaisissa konteksteissa, joissa nuoret puhuivat kiusatuksi tulemisesta. Aineiston kymmenestä nuoresta kaksi oli kokenut toistuvaa verbaalista ja fyysistäkin väkivaltaa peruskoulussa. Nimittelyn ja huutamisen lisäksi nämä nuoret olivat saattaneet joutua esimerkiksi tavaroiden varastelun uhriksi tai joutuneet hakatuiksi välitunneilla. Molemmat olivatkin suorittaneet peruskoulunsa loppuun sairaalakoulussa. Suoranaisen kiusaamisen lisäksi muutama muukin nuori oli kokenut itsensä ulos lyödyksi tai ulkopuolelle jätetyksi. Nämä kokemukset ovat hyvin linjassa sosiaalisen vetäytymisen tutkimuksen kanssa, jossa on korostettu nuorten huonoja kokemuksia vertaissuhteista kouluissa (Krieg & Dickie 2013; Lee ym. 2013).

Kiusatuksi tai ulos lyödyksi tuleminen tulkittiin usein omasta erilaisuudesta johtuvaksi. Oma yksilöllinen erilaisuus toimii tässä tyhjänä kategoriana, joka niputtaa yhteen joukon ominaisuuksia, joiden nähtiin antavan selityksen kiusatuksi, ulos lyödyksi tai muuten ulkopuoliseksi joutumiselle. Yksi tällaisia ominaisuuksia saattoi olla esimerkiksi pitkäaikaissairaus, jonka nähtiin stigmatisoineen minuuden ja karkottaneen toiset ihmiset pois ympäriltä. Lisäksi tällaisia syitä saattoivat olla vääränlainen pukeutuminen tai vääränlaiset tavat käyttäytyä. Naisten puheessa toistui myös poikkeavuus stereotyyppisen tytön normista:

No siis sillon nuorempana, niin siihen asti, ku, ne leikit oli sellasii vähän tyttöillä ja pojilla samanlaisii, että mentiin tuolla [ulkona] ja juostiin, niin mä olin sellanen tosi villi lapsi mun mielestäni. Mut sit jossain vaiheessa ne tyttöjen leikit alko muuttuun enemmän sellasiks[, että] nyt istutaan jossain majassa ja kerrotaan salaisuuksii, niin se ei oikeen sopinu mulle. Että jotenki siinä vaiheessa, kun ne rupes muuttumaan ne hommat, niin sit mä en tuntenu oikeen sopivani sinne ja sitten ehkä sulkeuduin enemmän omaan mieleen. Ja myöhemmiten kyllä edelleenki se sama jatkumo on ehkä siinä, että ei tunne naisten kanssa niin paljon sellasta yhteyttä. Enemmän oon hengailtu miesten kanssa ja näin. [...] Mulla ehkä tulee enemmän naisten seurassa just se, että nyt pitää olla sivistyneempi, ja miesten seurassa enemmän sellanen[, että] voi olla sellanen räiskyvämpi ja kiroilla ja olla enemmän oma ittensä helpommin. (Nainen, 28)

Lainauksesta käy ilmi nuorten puheessa ilmenevä tyypillinen tapa tehdä erottelu erilaisten sosiaalisten yhteisöjen välille sen perusteella, voiko niissä olla ”oma itsensä”. Sosiaalisia kenttiä arvioidaan siis sillä perusteella, miten ne sopivat omaan yksilöllisyyteen ja millä tavoin omaan itseensä suhtaudutaan erilaisena yksilönä. Sosiaalinen elämä henkilökohtaistuu. Samalla ”oma itse” tulee määritellyksi jonain, joka rikkoo sosiaalisia normeja, yllä olevan lainauksen tapauksessa sukupuoleen kiinnittyneitä, normatiivisia tapoja olla ja puhua. Tällainen puhe on loogisesti yhteydessä tapaan puhua muista ihmisistä sosiaalisesti sovinnaisina ja sellaisina, jotka eivät osaa suhtautua erilaisuuteen, jolloin muiden ihmisten kanssa ei välttämättä edes haluta olla tekemisissä. Omalle yksilöllisyydelle sopiva yhteisö tai omaa yksilöllisyyttä arvostava ihminen täytyykin löytää jostain muualta. Jotkut kokivat pystyvänsä ”olemaan oma itsensä” parisuhteessa tai netin välityksellä tapahtuvassa vuorovaikutuksessa, toiset taas olivat saattaneet löytää omaa erilaisuutta kunnioittavan yhteisön:

Näytelmäkerhosta mä kyllä nautin, että siellä mä sitten kuuluin jonkin verran joukkoon. [...] Siellä mä sain olla oma itteni. Että sain olla minä ja mukana. Se oli ehkä ainoa paikka, jossa tunsin kuuluvani johonki joukkoon, vaikka en mä vapaa-ajalla pitäny pahemmin yhteyttä muihin. Mutta se, että siellä sentään kuulu johonki. Niihin pysty luottaan. Ja sit kun vielä tiedettiin – varsinki siinä vaiheessa, kun mä jouduin osastolle ekan kerran – niin siinä vaiheessa olin vitsillä porukan ”se hullu”, vähän niinku kylähullu tai sellanen. Mut se oli ihan selvästi [hyväntahtoista]. Se tehtiin vitsiksi, hyväksi, hauskaksi jutuksi enemmänki, että se ei todellakaan ollu pahalla tavalla tehtynä, niinku miten puhuttiin minusta ja muista

siinä. Että se oli enemmänki, että tehtiin mut kuulumaan joukkoon sen kautta välillä. Se on vaikee selittää. (Nainen, 23)

Lainauksesta käy ilmi omana itsenä olemisen tarpeen lisäksi psyykkisesti sairaan identiteetin muotoutuminen sosiaalisesti hyväksyttäväksi identiteetiksi. Sama ilmiö toistuu myös muutamissa muissa haastatteluissa. Psyykinen oireilu saattoi toimia perustana muihin ihmisiin samaistumiselle esimerkiksi sairaalakoulussa tai päiväsairaalassa, jolloin se ei suinkaan nimennyt sosiaalisessa elämässä koettuja ongelmia vaan toimi sosiaalisen elämän ehtona. Nämä kokemukset kertovat siitä, miten psyykkisesti sairas minuus nimesi yksilöllisen erilaisuuden ja loi perustan sille perustuvan sosiaalisen yhteyden muodostumiselle.

Lainauksesta käy ilmi myös sosiaalisen luottamuksen merkitys ja sen muodostama kuva muista ihmisistä. Ryhmäteatteri loi sosiaalisen yhteisön, jossa toisiin ihmisiin pystyi luottamaan toisin kuin esimerkiksi koulussa. Sosiaalisen epäluottamuksen kuvaukset olivat yleisiä etenkin kiusatuiksi tai uloslyödyiksi joutuneille sekä sosiaalisesta ahdistuneisuudesta kärsineille nuorille. Sosiaalisen epäluottamuksen määrittämä maailma kilpailee osin yksilölliseen eroavuuteen perustuvan narratiivin kanssa. Epäluottamuksen maailmassa oma minuus ei ole ainoastaan erilainen, vaan myös huono ja alempiarvoinen. Etenkin kiusatuksi joutuneet nuoret kertoivatkin painivansa usein oman alempiarvoisuuden tunteensa kanssa ja pelkäävänsä joutuvansa muiden ihmisten arvostelun kohteeksi. Epäluottamus luo siis kuvaa muista ihmisistä ilkeinä, tuomitsevinä, epäarvattavina ja ylemmydentuntoisina. Lisäksi epäluottamus saattoi yleistyä henkilökohtaiselta tasolta koskemaan koko suomalaista yhteiskuntaa. Esimerkiksi psykiatristen palvelujen piiriin pääsyn pitkittyminen saattoi romuttaa luottamuksen koko suomalaisen yhteiskunnan palvelujärjestelmään. Kortteinen ja Elovainio (2012) ovat kuvanneet tällaista epäluottamuksen määrittelemää sosiaalista todellisuutta itsekkään laskelmoinnin maailmaksi, jossa kukaan ei välitä kenestäkään muusta kuin itsestään. Täsmen täis tällä kuvausta tulkitsemalla tällaista kyynistä todellisuutta pikemminkin imaginaarisena vastauksena sosiaaliselle epäluottamukselle, jossa on pohjimmiltaan kyse sosiaalisen elämän epämääräisyydestä, ennakoimattomuudesta ja ahdistavuudesta. Muiden ihmisten pitäminen itsekkäänä ja julmina palauttaa rakenteen sosiaaliselle elämälle ja tekee sen jälleen ainakin minimaalisesti ennakoitavaksi.

Epäluottamus luo näin ollen myös yhteyden siihen sosiaalisen identiteetin ja toimijuuden asiakokonaisuuteen, joka kiinnittyy nuorten ongelmiin sosiaalisessa kyvykkyydessään. Epäluottamus kiinnittyi yhdeksi osaksi sosiaalista ahdistuneisuutta, josta useat nuoret kertoivat kärsineensä eri mitoissa. Sosiaalinen ahdistuneisuus liittyi arvostelun kohteeksi joutumisen tai sosiaalisen epäonnistumisen pelkoon, mutta useimmiten kyseessä oli epämääräinen kokemus, jota nuoret eivät osanneet selittää ja joka koettiin varsin epärationaaliseksi tavaksi reagoida sosiaalisiin tilanteisiin. Ahdistuneisuus saattoi lukita nuoren kotiinsa, sillä kaupassa käyminen, bussilla ajelu tai jopa pelkästään kodin ulkopuolelle astuminen saattoivat ajaa nuoren paniikkiin. Tällaisia tapauksia on tuotu esiin japanilaisia nuoria koskevassa tutkimuskirjallisuudessa, mikä osaltaan puhuu sen puolesta, että käsillä oleva tutkimus tutkii samaa sosiaalisen vetäytymisen ilmiötä kuin itäaasialaiseen kontekstiin sitoutunut tutkimus (Furlong 2008). Suurimmalle osalle nuorista sosiaalinen ahdistuneisuus ei kuitenkaan yltänyt näin voimakkaalle tasolle. Toisille ahdistuneisuuden kokemus oli lokalisoituneempaa ja liittyi esimerkiksi suurissa ihmisjoukoissa olemiseen. Ahdistuneisuus aiheutti myös fysiologista oireilua, joka pakotti nuoren keksimään erilaisia selviytymiskeinoja sosiaalisissa tilanteissa:

Se alkoi jo lukiossa, että mulla oli semmonen tapa, että mä menin aina vessaan ja koitin rauhottua, että seki oli semmonen niinku alitajuinen [asia, jota] mä en edes tajunnu. Se oli vaan työkalupakissa, että jännitti koulussa ja ei edes esitelmää joskus pystyny pitämään ja ruokalaan ei joskus pystyny meneen, kun [jännittää] niin kovasti, että tärisyttää ja muuta. [...] Sit mulla oli [sekin,] että mä meen niinku just vessaan, just teen niinku [niin,] että vähän hartioita rentoutan, tiät sä? [...] Niinku epäsovinnaisissa tilanteissa voi venytellä ihan vaan sen takii, että se rauhottais mua. [...] Ja mä en ees tajunnu, että hei, täähän on yks mun keino yrittää ratkaista tilannetta. Ja armeijassaki sitte, niin mä menin – siellä on sellasia pukukoppeja – mä sitten koitin mennä vähän [pukukoppiin] rauhottumaan ja hengittelemään, mutta ei se sitten oo ikinä auttanu. (Mies, 29)

Sosiaalinen ahdistuneisuus rajoitti nuorten toimintaa ja rajasi usein ulos esimerkiksi opiskelun tai työnteon mahdollisuuden. Siinä, missä masentuneisuus teki toimijuudesta uuvuttavaa ja raskasta, ahdistuneisuus teki siitä epävarmaa ja pelottavaa. Puhe ahdistuneisuudesta ja sosiaalisten tilanteiden pelosta myös psykiatrisoi ja medikalisoi toimijuuden ongelmia samaan tapaan kuin masentuneisuus. Psykiatrisoiva puhe liittyy sosiaalisen ahdistuneisuuden *kykyyn* toimia sosiaalisissa tilanteissa ja selittää

toimijuuden ongelmia psyykkisen oirehtimisen aikaansaamalla toimintakyvyn alentumisella. Ahdistuneisuudesta parantuminen taas voi tarkoittaa sosiaalisten taitojen opettelua päiväsairaalassa tai psyykenlääkkeiden käyttämistä oireiden lievittämiseksi.

Ahdistuneisuuden tapainen psyykkinen oireilu tekee myös omasta minuudesta arvoituksellisen, sillä oireita ei useinkaan osattu kuvailla selkeästi eikä niille osattu antaa selkää syytä. Jotkut nuorista paikansivat kuitenkin sosiaalisissa tilanteissa toimimisen ongelmien alkuperän kiusatuksi, hyväksikäytetyksi tai ulos lyödyksi joutumisen kokemuksiin tai lapsuudenperheen ongelmiin. Lapsuudenperheen nähtiin esimerkiksi olleen tunteellisesti kylmä ja apaattinen, minkä vuoksi sosiaalisia taitoja ei oltu opittu. Tutkimukseni puhuu siis sen puolesta, että tämän kaltaisilla ”kontingenteilla tapahtumilla” (Husu & Välimäki 2016) on oma paikkansa sosiaalisesti vetäytyneiden nuorten tutkimuksessa. On kuitenkin syytä huomioda, että tämän kaltaiset henkilöhistorialliset selitykset ovat tyypillisiä myös psykokulttuurisille narratiiveille, joissa nykyisen elämän ongelmat paikannetaan menneisyyden negatiivisiin kokemuksiin (ks. tarkemmin, luku 4.2.1).

Kaikki eivät kuitenkaan kokeneet itseään ahdistuneiksi. Toiset kuvasivat itseään pikemminkin ujoiksi tai sisäänpäin kääntyneiksi. Ujo ja sisäänpäin kääntynyt yksilö näyttäytyi nuorten puheessa ihmisenä, joka ei osaa ilmaista itseään, pelkää antavansa itsestään väärän kuvan, eikä tiedä, miten sosiaalisissa tilanteissa tulisi toimia. Seuraava kuvaus ujosta yksilöstä oli tyypillinen:

Kyl noi jotku sosiaaliset tilanteet, että jos on jossain just jonku kotibileissä tai jotain ollu opiskeluaikana tai jotain, niin kyllähän niissä on, että jos ei niinku halua roikkua sen oman yhen kaverinsa hihassa koko ajan, että kyllä siinä on vähän semmonen, että [on] pitäny vähän taistella, ettei jää sinne nurkkaan ihmetteleen ja hörppimään sitä olutta ja sit lähtee. [...] Että ei oo mitään ongelmaa oikeestaan koskaan ollu joittenki esitelmien pitämisessä tai tällasessa, että kun siinä on kuitenkin ollu se selkee semmonen homma, mitä ollaan tekemässä. Ihan niinku muu, että jos siinä ei oo jotain niinku taustalla eteenpäin työntävää voimaa, niin sit se on vähän hankalaa. (Mies, 28)

Ujo ja sisäänpäin kääntynyt ihminen ei pysty toimimaan sosiaalisissa tilanteissa sen vuoksi, että hän ei pysty tekemään aloitteita ja vaatii ”työntöä”. Hän ei myöskään tiedä, mitä ihmisten seurassa pitäisi tehdä, sillä vapaamuotoisissa seurustelutilanteissa ei ole mitään ”selkeätä hommaa”, jonka mukaan toimia. Sosiaaliset tilanteet vaatisivat ujolta

yksilöltä aloitteellisuutta ja keskustelun taitoja sekä eräänlaisen kaavan, jota seurata. Näitä ujouden kuvauksia ei tulisi vähätellä yksinäisyyden tutkimuksissa, sillä ne toistuvat usein yksinäisten omissa kuvauksissa omasta itsestään (Saari 2009, 168–176).

Nuorten puheesta omasta sosiaalisesta identiteetistään ja sosiaalisen toimijuuden vaikeuksistaan rakentuu kaksi erilaista imaginaarista todellisuutta ja identiteettiä, jotka esiintyivät usein yhdessä, mutta jotka voidaan erottaa analyttisesti toisistaan.

Molemmat identiteetit rajasivat sosiaalisen kohtaamisen kenttiä ulos nuorilta. Näistä identiteeteistä ensimmäisessä nuori kuvasi itseään ulkopuoliseksi ja/tai syrjityksi, missä ratkaisevana tekijänä oli oma yksilöllinen erilaisuus, joka rikkoo sosiaalisia normeja.

Tämän kanssa osittain kilpaileva narratiivi teki nuoresta erilaisen lisäksi myös alempiarvoisen. Kyseisessä imaginaarisessa todellisuudessa toiset ihmiset muodostavat joko omalle minuudelle sopimattoman tai sosiaalisesti konformistisen massan, johon omaa erilaisuutta kontrastoidaan, tai sitten joukon ilkeitä ja tuomitsevia ihmisiä, joiden silmissä nuori on alempiarvoinen. Toinen imaginaarinen identiteetti oli sosiaalisesti kyvyttömän, ahdistuneen tai ujon yksilön identiteetti. Tässä imaginaarisessa todellisuudessa yksinäisyys oli seurausta omista puutteellisista sosiaalisista kyvyistä, psyykkisestä oireilusta tai temperamentista. Ahdistuneisuus ja paniikki sekä näihin liittyvä fysiologinen oireilu patologisoivat puhetta sosiaalisessa elämässä toimimisen vaikeuksista. Ahdistuneen ihmisen identiteetti oli joissain tapauksissa kiinnittynyt menneisyyden huonoihin kokemuksiin ihmissuhteista ja sosiaalisista tilanteista.

On huomion arvoista, että nuorten antamat selitykset ja kuvaukset yksinäisyydestä mukailevat lähes täysin aiemmassa laadullisessa tutkimuksessa eriteltyjä tuloksia. Yksinäisille suunnattua keskustelupalstaa tutkinut Juho Saari (2009, 168–176) on todennut yksinäisten selittävän yksinäisyyttään pitkälti psykologisoivalla ja medikalisoivalla termistöllä. Syiden listaan kuuluivat Saaren tutkimuksessa myös ujous, sosiaalisten taitojen puute, ero parisuhteesta, raittius, kiusatuksi ja hylätyksi joutuminen sekä muilta ihmisiltä saatu väheksyntä. Saari (emt., 158–159) huomauttaa yksinäisen identiteetin rajoittavan yksilön toimintaa, mikä piti paikkaansa myös omassa tutkimuksessani. Molemmissa yksinäisyyteen kietoutuvissa imaginaarisissa todellisuuksissa nuoren toimijuus oli rajoittunutta kaikilla kentillä, jotka vaativat sosiaalista kanssakäymistä, estäen pahimmillaan nuoren toimimisen kokonaan esimerkiksi työelämässä tai koulussa. Siinä, missä koti esiintyi paikoin klaustrofobisena tilana arjen tyhjyyden ja passiivisuuden kuvauksissa, sosiaalisesti ahdistuneelle tai

sisäänpäin suuntautuneelle ihmiselle koti – mikäli siellä pystyi olemaan yksin eikä perheen ahdistavan ilmapiirin keskuudessa – oli turvapaikka, johon saattoi mennä suojaan sosiaalisilta paineilta.

4.2 Symbolinen: sosiaalinen vetäytyminen yhteiskunnan ja sosiaalisen elämän normatiivisissa paineissa

Edellä on tarkasteltu egoa ja ihmisen muodostamaa kuvaa todellisuudesta imaginaarisina kokonaisuuksina, jotka perustuvat kuvallisuuteen, mutta vastaavat laajemmin tarpeeseen muodostaa todellisuudesta ja yksilön paikasta siinä koherentti ja merkityksellinen kokonaisuus. Lacanille kyseinen imaginaarinen operaatio ei kuitenkaan ole täysin yksilön vapaasta tahdosta riippuvainen, vaan se vastaa tiettyihin sosiaalisessa elämässä syntyneisiin vaatimuksiin. Toisin sanoen Lacanille, ja psykoanalyttiselle teorialle ylipäänsä, ihminen ei ensi sijaisesti ole sosiaalisesta elämästä riippumaton yksilö vaan psyyke kehittyy ja muovautuu sosiaalisessa kontekstissa, jossa merkityksellisiä eivät ole ainoastaan yksilön vanhemmat ja lähipiiri vaan myös yhteiskunnassa yleisesti vallitsevat normit ja käytännöt. Ihminen ei siis vapaasti päättä, millaisen identiteetin hän itselleen muodostaa, vaan identiteetti on tulosta erilaisiin sosiaalisiin paineisiin ja vaatimuksiin reagoinnista. (Fink 1995, 49–61; 84–90.)

Siinä, missä sosiaalisen kohtaamisen kenttä näyttäytyy imaginaarissa todellisuudessa yksilön oman egon ja toisten egojen suhteiden muodostamana verkostona, symbolisessa todellisuudessa vastakkain ovat subjekti ja niin kutsuttu iso Toinen. Kun Lacan puhuu symbolisesta todellisuudesta, on kyse aina subjektin ja Toisen välisestä suhteesta. Mikä on iso Toinen? Lacanilaisessa teoriassa iso Toinen samaistetaan *symboliseen lakiin*, jolla viitataan sosiaalista elämää säänteleviin normeihin ja kieleen. Toisaalta sillä viitataan myös toisiin ihmisiin, kuten vanhempiin, auktoriteettihahmoihin tai seurustelukumppaneihin, *haluavina Toisina*. (Fink 1995, 49–61; 84–90.) Jako näyttäisi niputtavan yhteen kaksi näennäisesti toisistaan eroavaa asiaa, symbolisen lain ja haluavan Toisen, mutta Lacanille halulla ja symbolisella lailla on intiimi yhteys. Asiaa voidaan valaista yksinkertaisella kuvauksella lapsen psyykkisestä kehityksestä. Siinä, missä peilivaihe on imaginaarisen identifikaation esiaste, voidaan lapsen suhdetta hänen primääriseen vanhempansa pitää symbolisen identifikaation prototyyppinä.

Lapsen psykologista kehittymistä määrittää *irtautuminen* vanhemmasta, jonka myötä lapsi muodostaa ensi kertaa jaon oman itsensä (subjektin) ja primäärisen vanhempansa eli yleensä äidin (Toisen) välille. Irtautuminen ei ole Lacanille mikään sujuva, lapsen itsenäistymisen käynnistävä momentti, vaan traumaattinen prosessi, jossa lapsi joutuu eroon äidin ja lapsen muodostamasta orgaanisesta yhteydestä. Irtautumisessa lapsi ei enää kohtaa äitiään oman itsensä orgaanisena jatkeena vaan Toisena, joka on lapsen itsensä tavoin *haluava subjekti*. Toisen halu on kuitenkin epämääräinen ja arvoituksellinen, mikä tekee sen kohtaamisesta ahdistavaa. Palauttaakseen irtautumisessa menetetyn orgaanisen yhteyden äidin ja lapsen välillä lapsi pyrkii vastaamaan äitinsä haluun, mikä on kuitenkin epäonnistumiseen tuomittu yritys, sillä irtautuminen erkaannuttaa lapsen äidistään pysyvästi. (Fink 1995, 50–51.)

Mikä rooli on symbolisella lailla tässä kuviossa? Symbolinen laki tarjoaa vastauksen Toisen arvoitukselliseen haluun. Psykoanalyttisessä kontekstissa Toisen halun ja symbolisen lain yhteys juontaa juurensa lapsuuden oidipaalisesta draamaan, jossa vastaus siihen, mitä äiti haluaa, on isä. Tässä ei ole kuitenkaan syytä pureutua tarkemmin Freudin teorian lapsen psykologisesta kehityksestä oidipaalisena draamana varsinkin sen vuoksi, että Lacan tulkitsee oidipaalista draamaa strukturalistis-saussurelaisen linssin läpi ja abstrahoi sen osaksi psyyken lingvististä rakennetta. Lacanille keskeinen termi on nimittäin ”isän nimi” (ransk. *le nom du père*), joka on Lacanille tyypilliseen tapaan sanaleikki. Termi viittaa yhtäältä isän nimeen merkitsijänä ja toisaalta isään auktoriteettina, joka sanoo ”ei” eli kieltää äidin ja äidin edustaman nautinnon (orgaanisen yhteyden) lapselta. Symbolinen laki on siis Lacanille prototyyppisesti *isän laki*, joka yhtäältä *nimeää* Toisen halun, eli paikkaa Toisen arvoituksellista halua merkitsijällä, ja toisaalta *kieltää* subjektilta hänen halunsa kohteena olevan nautinnon. (Fink 1995, 55–58.) Vaikka isän rooli oidipaalisessa draamassa toimiikin symbolisen lain prototyyppinä, viitataan symbolisella lailla kaikkiin niihin sosiaalisiin normeihin ja kielellisiin symboleihin eli merkitsijöihin, joiden keskuudessa yksilö elää ja jotka tarjoavat vastauksia subjektin ja Toisen epämääräisiin haluihin (emt., 87).

Yksilön identiteetin osalta tämä tarkoittaa sitä, että identifikaatioprosessi on kaksijakoinen. Identiteetti vastaa imaginaarisella tasolla kysymykseen siitä, kuka minä olen. Symbolinen todellisuus sitä vastoin syöttää identiteetin muotoutumisen prosessiin Toisen arvoituksellisen halun sekä symbolisen lain, jolloin identiteetti vastaakin

perimmäisiltään kysymykseen siitä, mitä Toinen minusta haluaa. (Lacan 2006, 671–702; ks. myös Žižek 1997, 8–11.) Imaginaarinen ja symbolinen identifikaatio jakavat egon kahtia. Imaginaarisesta egosta, jonka omaksun tietoisesti ja johon vertailen itseäni, muodostuu *ideaali ego*. Symbolisessa identifikaatiossa samaistun sen sijaan Toiseen ja ideaali ego saa vastinparikseen *egoideaalin*, sen kielellisesti ja normatiivisesti määräytyneen symbolisen *roolin*, johon asetun sosiaalisessa ja yhteiskunnallisessa elämässä ja jonka omaksun alitajuisesti osaksi identiteettiäni. (Lacan 2006, 671–702; ks. myös Žižek 1989, 114–116.) Ideaalin egon ja egoideaalin eli imaginaarisen identiteetin ja symbolisen lain välistä suhdetta ei tule ymmärtää mekaanisesti. Toisin sanoen yksilö ei välttämättä omaksu sosiaalisia normeja ja pyri elämään niiden mukaisesti mekanistisella, sosiaalisesti konformistisella tavalla. Päinvastoin symbolinen identifikaatio on *vieraannuttavaa*, sillä subjekti ei koskaan kykene samaistumaan symboliseen identiteettiinsä (Lacan 1978, 209–213). Egoideaali voi määrittää ideaalia egoa myös antikonformistisella tavalla, kuten käy Lacanin kuvitteellisessa esimerkissä nuoresta naisesta, joka liittyy kommunistiseen puolueeseen ärsyttääkseen isäänsä. Suhde isään (egoideaali) kuitenkin määrittää esimerkissä naisen identiteettiä (ideaali egoa) alistuipa hän isänsä tahtoon tai ei. (Lacan 2015, 340–341.) Kun Lacan puhuu egon funktiosta väärinymmärtämisenä, on kyse nimenomaan subjektin ja Toisen välisen suhteen väärinymmärtämisestä. Näennäisesti muiden haluista riippumaton imaginaarinen ego peittää näkyvistä yksilön suhteen Toisen haluun ja symboliseen lakiin, joka jakaa subjektin tietoiseen egoon ja alitajuntaan. (Lacan 1988b, 243–244.)

Tämän teoreettisen pohdinnan tarkoituksena on ollut kehystää seuraavaa analyysiosiota. Siinä, missä edellinen osio oli pitkälti aineistoa kuvaileva, eritellään seuraavassa osiossa nuorten puhetta analyttisemmalla otteella. Tarkoituksena on asettaa edellisessä osiossa eritellyt imaginaariset identiteetit ja toimijuuden kuvaukset niiden normatiiviseen kontekstiinsa eli toisin sanoen pyrkiä vastaamaan siihen kysymykseen, millaisten normatiivisten paineiden keskuudessa nuoret elävät ja millä tavoin ne narratiivit, joilla nuoret itsestään puhuvat, ovat kulttuurisesti määräytyneitä. Lacanilaisittain ilmaistuna seuraavan analyysin tarkoituksena on siis kaivaa esiin nuorten imaginaarisen egon alta paljastuva suhde Toiseen eli symboliseen lakiin. On syytä vielä erikseen huomauttaa, ettei tarkoitukseni ole psykoanalysoida nuoria yksilöinä vaan pikemminkin nuorten puheen pohjalta rakentuneita ideaalityyppejä, jotka olen jo muodostanut edellisessä analyysiosiossa. Mallin analyysille on antanut Lacanin diskurssianalyttinen ote, jossa

analysoitavan puhetta tarkastellaan diskursiivisena, merkitsijöiden muodostaman verkoston tuotteena, jolla on oma looginen rakenteensa, jossa tärkeää ei ole pohtia merkitsijöiden syvällisiä merkityksiä vaan niiden välisiä yhteyksiä ja vastakohtaisuuksia.

4.2.1 Autonomisen yksilöllisyyden taakka

Minkälaisiin normatiivisesti latautuneisiin ideaaleihin nuoret kontrastoivat omaa itseään ja elämäänsä puhuessaan arjen tyhjiydestä passiivisuudesta sekä näköalattomuudesta? Kuvaukset arjen toiminnoista itseään toistavana ajan tappona, jolla ei ole mitään suuntaa, asettuvat vastakohtaksi merkitykselliselle arjelle, jossa aika on käytetty järkevästi ja jossa elämä on tavoitteellista. Tarkemmin eriteltyinä nuorten puhe arkisesta elämästään onkin kaksijakoista. Yksille arjen toiminnot, kuten pelaaminen tai muut harrastukset, tuottivat nautintoa tai niihin oli totuttu, toisille tämä ei riittänyt, vaan arjen tyhjä kehä oli rikottava ja olisi tehtävä jotain järkevää. Marjaana Kojo (2012) on tutkinut työttömiä nuoria Suomessa ja havainnut työttömyyden vertautuvan elämässä pysähtyneisyyteen nuorten kertomuksissa. Toimeettomuus asetti Kojon ilmaisun mukaisesti ”pausen päälle” nuorten elämässä etenemisessä. Työllistyminen ja opiskelu tulevat tällä tavoin määritellyiksi asioina, jotka vievät elämää eteenpäin ja tekevät arjesta merkityksellistä. Toimeettomuus taas päinvastoin aiheuttaa elämässä etenemisen pysähtymisen, joka voidaan kokea turhauttavaksi tai epäonnistumiseksi. Kojon päätelmät ovat hyvin verrattavissa myös käsillä olevan tutkimuksen havaintoihin, joissa arjen merkityksellisyys oli sidoksissa toiminnan tavoitteellisuuteen. Nuorella tulisi olla projekti, joka asettaisi elämälle tavoitteita ja orientoisi toimintaa tulevaisuuteen päin.

Tulevaisuuteen kohdistunut elämänprojekti on kytköksissä itsenäisyyteen, aktiivisuuteen ja toimintakyvykkyyteen. Nuorten kuvauksissa toimijuus kuitenkin oli haurasta. Toiminta oli raskasta ja uuvuttavaa tai sitten sitä lykättiin ja venytettiin. Toiminta saattoi myös olla kokonaan estynyttä, sillä se vaati suunnatonta ponnistelua. Passiivinen toimijuus näkyi arjessa, mutta korostui etenkin opiskelussa ja työnhaussa:

AK: Sillon, kun sulla oli sitä ahdistusta ja masennusta, niin mitkä asiat sulla oli mielen päällä silleen ihan arkipäivänä?

Nainen, 17: No, just varmaan se koulu oli niinku pääasiassa. Ja etenki sit sillon, kun oli vielä opistolla ja vaikka oli ollu monta viikkoa pois koulusta, niin silti oli

semmonen, että oikeesti, pitäisi nyt jaksaa raahautua tunnille. Sit se vaan ahdisti niin paljo, ettei niinku vaan jaksanut sit. Sit jäi vaan makaan sänkyyn.

Mielikuva nuoresta, joka makaa sängyssä kokien painetta tehdä ja toimia, kiteyttää sen leikkauspisteen nuorten elämässä, missä symbolisen kentän normit määrittelevät omaa itseä ja asettavat vaatimuksia toimijuudelle. Nuoren pitäisi olla toimiva ja tekevä. Hänen pitäisi ”jaksaa raahautua”.

Toimijuuden paine on kytköksissä myös rytmin pitämiseen. Useat nuorista valvoivat öisin ja saattoivat nukkua pitkälle iltapäiväänkin asti. Toimijuuden venyminen ja lykkääminen ei siis ole ristiriidassa ainoastaan aktiivisuuden vaan myös ajallisen täsmällisyyden kanssa. Päivärytmin pitämiseen kytkeytyvät ongelmat on havaittu myös aiemmassa sosiaalisen vetäytymisen tutkimuksessa. Erityisesti japanilaisia nuoria tutkinut Kaneko (2006) on kiinnittänyt huomiota siihen, millä tavoin yhteiskunnalliseen elämään kytkeytyvät normit eivät ainoastaan vaadi yksilöltä toiminnallisuutta vaan myös rytmittävät toimijuutta ajallisesti, jolloin elämänrytmien venymisestä ja toiminnallisesta hitaudesta muodostuu ongelmia. Nuorten päivärytmien muokkaus on myös osa Vamoksen toimintaa, sillä erityisesti ryhmätoimintoihin osallistuminen edellyttää nuorilta viikoittaista läsnäoloa aamupäivästä alkuiltapäivään yksilöllisesti vaihtelevaan malliin.

Tavoitteellisuus ja aktiivisuus edellyttävät nuorelta myös kiinnostuneisuutta ja motivaatiota, mitkä osoittautuivat joskus puutteellisiksi nuorten puheissa. Kiinnostunut ja motivoitunut yksilö jaksaa toimia tavoitteidensa saavuttamiseksi, sillä tavoitteet kuvastavat hänen halujaan. Ne edellyttävät siis nuorelta tuntemusta omista kyvyistään ja ennen kaikkea siitä, mitä nuori haluaa elämältään. Kiinnostuksen kohteena olevat opiskelualat tai ammatit eivät kuitenkaan olleet kadoksissa haastattelemltani nuorilta niin usein kuin näistä normatiivisista olettamuksista käsin voisi olettaa. Jotkut kuitenkin ilmaisivat olevansa tietämättömiä sen suhteen, mitä he haluaisivat jatkossa opiskella tai tehdä työkseen. Viimeiseksi tavoitteellisuus ja aktiivisuus edellyttävät nuorelta uskovuutta omaan pystyvyyteensä eli hyvää itsetuntoa ja -varmuutta. Nuorten puheissa esiin tulevat epäonnistumisen pelot ja epävarmuus heijastelevat riittämättömyyttä näiden tavoitteiden suhteen.

Analyysin pohjalta voidaan muodostaa se symbolisella kentällä määräytyvä sosiaalinen rooli, josta käsin nuoret puhuvat omasta itsestään ja johon kiinnittyviä normatiivisia

latauksia he käyttävät arvottamaan omaa elämäänsä. Tämä symbolinen rooli on itsenäisesti toimivan ja vastuullisen yksilön rooli, jota kutsun *autonomiseksi yksilöllisyydeksi*. Tällä autonomisella yksilöllä on oma yksilöllinen projektinsa, joka määrittää hänen tulevaisuutensa tavoitteet ja joka laittaa hänet toimimaan aktiivisesti tavoitteidensa saavuttamiseksi. Lacanilaisittain ilmaistuna autonominen yksilöllisyys ja siihen kiinnittyvät ideaalit aktiivisesta, motivoituneesta ja tavoitteellisesta yksilöllisyydestä muodostavat symbolisen roolin (egoideaalin) ja siihen kiinnittyvän ideaalin egon parin. Ensimmäinen muodostaa sen roolin, johon nuoren on astuttava ottaakseen osaa yhteiskunnalliseen ja sosiaaliseen elämään, jälkimmäinen taas muodostaa mittapuun, johon omaa elämää voidaan vertailla ja jota vasten omaa itseä voidaan arvottaa.

Kuten mikä tahansa symbolinen rooli, myös autonomisen yksilöllisyyden rooli on kytköksissä Toiseen; autonominen yksilöllisyys ei ole ihmisen ”normaali tila” vaan sosiaalinen rooli, johon astutaan ja jota suoritetaan Toista varten. Ketä varten nuorten siis täytyy olla itsenäisesti ja vastuullisesti toimivia yksilöitä? Kysymys on osittain harhaanjohtava, sillä se muuntaa sosiaaliset normit kahden henkilön väliseksi suhteeksi. Toinen ei kuitenkaan viittaa ainoastaan yksittäisiin henkilöihin, vaan myös laajemmin yhteiskunnan institutionaaliseen rakenteeseen ja niihin kulttuurisiin normeihin, jotka ovat näihin rakenteisiin kytköksissä. Eräs tällainen organisaatio, joka pyrkii koulimaan nuorista itsenäisiä toimijoita, on Vamos, jonka ryhmätoiminnoissa pyritään usein harjaannuttamaan nuoria erilaisten tehtävien avulla itsensä tuntemuksessa, elämänhallinnassa tai oman opintoalan tai ammatin löytämisessä. Ideaali itsenäisestä yksilöstä esiintyy myös Vamoksen työntekijöiden haastattelussa:

AK: Jos pitäis nyt sanoa, niin millaisia ihmisiä te haluaisitte koulia Vamoksesta ja millanen nuoren täytyy olla, että hän tavallaan ikään kuin ’valmistuu’ Vamoksesta?

Työntekijä 1: [...] Aika motivoitunu sillä lailla, että haluaa mennä itsensä kanssa eteenpäin, [tarkoittipa] se sitten [sitä], että kattoo silmiin tai hakee kouluun [tai jotain muuta], mutta se, että on halu mennä eteenpäin ja on ehkä myös valmis...

Työntekijä 2: Niin, pystyy niinku tavallaan asettumaan siihen oman kehityksen äärelle, että on niinku kiinnostunu siitä ja ajattelee, että tästä vois olla mulle hyötyä.

Työntekijä 1: Näkee sen, että ei välttämättä oo hyvä olla siellä kotona pelkästään, että haluaa sieltä pois ja halua itsellensä jotain merkittävää tekemistä tai muuta.

Koska jos se puuttuu se oma halu, että ne ei tuu tänne [Vamokseen], niin sit meillä on ne huoltajat kimpussa, jotka näkee sen tilanteen ja on hirveen huolissaan, mutta kun me ei voida ketään niinku väkisin tänne roudata tai hakee tai muuta.

Lainauksista käyvät hyvin ilmi nuorelle asetut, autonomisen yksilöllisyyden vaatimukset: itsenäisyys ja tavoitteellisuus. Nämä edellyttävät nuorelta myös motivaatiota ja kiinnostuneisuutta, sillä nuorta ei voi pakottaa, mikä taas olisi rike autonomista yksilöllisyyttä kohtaan.

Kuten edellisessä analyysiosiossa on käynyt ilmi, nuorten puheessa toimijuuden kentillä kohdattuja ongelmia seliteltiin usein toimintakyvyttömyydellä. Tämä luo työn saamisen kaltaisten tavoitteiden saavuttamisesta riippuvaista omasta, aktiivisesta toimijuudesta. Aloitekyvyttömyyden nähtiin myös joskus haitanneen pääsyä esimerkiksi psykiatristen palvelujen piiriin, sillä avun saamisen nähtiin olleen riippuvaista avun pyytämisestä. Ongelmien määrittely aloitekyvyttömyyden tai motivaation ongelmina monilla eri toimijuuden kentillä tukee sitä aikalaisdiagnostista näkemystä, jonka mukaan yksilöstä on tullut myöhäiskapitalismin tuotantosuhteiden uusintamisen yksikkö ja jonka mukaan autonomisen toimijuuden symbolinen laki on sisäänrakennettu yhteiskunnan institutionaalisiin rakenteisiin.

Symbolisen roolin kytkeytyminen Toiseen auttaa myös ymmärtämään yksinäisyyteen liittyvää henkistä pahoinvointia sekä toimijuuden ongelmia, joita yksinäisyyden tutkimukset ovat tuoneet esille (ks. esim. Saari 2009, 137). Kyse ei lacanilaisen teorian valossa ole kyse pelkästään yksinäisyyteen liittyvästä sosiaalisen tuen puutteesta, vaan myös sellaisen Toisen puuttumisesta, jonka hyväksyntä tarjoaisi elämälle merkityksellisyyttä ja sytyttäisi halun. Yksinäiseltä puuttuu sellainen Toinen, jota varten astua autonomisen yksilön rooliin. Mikäli nuorella oli joitain läheisiä ihmisiä ympärillään, toimijuus ja päätöksenteko saattoivat olla riippuvaisia muista ihmisistä, usein perheenjäsenistä. Oma lapsi saattoi esiintyä puheessa ihmisenä, jonka vuoksi omaa elämää haluttiin pitää kasassa. Itsemurha-ajatuksesta saatettiin luopua perheenjäsenten vuoksi. Oma äiti saattoi olla se, jonka vuoksi käytiin Vamoksessa tai työhaastattelussa. Toisen roolissa saattoi myös olla Vamoksen työntekijä:

Siinä on vähän niinku semmonen leikki mukana, että mä oon oudosti vastuussa [Vamoksen työntekijälle], mun [valmentajalle] loppujen lopuksi siitä, että mitä mä saan aikaan viikon aikana. Että vähän niinku joku personal trainer johtas tai jotain. Se tuntuu siltä niinku, että eihän silläkään nyt oikeesti oo valtaa muhun, et voinhan

mä sanoa missä vaiheessa tahansa, että kuka sä nyt oot mua käskemään soittamaan tonne, mut se on sellasta niinku motivaation ulkoistamista, ja ehkä se toimii mulle.
(Mies, 28)

”Motivaation ulkoistamisessa” on kyse toimijuuden riippuvaisuudesta Toisesta, tässä tapauksessa Vamoksen työntekijästä. Mikäli nuoren maailmasta puuttuu ihmisiä, joita varten ryhtyä motivoituneeksi toimijaksi ja joilta voi saada tunnustusta, uhkaa autonomiselle yksilöllisyydelle perustuva symbolis-imaginaarinen todellisuus romahtaa kasaan. Tunnustuksen puute tekee autonomisesta yksilöllisyydestä syyllistävän pakon, mistä käsin nuorten kokemat paineet tekemiselle ja toimintaan ryhtymiselle sekä yksilölliseen suoriutumiseen kytkeytyvät ongelmat kuten epäonnistumisen pelot tulevat ymmärrettäviksi.

Autonomisen yksilön symbolisesta roolista käsin voidaan ymmärtää myös nuorten omaksumaa psyykkisesti sairasta identiteettiä. Se nimittäin niputtaa yhteen joukon sekalaisia autonomiseen toimijuuteen liittyviä ongelmia ja antaa niille yhteisen nimen. Ranskalainen sosiologi Alain Ehrenberg (2010) on tulkinnut länsimaissa yleistynyttä puhetta masentuneisuudesta juuri tästä näkökulmasta. Masennusdiagnoosi nimeää yksilön, joka epäonnistuu täyttämään autonomiselle yksilöllisyydelle asetettuja normeja. Näitä ovat Ehrenbergin teoksessa erityisesti oman itsensä tunteminen sekä kyky itsenäiseen ja aktiiviseen toimijuuteen. Masentunut ihminen ei tiedä, kuka hän on ja mitä hän haluaa, eikä hän kykene itsenäiseen toimintaan, vaan on passiivinen tai toimintansa hallintaan kykenemätön. Nuorten puhe psyykkisestä oireilusta ja diagnooseista niputtaa yhteen hyvin samankaltaisia asioita, kuten yllä on jo käynyt ilmi. Psykiatrinen kieli tarjoaa siis autonomisen yksilöllisyyden symboliseen rooliin yhteen sopivan kielen puhua omassa elämässä kohdatuista ongelmista. Tällaista kulttuuria, jossa psykiatrinen ja psykologinen kieli arkipäiväistyy, kutsutaan psykokulttuuriksi.

Psyykkisesti sairas identiteetti tarjoaa eräänlaisen *kontraideaalin* autonomiselle yksilöllisyydelle. Kontraideaalilla viitataan tässä ideaaliin, joka kumpuaa autonomisen yksilöllisyyden symbolisesta roolista, mutta hylkää siihen kiinnittyvät tavoitteet. Se tekee hyväksyttäväksi passiivisuuden ja epävarmuuden omasta itsestä. Siihen samaistuminen mahdollistaa myös omasta itsestä ja omasta toimijuudesta kumpuaviksi nähtyjen ongelmien tarkastelemisen ”ulkoa päin”. Eva Illouzin mukaan psykokulttuurisesti rakentunut biografia ei aseta ihmisiä vastuuseen omasta menneisyydestään ja ajautumisesta epätydyttävään elämäntilanteeseen (Illouz 2008,

184). Aloitekyvyttömyyden ja motivoitumattomuuden tarkastelu psyykkisinä oireina toimittaa osittain samaa virkaa, sillä se mahdollistaa kyseisistä ongelmista puhumisen ilman syyllisyyden taakkaa. Kyseessä on eräänlainen kompromissi, jossa voidaan sitoutua autonomisen yksilöllisyyden normatiivisiin oletuksiin siitä, että yksilön tulisi olla itsevarma ja toimia elämässä itseohjautuvasti ja tavoitteellisesti, mutta myös sanoutua irti tästä ideaalista omaksumalla sellaisen ihmisen identiteetin, joka ei psyykkisen kuntonsa vuoksi näihin tavoitteisiin kykene. Tarkoitukseni ei siis ole syyllistää nuoria, vaan osoittaa, että syyllisyyden tunteet kumpuavat sellaisesta roolista, joka vaatii ihmiseltä itsenäistä ja aktiivista toimijuutta.

Psykiatrisia diagnooseja on sosiologisessa tutkimuksessa pidetty usein leimaavina ja stigmatisoivina. Niiden on tulkittu olevan sosiaalisen kontrollin välineitä, joiden tarkoituksena on patologisoida epäsovinnaisia käyttäytymisen muotoja. Mielisairaaksi leimatuksi joutuminen tuottaa siten häpeää tai vastarintaa. (Ks. esim. Hyväri 2011.) Psykokulttuurin täyttämässä yhteiskunnassa tällainen analyysi kuulostaisi kuitenkin ainakin osittain vanhentuneelta. Nuoret eivät yleensä puhuneet psyykkisistä ongelmistaan häpeillen, vaan he päinvastoin saattoivat tuoda diagnoosinsa esiin omasta aloitteestaan jo haastattelun alkuminuuteilla. Autonomisen yksilöllisyyden normittamassa elämässä diagnoosit tarjoavat selityksen kaikenlaisille elämässä kohdatuille ongelmille, mikä tekee psyykkisesti sairaasta identiteetistä mielekkään samaistumiskohteen. On toisaalta huomioitava, ettei kaikenlainen psyykkinen oireilu välttämättä nauti samanlaista sosiaalista suotavuutta kuin masentuneisuus tai ahdistuneisuus, joista puhuminen kaltaiselleni Vamoksen työharjoittelijalle tai tutkimushaastattelijalle näyttäisi olevan helppoa. Aineistoon mahtuu myös yksi kuvaus psykiatrisesta diagnosoinnista, jota nuori ainakin alun perin vastusteli. Näistä varauksista huolimatta puhun psyykkisesti sairaasta identiteetistä kontraideaalina. Kyseessä on autonomisen yksilöllisyyden egoideaaliin vastaava ideaali ego.

Myös psyykkisesti sairas identiteetti on kytkeytynyt symboliseen lakiin, mikä tekee siitä normatiivisesti latautuneen sosiaalisen roolin, joka on riippuvainen Toiselta saadusta tunnustuksesta. Toisin sanoen myös psyykkisesti sairaan ihmisen täytyisi käyttäytyä tietyllä tavalla ja täyttää tietynlaiset kriteerit tullakseen hyväksytyksi psyykkisesti sairaana. Eva Illouzin (2008, 171–178) mukaan psykologian biografia noudattaa muotoa, jossa ihminen selviytyy menneisyytensä aiheuttamista psykologisista ongelmista terapeutin itsetutkiskelun avulla. Kyseinen narratiivi, jossa psyykkiset

ongelmat paikannetaan menneisyyteen ja joista selvittää terapeutin keinoin, olikin yksi aineistossa ilmenevä kerronnallinen tapa oikeuttaa ja selittää Toiselle, tässä tapauksessa allekirjoittaneelle, psyykkisesti sairasta identiteettiä:

Mun mielestä mä oon ihan OK-tyyppi ja 'I don't think I deserve all that shit that happened'. Mut mulla mieli vähän naksatti sen takii, kun mua kiusattiin, tai ainaki mä luulen [niin], kun mä oon nyt niinku miettiny, mistä se kaikki ahdistus ihmisistä on johtunu [...] Se on varmaan [johtunut] siitä, että mulla on [ollut] joskus koulukiusaamista, niin mulla on jääny siitä semmonen pään sisäinen trauma, joka välillä niinku tulee ulos silleen alitajunnasta. [...] Mä uskon, että mä pääsen tästä silleen yli. (Nainen, 17)

Psyykkisesti sairas identiteetti ei kuitenkaan ottanut läheskään aina biografista muotoa, jossa menneisyydellä on suuri rooli, sillä pelkkä oireilu riitti usein psyykkisesti sairaan identiteetin kriteeriksi. Kuten mikä tahansa symbolinen rooli, myös psyykkisesti sairas identiteetti vieraannuttaa subjektin; identifikaatioprosessi on tuomittu aina epäonnistumaan, minkä vuoksi psyykkisesti sairaan identiteetin omaksuminen ei hälvennä syyllisyyttä ja tuottaa jopa omia syyllisyyden muotojaan. Esimerkiksi ongelmattomana nähty menneisyys vei erään nuoren puheessa oikeutuksen masentuneisuudelta, mikä aiheutti syyllisyyttä. Kyseisen nuoren puheessa, ollakseen ”aidosti” psyykkisesti sairas, ihmisellä täytyisi olla vaikea menneisyys, mikä tältä nuorelta puuttui. Autonomisen toimijuuden roolin tapaan myös psyykkisesti sairaan ihmisen rooli on sisäänrakennettu yhteiskunnan instituutioihin. Lääkäriin myöntämä psykiatrinen diagnoosi saattoi esimerkiksi olla ehtona sellaisen sosiaalisen tuen saamiselle, jota nuori koki tarvitsevansa. Vaikka psyykkisesti sairaan identiteetin omaksuminen ei yleensä herättänytkaan nuorten puheissa vastarintaa, ei kyseessä ole symbolisesta laista irrallinen identiteetti.

Yllä eritelty autonomisen yksilön symbolinen rooli sekä sitä vastaava symbolinen laki, joka arvottaa yksilöitä heidän itsetuntemuksensa ja toimintansa tavoitteellisuuden, aktiivisuuden ja aloitteellisuuden perusteella, ovat analyysin avulla luotuja konstruktioita. Samoin on laita psyykkisesti sairaan identiteetin kohdalla, sillä sen on yllä tulkittu vastaavan autonomisen yksilöllisyyden symboliseen lakiin. Nämä konstruktioita on muodostettu puheen diskursiivisen rakenteen pohjalta eli olen antanut ymmärtää näiden konstruktioiden olevan sisäänrakennettuja nuorten puheeseen. Tämä herättää kysymyksen siitä, missä määrin nuoret ovat sisäistäneet kyseiset konstruktioita ja

”uskovat” niihin. Tällainen kysymys olisi kuitenkin harhaanjohtava, sillä analyysin kohteena on pikemminkin yksilön ja sosiaalista elämää sääntelevän normiston leikkauskohta, johon päästään käsiksi ideaalityyppien avulla. Toisin sanoen analyysissä on kyse sellaisten symbolisten lakien eksplikoinnista, jotka säätelevät yhteiskunnallista elämää, ja erinäisistä tavoista asettautua näiden lakien säätelemäksi subjektiksi. Analyysin kohteena ei ole yksilön henkilökohtainen elämä, vaan yhteiskunta ja sen roolit.

4.2.2 Sosiaalisen ulkopuolisuuden symboliset variaatiot

Nuorten symbolista roolia sosiaalisen kohtaamisen kentillä määrittää ulkopuolisuus. Yksinkertaiselta kuulostava jako sosiaaliseen sisä- ja ulkopuolisuuteen näyttäytyy kuitenkin varsin moniulotteisena vyyhtinä, kun tarkastelun kohteeksi ottaa sen, millaisesta ulkopuolisuudesta on kyse. Ulkopuolisuus ottaa nimittäin useita eri muotoja ja risteää erilaisten symbolisten lakien, yhteiskunnallista elämää määrittelevien normien kanssa. Nuorten sosiaalista identiteettiä analysoivassa kappaleessa eriteltiin kaksi erilaista kokonaisuutta, joista ensimmäinen liittyi sosiaaliseen ulkopuolisuuteen yksilöllisen erilaisuuden perusteella ja toinen ujouteen, sosiaaliseen ahdistuneisuuteen ja sosiaalisten kykyjen puutteeseen. Seuraava analyysi tarkastelee näitä imaginaarisia identiteettejä symbolisen lain heijastumina. Analyysissä sosiaaliset identiteetit näyttäytyvät keinoina oikeuttaa ja selittää ulkopuolisuuden symbolinen rooli, mikä tarkentaa nuorten puheessa ilmenevää kuvaa sosiaalisen kohtaamisen kentästä normatiivisesti rajattuna alueena.

Yksilöllisen erilaisuuden määritelmän mukaan sosiaalisessa ulkopuolisuudessa yksilö jää sosiaalisen elämän ulkopuolella jonkin sosiaalisesti epäsovinnaisen ominaisuutensa perusteella. Koska tämä piirre esiintyi voimakkaana koulukiusaamista ja uloslyödyksi joutumista kokeneiden nuorten puheessa, on syytä pitää syrjityn yksilön identiteettiä yksilöllisen erilaisuuden prototyypinä. Mihin normatiivisiin oletuksiin yksilöllisesti erilainen, mutta syrjitty sosiaalinen identiteetti vastaa? Analyysi on syytä aloittaa syrjityn identiteetin kaksijakoisuudella, joka on käynyt jo ilmi yllä. Yhtäältä syrjitty yksilö elää todellisuudessa, jossa hän joutuu altavastaajan asemaan. Syrjityn nuoren minuus on alempiarvoinen ja muita huonompi, mikä tekee syrjityn suhteesta Toiseen alisteisen. Yksi tapa kääntää alisteisuus kahden imaginaarisen egon väliseksi suhteeksi on alisteisuuden kääntäminen kilpailutilanteeksi:

AK: Osaat sä sanoa, mihin se [laihduuttaminen] liittyy? Oliko se semmonen ulkonäköjuttu vai tuota...

Nainen, 17: Itseviha. Se alko vaan [silleen], että nyt mä pidän dieetin. Sit se vähän niinku jäi siihen. Sit yhtäkkiä siitä tuliki semmosta, että hmm, en mä voi syödä tätä enkä voi syödä tota. Sit mä aloin kattoon kaloreita ja siitä tuli joku ihan sekopäinen juttu. [...] Mä söin niinku 300 kalorii päivässä. 500 oli liikaa. Sit ihmiset oli silleen[, että] miten sä selviydyt? Mä olin silleen[, että] 'I don't know'. Ehkä se oli myös samalla sitä, et mä halusin näyttää muille, että mä pystyn siihen. Silleen niinku et...

AK: Itsekuriin?

Nainen, 17: Niin, mulla on kontrolli ja mä pystyn ihan hyvin olla syömättä. [...] Mä oon ollu pitkään nälässä ja musta tulee hoikka ja hoikempi ku sä oot ikinä ollu. Miltä nyt tuntuu?

Lainauksesta käy ilmi, miten alisteinen asema kääntyy itsevihaksi, identiteetiksi, joka perustuu omaan alempiarvoisuuteen. Samaan aikaan alempiarvoisuus kääntyy muita vastaan kilpailemiseksi. Laihduttamisella oli kyseisen nuoren elämässä eittämättä useita eri syitä, joita hän ei osannut itsekään täysin tunnistaa. Yksi näistä syistä oli kuitenkin muille näyttäminen ja kostaminen. Sama tematiikka, jossa toisiin ihmisiin suhtaudutaan vihamielisesti ulos lyödyksi joutumisen seurauksena, toistui myös erään toisen nuoren puheessa. Alisteisuuden kääntäminen kilpailuksi tasoittaa symbolisen kentän, sillä alisteinen asema ei ole enää merkki omasta alempiarvoisuudesta vaan osoitus alilyöntiasemasta kilpailussa. Itseviha ja vihamielisyys muita kohtaan eivät olekaan ristiriidassa tässä asetelmassa. Kyseinen kilpailuasetelma, jossa omasta alempiarvoisuudesta halutaan eron, muistuttaa yksinäisyyden tutkimuksessa esiin tuotua havaintoa, jonka mukaan muut ihmiset saattavat näyttäytyä yksinäisten silmissä pahoina siinä, missä yksinäinen itse määrittäytyy hyväksi (Saari 2009, 171). Symbolisen kentän tasoittamisessa on siis kyse oman arvontunnon suojelemisesta.

Toinen tapa tasoittaa symbolinen kenttä on kääntää alisteisuus yksilöllisen eroavuuden osoitukseksi. Yksilö ei ole enää Toiselle alisteinen vaan *erilainen*, jolloin ulkopuolisuus on merkki oman erilaisuuden sosiaalisesta epäsovinnaisuudesta. Kyseinen operaatio, jossa alisteisuus käännetään oman yksilöllisen erilaisuuden osoittimeksi, esiintyi toisessa kohtaa yllä olevan lainauksen nuoren puhetta:

Lapsena mä en miettiny silleen. Mä olin koko ajan vaan silleen[, että] okei, mä oon näköjään huono ihminen, koska ne niinku tekee [mulle] näin, mut vanhempana mä olin silleen, että mä aloin miettiin, minkä takii ja sit mä aloin ettiin itsestäni vikoja, että miks ne teki silleen ja sit mä masennuin viel enemmän. [...] [Yläasteella] mä olin silleen[, että] nyt mä kasvatan mun hiukset. Mä aloin käyttää meikkii, mä aloin käyttää toppejaki ja kireitä housui. [Ajattelin, että] musta tulee popular tai ainaki silleen, että kukaan ei kiusais mua. Koska sillon mä katoin muita ja mä olin silleen okei, noi on nyt massaa, mut mä oon niinku ernu [erilainen nuori]. Mitä mä niinku teen? [...] Mut sit siellä taideluokalla ne ihmiset oli silleen, että on okei olla sellanen niinku oot, ja sit mä kuuntelin niitä. (Nainen, 17)

Kuten tapahtuu alisteisuuden kääntämisessä kilpailuksi, myös yksilöllisen eroavuuden narratiivissa Toinen vaihtaa paikkaa. Siinä, missä kilpailun Toinen on voittajan ja häviäjän julistava tuomari, yksilöllisen eroavuuden Toinen on joku, jolta haetaan oikeutusta ja tunnustusta omalle yksilöllisyydelle. Lainauksessa käy ilmi, miten kiusaavista muista tulee ”massaa”, johon kontrastoidaan omaa yksilöllistä eroavuutta. Oikeutus omalle yksilöllisyydelle riippuu kuitenkin Toisesta, tässä tapauksessa taideluokan ympäristöstä, jossa nuori pystyi ”olemaan sellainen kuin on”. Syrjityn yksilön kokemus jäsentyy siis symbolisella kentällä erilaisten risteymien kautta. Alistaisuus Toiselle voidaan kääntää kilpailuksi tai yksilölliseksi eroavuudeksi, jolloin ylempiarvoinen Toinen vaihtuu kilpailun tuomariksi tai omaa yksilöllistä minuutta kunnioittavaksi Toiseksi.

Yksilöllinen eroavuus toimi myös yhteisenä nimittäjänä niille tilanteilla, joissa nuori ei välttämättä ollut kiusattu tai ulos lyöty, mutta koki itsensä ulkopuoliseksi muiden seurassa. Muut ihmiset olivat liian eri tyyppisiä omaan itseen verrattuna tai olivat jopa vääränlaista tai itselle huonoa seuraa. Jälkimmäisellä en viittaa esimerkiksi kiusaamiseen tai tilanteisiin, joissa muut näyttävät ilkeinä, vaan sellaisiin tapauksiin, joissa muiden ihmisten seurasta haluttiin päästä irti sen vuoksi, että se koettiin omalle hyvinvoinnille huonoksi esimerkiksi sen vuoksi, että sen koettiin tuovan itsestä esiin huonoja puolia. Puhe ulkopuolisuudesta saattoi myös liittyä pinnallisuuteen. Tässä tapauksessa sosiaalinen elämä näyttäytyi pinnallisena tai riittämättömänä, jolloin kaivattiin jotain enemmän. Tällaisessa puheessa yhdistyy yhtäältä tarve aitoihin suhteisiin ihmisten välityksellä, missä yhteys perustuu yksilöiden väliseen samanlaisuuteen eikä esimerkiksi sukupuolirooleihin tai pelkästään samalla luokalla olemiseen. Ihmissuhteiden ei tule olla pinnallisia, vaan niiden täytyy perustua aitouteen,

joka ylittää kaikenlaiset normatiiviset rajat ja joissa kaksi ihmistä kohtaa toisensa yksilöinä:

Mulla on se mentor [tukihenkilö] nytten kans ollu ja sitä mä oon nähny muutamii kertoi. [Se on] sellanen supersosiaalinen, nelikymppinen nainen, ja tuun kyl hyvin sen kaa toimeen. Ehkä siinä on kans tää sama juttu, mikä [mulla on] yleensä naisten kanssa – mitä mun pikkusiskon kans ei esimerkiks oo – että jotenki ei pysty... Puhutaan mun asioista, analysoidaan kaikkee ja näin, mutta sitten ehkä [tauko] tuntuu välillä, että sitten tulee sieltä toiselta puolelta se stoppi, että ei halua. Mä iten puhun kauheen avoimesti aina kaikista asioista, niin mä en sitten [osaa,] jos tulee sellanen, että nyt ei pysty jostain asioista puhumaan niin paljon tai ehkä sellasista rumista asioista tai muista ja näin, niin että pitäis jotenki pitää jotain tietty sellasta roolii [...] Mä en kestä sellasta – miten sen nyt sanois – liian sellasta pikkuhienoo meininkii. Seki on sellanen tosi ilonen ja kaikkee. Sitten mä mietin, et voiko se oikeesti olla niin positiivinen ja ilonen, että kyl se nyt varmaan jotain muutaki on ja näin. Jotenki mua kumminki ehkä enemmän kiinnostaa se puoli, kuin sit sellanen. Siis joku small talk ja tämmönen on mulle ihan hemmetin vaikeeta, koska se on niin semmosta pinnallista. [...] Mut joo, just se, että kyl mua kiinnostaa enemmän oikeesti ne ihmiset ja näin, eikä vaan se kuori, mitä ne antaa. (Nainen, 28)

Millainen suhde Toiseen muodostuu tällaisessa puheessa? Aikalaisdiagnostiset näkemykset sosiaalisen seurallisuuden muutoksista myöhäismodernissa ajassa antavat suuntaa vastaukselle tähän kysymykseen. On esitetty, että sosiaaliset suhteet muuttuvat yhä vapaavalintaisemmiksi ja vapautuvat näin ollen normatiivisista kahleista. Juho Saaren (2009, 59; 100–114) mukaan tällaisten ”puhtaiden suhteiden” merkitys on voimistunut erityisesti Suomessa, sillä suomalaiset tukeutuvat yhä enemmän ystäviinsä perheensä sijaan. Kotitalouksien rakenteessa tapahtuneet muutokset ja elintason nousu ovat näin ollen kytkeneet hyvinvoinnin entistä enemmän puhtaisiin suhteisiin, jolloin yksinäisyys määrittyy tilaksi, jossa yksilö ei ole kyennyt muodostamaan puhtaita suhteita muihin ihmisiin. Yllä olevasta lainauksesta käy ilmi, miltä yksinäisyys tällöin näyttää: sosiaalinen elämä on pinnallista ja epäaitoa, sillä oma yksilöllinen minuus ei ole aidossa yhteydessä keneenkään. Symbolinen laki asettuu arvottamaan sosiaalisia suhteita aitouden ja yksilöllisyyden perusteella. Puhtaan suhteen Toinen on se, joka antaa tunnustuksen suhteen aitoudelle ja oikeutuksen omalle yksilöllisyydelle. Kytkeytyminen symboliseen lakiin tekeekin puhtaasta suhteesta ei niinkään oikeasti

saavutettavissa olevan suhteen, vaan eräänlaisen regulatiivisen mallin, johon omia sosiaalisia suhteita tai niiden puutetta kontrastoidaan ja joka tarjoaa kielen sosiaalisessa elämässä kohdatuista ongelmista puhumiselle.

Internetin välityksellä muodostetut suhteet, joita oli lukuisilla haastattelemillani nuorilla, ovatkin eräänlaisia puhtaita suhteita *par excellence*. Nuoret olivat saattaneet löytää netin välityksellä yllä pidetyistä ystävyys-suhteista kanavia, joissa voitiin muodostaa aito yhteys oman itsen ja jonkun toisen välille. Internet mahdollistaa ystävyys-suhteiden solmimisen esimerkiksi jaettujen intressien ja harrastusten pohjalta. Lisäksi internetin välityksellä käyty kommunikointi koettiin usein helpommaksi ja avautuneemmaksi. Lacanilaisittain tulkittuna netin välityksellä tapahtuva kommunikointi poistaa epäpuhtaita elementtejä sosiaalisesta kanssakäymisestä, sillä välillisuus eliminoi kuviosta Toisen arvoituksellisen halun, jota varten subjektin täytyisi asettua pakotettuun, sosiaaliseen rooliin. Toisen arvoituksellisen halun eliminointi tarkoittaa myös sitä, ettei internetin välityksellä tapahtuva kommunikointi tuota ahdistuneisuutta toisin kuin ”oikean elämän” sosiaaliset tilanteet:

Ainakin yks [syy netissä keskustelemisen helppouteen] on se, että [se] ei oo ihan semmonen kasvotusten oleva tilanne, että pystyy rauhassa miettimään, mitä sanoo, ja pystyy tosi tarkasti miettimään kaikki, että kuinka muotoilee sanat ja tälleen, että pystyy olemaan tosi niinkun tarkka, mitä sanoo. Ja sit on paljon helpompi myöskin, jos tulee joku [väärinymmärrys], niin sit on paljon helpompi laittaa vaan seuraavaa viestiä, että 'eikun tarkoitinkin sittenkin tätä'. [...] [Lisäksi] on sitten paljon helpompi puhua kaiken näköisistä ongelmistakin myös netissä. Ja sitten lähinnä tulee englanniksi myöskin kirjoiteltua, niin sekin tuntuu, että se englannin kielikin on paljon luontevampaa sitten puhua tunnelmista kuin sitten suomen kieli. (Mies, 22)

Internetin välityksellä tapahtuva kommunikointi tekee siis sosiaalisesta elämästä hallittavampaa, mutta internetin imaginaarinen todellisuus mahdollisti myös läheisten suhteiden kehittymisen tilanteessa, jossa netin ulkopuolinen sosiaalinen elämä on pakotettua ja pinnallista. Internetin välityksellä muodostettujen suhteiden lisäksi myös parisuhteet saattoivat näyttäytyä nuorten puheessa puhtaina suhteina, joissa nuori saattoi ”olla oma itsensä” ja muodostaa aidon yhteyden toiseen ihmiseen.

Nuorten puhe omien sosiaalisten taitojen puutteista, temperamenttisista piirteistä ja ahdistuneisuudesta muodostaa viimeisen symbolisen akselin sosiaaliselle

ulkopuolisuudelle. Tällaisessa puheessa sosiaalinen elämä näyttäytyy kenttänä, joka vaatii nuorelta sosiaalisia kykyjä, itsevarmuutta ja aloitteellisuutta. Kyseinen tapa puhua sosiaalisen elämän ongelmista asettuu kontrastiin edellä mainittujen tapojen kanssa, sillä sosiaalisen kyvykkyyden puute on kyvyttömyyttä noudattaa sosiaalisen elämän koodistoa. Tietämättömyys siitä, mitä sosiaalisissa tilanteissa tulisi tehdä, miten itseä tulisi ilmaista antamatta itsestään vääränlaista kuvaa ja miten keskustelua tulisi käydä, onkin ominaista tällaiselle puheelle. ”Pinnallisen” sosiaalisen kanssakäymisen osaaminen on tällöin hyve toisin kuin puheessa, jossa sosiaalisen elämän ideaalina on pinnallisuuden ylittävä aito, puhdas suhde. Tällainen puhe oli myös altista psykiatrisoinnille ja medikalisoinnille, jotka kääntävät sosiaalisen elämän ongelmat psyykkisesti sairaasta minuudesta kumpuaviksi oireiksi, joiden alkuperä saatettiin paikantaa nuoren menneisyyteen. Tässä mielessä psyykkisesti sairas identiteetti toimii myös eräänlaisena kontraideaalina, jolla voidaan selittää ja oikeuttaa oma ulkopuolisuus ja sosiaalisten taitojen riittämättömyys. Toinen tapa selittää ja oikeuttaa ulkopuolisuutta on vedota omiin temperamenttisiin piirteisiin, sisäänpäin kääntyneisyyteen ja ujouteen. Nämä muodostavat yhdessä toisenlaisen kontraideaalin Toiselle, joka arvottaa yksilön sosiaalista identiteettiä sosiaalisten kykyjen, itsevarmuuden ja aloitteellisuuden perusteella.

Yllä oleva analyysi antaa luettelon varsin selvärajaisen kuvan sosiaalista elämää säätelevistä symbolisista laeista niin kuin ne näyttäytyvät nuorten puheessa. Kaikki nämä tavat puhua sosiaalisesta elämästä esiintyivät kuitenkin usein sekaisin, mikä antaa ymmärtää, etteivät ne suinkaan ole toisiinsa nähden ristiriitaisia. Lopuksi onkin syytä eritellä kategorisesti, minkälaisia yhteyksiä yllä eriteltyjen kokonaisuuksien välille voi muodostaa. Syrjityn ihmisen roolin kolmiosainen rakenne, jossa alistava Toinen muuntui kilpailun tuomariksi tai yksilöllisiä eroja kunnioittavaksi Toiseksi, on yhteydessä puheeseen suhteiden aitoutta ja sosiaalista kyvykkyyttä arvottavaan Toiseen. Mikä on yksilöllisiä eroja kunnioittava suhde, jollei aito ja puhdas suhde? Puhe sosiaalisesta kyvykkyydestä, ujoudesta ja ahdistuneisuudesta asettuu näennäisesti kontrastiin suhteessa sosiaalisten suhteiden aitoutta ja puhtautta arvottavan puheen kanssa. Sosiaalisten kykyjen puutteessa on nimittäin pintapuolisin kyse siitä, ettei yksilö koe hallitsevansa sosiaalista elämää määrittelevää ”pinnallista” koodistoa, jonka puhtaan suhteen ideaali lupaa ylittää. Sosiaalista kyvyttömyyttä voidaan kuitenkin pitää puhtaan suhteen kääntöpuolena, miltä se joskus näyttäytyikin nuorten puheessa. Siinä,

missä kiusatuksi tai uloslyödyksi joutuminen, omaa erilaisuutta kunnioittavan yhteisön puute ja omalle minuudelle sopimattomat sosiaaliset ympäristöt pilaavat puhtaan suhteen ulkoa päin, sosiaalisten kykyjen puute, ujous ja ahdistuneisuus pilaavat sen sisältä päin. Jos itseä ei osaa ilmaista, ei aitoa suhdetta muihin pysty muodostamaan. Puhe sosiaalisten kykyjen puutteesta, ujoudesta tai ahdistuneisuudesta ei kuitenkaan tyhjenny tähän, sillä kyseessä on tapa arvottaa omaa roolia sosiaaliseen kanssakäymiseen sinänsä kykenevänä toimijana.

Lopuksi on syytä tarkastella sosiaalisen ulkopuolisuuden sekä autonomisen yksilöllisyyden symbolisten roolien välisiä yhteyksiä. Sekä autonomisen yksilöllisyyden että puhtaan suhteen subjekti tekevät toimijuuden yksiköstä yksilön, joka yhtäältä toimii itsenäisesti omia yksilöllisiä tavoitteitaan toteuttaen ja toisaalta muodostaa sosiaalisia suhteita, jotka perustuvat yksilöllistä erilaisuutta kunnioittavaan aitoon kohtaamiseen sosiaalisilla kentillä. Molempia rooleja sävyttää näennäinen antinormatiivisuus, jossa yksilön ei tarvitse samaistua ennalta määrättyihin ryhmäidentiteetteihin kuten sukupuolirooleihin, jotka rajoittaisivat hänen toimijuuttaan ja tavoitteitaan. Korrelaatioita voidaan vetää myös autonomisen yksilön aktiivisuuden ja suoriutumisen sekä sosiaalisesti kyvykkään yksilön aloitteellisuuden ja sosiaalisten taitojen välille. Siinä, missä jaksamaton ja masentunut yksilö epäonnistuu aktiivisuuden ja suoriutumisen tavoitteissa, ujo ja ahdistunut yksilö ei kykene aloitteellisuuteen sosiaalisessa kanssakäymisessä ja on sosiaalisesti kyvytön.

4.3 Reaalinen: autonomisen yksilöllisyyden ja sosiaalisen kiinnittymisen näkymättömät esteet

Lacanin käsitteellisen triadin kolmas ja viimeinen kategoria, reaalinen, on käsitteistä kaikkein häilyvin. Ensiksi on huomautettava, ettei reaalisen käsite viittaa millään yksinkertaisella tavalla ”objektiiviseen todellisuuteen” eli siihen, miten asiat ”oikeasti ovat”. Tällainen määritelmä antaisi ymmärtää, että reaalinen on jotain symbolisesta ja imaginaarisesta irrallista, mitä se ei ole lacanilaisessa teoriassa. Mitä reaalilla sitten tarkoitetaan? Lacanin tuotannosta löytyy sarja reaalisen kiteyttäviä määritelmiä: reaalinen on se, joka palaa aina samalle paikalle (Lacan 1978, 49), reaalinen se, jota ei ole symbolisoitu (Lacan 1993, 86–88), tai reaalinen on se, joka ei toimi (Lacan 2014b). Reaalisen käsitteen systematisointi on kuitenkin jäänyt pitkälti Lacanin seuraajille,

joiden tuotantoa olenkin hyödyntänyt tässä teoriaosiossa. Seuraavassa esitellään lyhyesti reaalisen tematiikkaa ja se tapa, jolla reaalista käsitellään aineiston yhteydessä.

Kaikkein yksinkertaisimmillaan reaalisen voi määritellä epämääräiseksi asiaksi, jonka ympärillä puhe kiertää saamatta siitä koskaan otetta. Reaalista ei voi merkityksellistää sulauttamalla se osaksi puheessa muodostettua merkitsijöiden sarjaa. Tästä kumpuaa eräs reaalisen määritelmistä: reaalinen vastustaa symbolisointia (Lacan 1993, 86–88). Reaalisen voi näin ollen ymmärtää eräänlaiseksi *näkymättömäksi esteeksi*, johon yksilö törmää, mutta jota ei voida artikuloida selkeästi. Kun puhe törmää reaaliseen eli johonkin, joka vastustaa symbolisointia, päättyy myös merkityksenanto. Tämän tuloksena puhe palautuu aina samoihin merkitsijöihin, jotka näyttävät antavat selityksen kaikkeen, mutta joiden todellisena funktiona on pitää reaalinen loitolla. Näillä ”tyhjillä merkitsijöillä” ei ole muuta funktiota kuin niputtaa yhteen joukko epämääräisiä asioita ja asettaa päätepiste merkityksenannolle. Tällä tavoin nämä tyhjät merkitsijät ajavat ajattelua ja toimintaa umpikujuihin. (Eyers 2012, 36–60; Fink 1995, 72–79.)

Miksi reaalinen tulisi pitää loitolla? Sen vuoksi, että se uhkaa romuttaa koko sen symbolis-imaginaarisen todellisuuden, jossa subjekti elää. Toisen analyysiosion alussa symbolis-imaginaarista identifikaatiota tulkittiin vastauksena Toisen arvoitukselliseen haluun. Toisin sanoen subjektin identiteetti on yritys vastata siihen, mitä Toinen subjektista haluaa. Reaalinen uhkaa horjuuttaa tätä identifikaatiota, minkä vuoksi subjekti tarrautuu tyhjiin merkitsijöihin, jotka näyttävät pitävän symbolis-imaginaarista todellisuutta paikoillaan. Tyhjällä merkitsijällä onkin prototyypinsä siinä, mitä Lacan kutsuu isän nimeksi. Isän nimi on eräänlainen fundamentaalinen merkitsijä, joka nimeää Toisen arvoituksellisen halun. (Fink 1995, 56–58.) Reaalinen on siis samaistettavissa myös Toisen arvoitukselliseen haluun. Kohdatessaan reaalisen subjekti kohtaa Toisen halun kaikista epämääräisimmillään. Lacanin mukaan Toisen arvoituksellisen halun kohtaaminen tuottaa ahdistuneisuutta. Ahdistuksella onkin keskeinen rooli lacanilaisessa teoriassa. Lacan väittää jopa ahdistuneisuuden olevan ainoa tunne, joka ei petä, mikä johtuu siitä, että ahdistuneisuus on signaali reaalista eli toisin sanoen Toisen halun kohtaamisesta epämääräisimmillään (Lacan 2014a, 76; 160).

Sosiologisemmin ilmaistuna ahdistuneisuus on signaali sosiaalisesta kiinnittymättömyydestä, siitä ettei subjekti tiedä, minkälaisia odotuksia hänelle asetetaan ja mikä on hänen osansa yhteiskunnassa. Ahdistuneisuudessa on siis kyse

eräänlaisesta rakenteettomuudesta, siitä että yksilö kohtaa sosiaalisen elämän jonain epämääräisenä ja kaoottisena.

Seuraavassa analyysissä tarkastellaan nuorten puheessa toistuvia teemoja, joihin puhe usein palautuu, sarjana tyhjiä merkitsijöitä, jotka nimeävät joukon näkymättömiä esteitä, joita nuoret kohtaavat sosiaalisessa ja yhteiskunnallisessa elämässä.

Näkymättömillä esteillä viitataan tässä niihin kohtiin, joissa nuorten puhe törmää reaaliseen eli johonkin epämääräiseen ongelmaan, joiden kuvailuun on vaikea löytää oikeat sanat ja selitys. Siinä, missä ensimmäisessä ja toisessa analyysiosiossa nuorten puhetta tarkasteltiin melko selvärajisena kokonaisuutena, joka piirtää varsin selkeän kuvan siitä, minkälaisen identiteetin ja roolin yhteiskunnassa nuoret olivat omaksuneet ja minkälaisia normatiivisia odotuksia he kohtaavat toimijuuden kentillä, tässä analyysissä paljastetaan niitä kohtia, joissa nuorten puhe oli haparoivaa ja joissa puhe ajautuu erinäisiin umpikujiin. Analyysi paljastaa, että nuoret kohtaavat toimijuuden kentillä joukon näkymättömiä esteitä, joita he yrittävät nimetä niistä symbolisista rooleista käsin, joihin he ovat asettuneet. Nämä symboliset roolit ja niihin kiinnittyvät imaginaariset identiteetit kiinnittävät nuoret osaksi yhteiskunnallisia instituutioita ja antavat selityksiä sosiaalisessa elämässä kohdatuille epämääräisille ongelmille, mutta toisaalta uusintavat näitä ongelmia omalla logiikallaan.

4.3.1 Autonomisen yksilöllisyyden mahdottomuus

Tässä osiossa analysoidaan sitä, miten autonomisen yksilöllisyyden toimijuuden malli törmää reaaliseen ja ajoi nuoria erinäisiin esteisiin ja umpikujiin. Nuoret eivät useinkaan löytäneet motivaatiota tai energiaa toimimiseen. Lisäksi heidän oli usein vaikeaa orientoitua tulevaisuuteen erinäisten pettymysten, epäonnistumisen ja hallinnan tunteen puutteiden vuoksi. Se, mitä tulevaisuudessa haluaisi opiskella tai tehdä ammatikseen, oli joiltain kadoksissa. Nämä selitykset herättävät kuitenkin enemmän kysymyksiä kuin tarjoavat vastauksia. Toisessa analyysiosiossa näitä asioita tulkittiin suhteessa sosiaalisen elämän normatiivisiin odotuksiin. Nuorten imaginaaristen identiteettien nähtiin asettuvan peilikuviksi sosiaalisille normeille, jotka odottivat nuorilta autonomista toimijuutta. Mutta siinä, missä toisessa analyysiosiossa jaksamattomuuden, epäonnistumisen ja tavoitteettomuuden kaltaiset kuvaukset omasta itsestä otettiin annettuina, tässä niitä tulkitaan sarjana tyhjiä merkitsijöitä, joiden funktiona on nimetä

kaikenlaisia näkymättömiä esteitä, joita nuoret kohtasivat asettuessaan autonomisen yksilöllisyyden symboliseen rooliin.

On syytä kuitenkin tehdä ero näkymättömien ja näkyvien esteiden välille. Kaikki nuorten toimijuuden esteet eivät nimittäin kuuluneet ensimmäiseen kategoriaan. Vaikka omat työllistymisen vaikeudet selitettiin usein omalla jaksamattomuudella tai toimintakyvyttömyydellä, tunnistettiin joskus työvoiman alhaisen kysynnän ja työnhakijoiden välisen kovan kilpailun kaltaisia tekijöitä, jotka asettivat nuoren altavastajan asemaan työnhaussa. Lisäksi oma fyysinen terveydentila saattoi näkyvästi hankaloittaa työllistymistä. Toiseksi osa nuorista selitti ongelmiaan kohtaamallaan sosiaalisilla ongelmilla, jotka olivat jättäneet nuoren yksin vaille tarvitsemaansa sosiaalista tukea. Näistä seikoista huolimatta suuri osa oman toiminnan esteistä jäi näkymättömiin. Seuraavassa analyysissä *havainnollistetaan* sitä, miten autonomisen yksilöllisyyden symbolinen rooli kiinnitti nuoret osaksi yhteiskunnallisia instituutioita tuottaen samaan aikaan nuorten toimijuudelle erinäisiä näkymättömiä esteitä. Nämä esteet muodostivat yhdessä *autonomisen yksilöllisyyden mahdottomuuden*. Tällä tavoin tarkasteltuna jaksamattomuuden tai osaamattomuuden kaltaiset merkittävät eivät toimi selityksenä sille, miksei autonomiseen yksilöllisyyteen kytkeytyviin ideaaleihin ole päästy, vaan ne yksinkertaisesti rekisteröivät joukon näkymättömiä esteitä ja lukitsevat nuoren toimijuuden erilaisiin ristiriitoihin.

Koulunkäynti saattoi tyssääntyä näkymättömiin esteisiin:

Mä tein mun mielestä kauheesti töitä koulun eteen, mut sit mä sain kuitenkin kokeista numeroina vitosta ja kutosta, niin sekin sit väsytti. Ja sit tuli vähän semmone olo, et miks mä ees yritän, kun mä en osaa? (Nainen, 17)

Lainauksesta käy ilmi, miten oma osaamattomuus nimeää kovan työnteon ja hyvien arvosanojen kytköksen mahdottomuuden. Kova työ ei nuoren elämässä ollutkaan kytköksissä hyviin arvosanoihin, vaan väliin tuli näkymätön este, joka nimetään lainauksessa osaamattomuudeksi. On syytä huomioida, että osaamattomuus kumpuaa siitä autonomisen yksilöllisyyden symbolisesta roolista, johon nuori lainauksessa asettuu. Jos arvosanat eivät olekaan hyviä, voi se tässä autonomisen yksilöllisyyden symbolis-imaginaarisessa todellisuudessa johtua ainoastaan osaamattomuudesta, yksilön kapasiteetteihin kiinnittyvästä ominaisuudesta. On mahdotonta todentaa, johtuivatko arvosanat heikoista kognitiivisista kyvyistä, kuten nuori itse asian näki.

Analyysin osalta tämä ei kuitenkaan ole olennaista, sillä tarkoituksena on havainnollistaa sitä, miten autonomisen yksilöllisyyden symbolinen rooli orientoi nuorten toimintaa ja ajattelua ajaen niitä samalla umpikujiiin. Tässä tapauksessa autonomisen yksilöllisyyden tuottamat näkymättömät esteet nimetään osaamattomuudeksi, joka yhtäältä kumpuaa kyseistä roolista, mutta toisaalta lukitsee nuoren osaamisen ja osaamattomuuden väliseen ristiriitaan.

Seuraava esimerkki liittyy työnhakuun. Alla olevan lainauksen nuori selitti aluksi työttömyyttään työmarkkinoiden heikolla tilanteella ja oman työkokemuksen puutteen vähäisyydellä, mitkä asettivat hänet altavastajan asemaan työnhaussa. Myöhemmin hän antoi myös toisenlaisen selityksen:

AK: Kun sä sanoit, että se työhakemusten lähettäminen ja se aktiivisuus hiipu aina vähän väliä ja sitten alko taas uudestaan, niin se hiipuminen, liittykö se just siihen, että tuli koko ajan tavallaan pettymys siitä, että ei saakaan tätä työtä, vai?

Mies, 28: [...] Joo, oikeestaan, ja sit siinä alko tulla se fiilis, että no, ehkä mä nyt en sit osaakaan yhtään mitään, ja sit vähän masentu sen takia [...] En tiedä. Ei ollu sellasta niinkun kunnan draivia siinä oikeestaan missään vaiheessa, että ois niinku tehny periaatteessa työkseen töitten ettimistä, että siihen mä en oo päässy [...] Mulla on tuo töitten hakeminen ylipäätään ollu vähän heikkoa, että mä oon nyt vasta ruvennu [siihen] täällä [Vamoksessa]. [...] [Olen] ruvennu niinku ihan soittelee niihin työpaikkoihin ja kattomaan tarkemmin ja lähetteleen enemmän hakemuksia, että mä en oo koskaan niinku osannu sillä tavalla myydä itseäni noihin firmoihin oli se sit mikä tahansa [firma] ollu kyseessä, että se on ollu vähän heikko sitte.

Lainauksesta käy ilmi, miten autonomisen yksilöllisyyden symbolinen rooli kääntää työnhaussa koetut rakenteelliset esteet omalle kielelleen ja tekee niistä näkymättömiä. Jokaisesta esteestä tulee jotain, jonka voi ylittää lisäämällä omaa aktiivisuutta ja kehittämällä omia työnhakutaitojaan, ottamalla työnhakuun ”kunnan draivin”. Tällä tavoin työnhaun esteiksi muodostuvat jälleen osaamattomuus ja (työnhakutaitojen) heikkous. Työvoiman kysynnän kaltaisten rakenteellisten esteiden luettelu kuulostaisi tässä symbolis-imaginaarisessa todellisuudessa lähinnä sepittelyltä ja tekosyiden etsimiseltä. Osaamattomuus ja heikkous ovat varsin abstrakteja termejä ja lähinnä nimeävät sarjan niitä autonomisen yksilöllisyyden näkymättömiä esteitä, joihin työnhaku saattaa ajautua, mikäli se osoittautuu tuloksettomaksi tai vaikeaksi.

Kolmannessa ja viimeisessä esimerkissä asetetaan autonomisen yksilöllisyyden symboliseen rooliin, mutta pyristellään siitä irti:

A.K.: Mä vielä utelen niistä työ ja kouluasioista. Niin onko se masennus tai se uupumus vai se sosiaalisten tilanteiden välttäminen suurempi [este] ja kynnyksiä siinä?

Nainen, 28: Kyl mä luulen, että se sosiaalinen puoli on varmaan se, mikä on tuonut sitä masennusta ja ahdistusta enemmän. Ja sit kun se on kroonistunu, kun oli vaan himassa ja näin. Ja sitten just se, että kun se oli kaikki oikeestaan musta itestä kiinni, että musta tuntuu, että mä oisin vieläki siellä himassa, jos mä en olisi ite mitään tehny. Melkein kaikki oikeestaan, mitä mä oon ikinä ollu jossain työpajoilla tai muualla, niin mä oon ite ottanu selvää. [Mä oon] miettiny, että mitä mä nyt teen, kun mä oon vaan himassa, että mun täytyy keksii jotain. [...] Just se, että kaikki on ollu just vähän sellasia, että mä oon ite selvittäny ne. Just seki on niinku muuttunu se kuva yhteiskunnasta, että tuntuu, että ei ketään oikeestaan kiinnosta, vaikka mä oisin himassa, enkä tekis yhtään mitään.

Lainauksesta käy ilmi, miten sosiaalipalveluihin ja erilaisiin avun muotoihin pääsy on ollut kiinni omasta aloitteellisuudesta. Nuoren toimijuutta oli siis säännösteltyt autonomisen yksilöllisyyden symbolinen rooli. Samaan aikaan lainauksessa kuitenkin pyristellään siitä irti. En viittaa tässä siihen, ettei aloitteellisuus koitunut tässä esteeksi, vaan siihen, että avun saannin esteille annetaan tässä poikkeava selitys: ketään ei kiinnosta. Puhe vaihtaa rekisteriä, sillä autonomisen yksilöllisyyden ja siihen liittyvien näkymättömien esteiden sijasta nuori asettuukin sosiaalisen ulkopuolisuuden symboliseen rooliin, jota määrittävät sosiaalisen kiinnittymisen ongelmat (ks. luku 4.3.2) ja epäluottamus yhteiskuntaa kohtaan. Tämä poikkeava esimerkki paljastaa, että jaksamattomuuden ja osaamattomuuden kaltaiset merkitysijät voivat pysäyttää merkityksenannon liian pian ja piilottaa näkyvistä toisenlaisia tekijöitä, kuten sosiaalisen tuen puutteen.

Analyysissä olen havainnollistanut sitä, miten autonomisen yksilöllisyyden symbolinen rooli yhtäältä kiinnittää nuoret osaksi yhteiskunnallisia instituutioita asettamalla heille tietynlaisia toimijuuden ja identiteetin malleja, jotka perustuvat ideaalisesti aloitteellisuuteen, aktiivisuuteen, tavoitteellisuuteen sekä muihin vastaaviin pyrkimyksiin. Toisaalta autonominen yksilöllisyys ajaa nuoria myös erilaisiin näkymättömiin esteisiin, joissa tämän symbolisen kiinnittymisen reaalinen käänköpuoli

kumpua esiin. Jaksamattomuuden, osaamattomuuden ja masentuneisuuden kaltaiset merkitsijät yhtäältä kumpuavat tästä symbolisesta roolista, mutta toisaalta toimivat tyhjinä merkitsijöinä, joiden funktio on nimetä tähän symboliseen rooliin liittyvät näkymättömät esteet ja asettaa päätepiste merkityksenannolle. Näin toimijuus ajautuu umpikujaan ja nuori jää jumiin aktiivisuuden ja passiivisuuden, motivoituneisuuden ja haluttomuuden sekä tavoitteellisuuden ja arjen tyhjyyden muodostamiin ristiriitoihin. Omalle jaksamattomuudelle, haluttomuudelle tai elämän tavoitteettomuudelle ei näin ollen löydy selitystä, vaikka puhe palautuu usein niihin.

Sosiaalisesti vetäytyneen nuoren imaginaarinen todellisuus, jossa nuori vetäytyy arjen tyhjiyteen sekä passiivisuuden, epäonnistumisen ja psyykkisen sairauden määrittelemään identiteettiin, tarjoaa tällaisten ristiriitojen leikkauspisteessä eräänlaisen minimaalisen rakenteen elämälle, mikä mahdollistaa autonomiseen yksilöllisyyteen kiinnittyvien näkymättömien esteiden loitolla pitämisen. Lacanilaisittain ilmaistuna kyse on tavasta pyrkiä eroon reaalisesta. Sikäli, kun kohtaaminen reaalisesta kanssa tuottaa ahdistuneisuutta (Lacan 2014a, 160), sosiaalinen vetäytyminen näyttäytyy eräänlaisena ahdistuneisuuden hallinnointina, jossa passiivisuuden ja masentuneisuuden kierteeseen vetäytyminen toimii ratkaisuna yhteiskunnallisen ja sosiaalisen elämän tuottamille epämääräisille ongelmille, joita on vaikea pukea sanoiksi.

4.3.2 Sosiaalisen kiinnittymisen mahdottomuus

Minkälaisia näkymättömiä esteitä nuoret kohtaavat sosiaalisilla kentillä ja millä tavoin sosiaalisen ulkopuolisuuden symboliset roolit uusivat näitä esteitä? On ensinnäkin huomautettava, että yksinäisyys ei välttämättä ollut seurausta näkymättömistä, vaan hyvin näkyvistä esteistä. Esimerkiksi useille nuorista yksinäisyys oli sidottua fyysiseen tilaan. Yksinäistymisen on aiemmassa tutkimuksessa havaittu olleen kytköksissä elämän siirtymävaiheisiin, esimerkiksi työn lopettamiseen tai muuttamiseen paikkakunnalta toiselle (Tiilikainen 2016). Myös käsillä olevassa tutkimuksessa koulun keskeyttäminen tai koulusta valmistuminen ja muutto paikkakunnalta toiselle olivat joillekin nuorille yksinäistymisprosessin käynnistäviä tekijöitä. Muutto paikkakunnalta toiselle tai koulunkäynnin loppuminen irrottivat vähitellen nuoren hänen sosiaalisista piireistään ja yhteydenpidon lakatessa nuori oli vähitellen eristäytynyt muista ihmisistä. Työttömyys tai yleinen toimeettomuus eivät myöskään työntäneet nuoria uusiin sosiaalisiin tilanteisiin, joissa tutustuminen uusiin ihmisiin olisi voinut tapahtua. Tällaisissa

tilanteissa nuoret saattoivatkin turvautua esimerkiksi perheenjäseniinsä tai internetin välityksellä ylläpidettyihin suhteisiin.

Yksinäistymistä ei kuitenkaan voi palauttaa tilallisiin tai ajallisiin tekijöihin. Useimmat nuoret kohtasivat sosiaalisilla kentillä nimittäin joukon näkymättömiä esteitä, jotka muodostavat yhdessä *sosiaalisen kiinnittymisen mahdottomuuden*. Nuoret saattoivat joutua toistuvasti kiusatuiksi tai ulos lyödyiksi, tuntea olevansa joukkoon sopimatonta tai pitää itseään sosiaaliseen kanssakäymiseen kykenemättömänä. Mikä tekee näistä esteistä näkymättömiä? Se, ettei nuorella useinkaan ollut tietoa siitä, miksi he toistuvasti ajautuivat näihin tilanteisiin tai mitä taitoja sosiaalinen kanssakäyminen vaatisi. Tämä saattaa kuulostaa omituiselta, sillä toisessa analyysiosiossa eriteltiin nuorten esittämiä syitä sosiaalisen kiinnittymisen mahdottomuudelle. Sosiaalisen kanssakäymisen epäaitous sekä oma yksilöllinen erilaisuus, ujous tai sosiaalinen kyvyttömyys saattoivat toimia selityksinä omalle ulkopuolisuudelle. Kyseinen analyysi kuitenkin peittää näkyvistä sen huomattavan tietämättömyyden ja puheen epäselvyyden, joka näihin selityksiin usein liittyi. Epäaitoutta, erilaisuutta, ujoutta ja sosiaalista kyvyttömyyttä kannattaakin tarkastella myös sarjana tyhjiä merkitsijöitä, jotka yhtäältä kumpuavat sosiaalisen toimijuuden symbolisista rooleista ja toisaalta rekisteröivät näihin rooleihin liittyviä näkymättömiä esteitä. Seuraavassa *havainnollistetaan* sitä, miten nämä sosiaalisen kanssakäymisen näkymättömät esteet näyttäytyvät sellaisissa puheen paikoissa, joissa nuori ilmaisee tietämättömyyttään tai yrittää haparoiden selittää jotain saamatta kuitenkaan siihen otetta.

Kiusatuksi tai uloslyödyksi tulemisen osalta on helppo löytää aineistosta kuvaksia siitä, että nuorilla useinkaan ollut tietoa siitä, minkä takia he joutuivat kiusatuiksi tai uloslyödyiksi yhä uudestaan ja uudestaan. Seuraava kuvaus on tyypillinen syrjityksi joutuneelle nuorelle:

AK: Koit sä sillon näissä kiusaamistilanteissa, että se johtuu jotenki susta, vai?

Nainen, 23: Kyllä. Kyl mä pystyn jollain tasolla nyt järkeistämään, et ei se täysin musta vaan johtunu, mut kyl mä silti aina etin itsestäni sen vian, niinku että mikä mussa se vika on. [...] [Mutta] emmä osaa sanoo, kun en mä aina löydä sitä.

Toisaalta joskus löytää, joskus ei, ja sit joskus on epävarma, et onkohan se nyt tää se vika tai jotain. Ehkä se on vaan se, että mä oon vaan liian erilainen kuin muut.

Lainauksessa nuori kertoo yrittäneensä löytää selityksiä sille, miksi hän oli joutunut kiusatuksi. Lacanilaisittain ilmaistuna nuori yritti löytää vastauksia Toisen arvoitukselliseen haluun eli siihen, mitä (alistava) Toinen hänestä haluaa. Erinäisten vikojen löytäminen itsestä ei kuitenkaan tuota tulosta, minkä vuoksi nuori vetoaa erilaisuuteen. Siinä, missä erilaisuutta tulkittiin toisessa analyysiosiossa yhtenä sosiaalisen ulkopuolisuuden symbolisena roolina, johon on kytkeytynyt sarja erinäisiä normatiivisia odotuksia, tässä erilaisuudella on myös toinen funktio: se on tyhjä merkittäjä, joka asettaa päätepisteen merkityksenannolle ja nimeää sosiaalisen kiinnittymisen mahdollisuuden eli sen reaalisen esteen, johon nuori törmää sosiaalisen kanssakäymisen kentällä. Erilaisuus asettaa päätepisteen merkityksenannolle lukiten nuoren maailmaan, jossa sosiaalinen kanssakäyminen on häneltä ulossuljettua oman erilaisuuden vuoksi.

Joukkoon sopimattomuus oli myöskin usein abstraktia. Se oli jotain, mitä oli vaikea pukea sanoiksi:

Nainen, 21: Kyl varmaan se, että yhtäkkiä muuttu niin paljon asioita ja sit joutu ihan tuntemattomaan ympäristöön ja oli jotenki vähän sekavaa ja ehkä joihinki asioihin oli vähän pettyny. Ja sitte jotenki mä oon yleensä aika sellanen ujo, enkä kauheen sosiaalinen, niin sit siellä koulussa ei oikeen tuntunu, että ois ollu hirveesti ketään sellasii samanhenkisii ihmisii. Sit oli jotenki vähän yksinäinen siellä. Ja emmä tiä.

AK: Luulet sä, että sieltä puuttu kaikki ne mahdollisuudet tavata ihmisiä vai?

Nainen, 21: No, hmm, kyllähän siellä niitä ihmisiä oli, mutta emmä tiä osasinks mä ottaa niihin oikeella lailla kontaktia.

AK: Tuliko ne sitte sulle ottaan kontaktia? Vai luulet sä, että se johtu enemmän siitä, että sun oli ehkä vaikeeta silloin ujouden tai jonku muun takia ryhtyä luomaan niitä kontakteja?

Nainen, 21: No, kyllä ne tietenki jonku verran mulle puhu, mut mä olin ehkä vähän sellanen vetäytyvä ja ujo. Että jos ei ite menny ottaa niihin kontaktia, niin... Emmä tiä, että eiks ne sitten uskaltanu ottaa kontaktia, kun ehkä jotenki vaikutti vähän syrjässä olevalta tai jotain. En tiä.

Kyseinen nuori oli muuttanut paikkakunnalta toiselle ja aloittanut koulunkäynnin uudessa koulussa. Siellä hän kuitenkin törmäsi näkymättömään esteeseen, sosiaalisen

kiinnittymisen mahdottomuuteen. Tämän pitkän lainauksen haparoivassa puheessa tälle mahdottomuudelle annetaan useita nimiä: ujous, erilaisuus, osaamattomuus, syrjässä olevuus. Tämä selitysten sarja on kuitenkin enemmän hakuammuntaa kuin koherenttia puhetta, mikä kertoo siitä, että omassa ulkopuolisuudessa on kyse jostain epämääräisestä, joka on vaikea pukea sanoiksi. Puheessa tuotetut merkitsijät (ujous, syrjässä olevuus, osaaminen, jne.) kumpuavatkin niistä symbolisista rooleista, jotka kertovat nuorelle hänen asemansa koulun sosiaalisella kentällä ja lukitsevat nuoren niihin selittämällä pois niihin liittyvät ristiriitaisuudet. Jälleen kyseessä on normatiivisesti latautunut yritys kohdata reaalin eli vastata Toisen arvoitukselliseen haluun, niihin epämääräisiin odotuksiin, joita koulun sosiaalinen elämä nuorelle asetti. Yllä oleva merkitsijöiden luettelo, jossa yhdistellään erilaisia sosiaalisen ulkopuolisuuden symbolisia rooleja, nimeää näin ollen joukon näkymättömiä esteitä, joita nuori kohtasi sosiaalisen kohtaamisen kentällä koulussa. Nuori jäi kiinni oman erilaisuuden ja muiden samanlaisuuden, ujouden ja ulospäin suuntautuneisuuden sekä sosiaalisen kyvykkyyden ja kyvyttömyyden tuottamiin ristiriitoihin.

Pahimmillaan pelkkä sosiaalinen kanssakäyminen itsessään tuotti hämmennystä, jossa tietämättömyys siitä, mitä sosiaalisissa tilanteissa tulisi tehdä tai miten itseä tulisi ilmaista, tuotti näkymättömän esteen sosiaaliseen elämään osallistumiselle kaikkein pinnallisimmallakin tasolla:

AK: Kävit sä sitten kuinka usein ihan ulkona, niinku missä tahansa asiassa, siis tyliin kaupassa tai muuta?

Mies, 22: Meillä oli koira, niin sitä sitten tuli päivisin vietyä aina ulos, että [siinä] tuli sitten aina päivän yksi ahdistava hetki, kun joutui ulos lähtemään koiran kanssa.

AK: Mikäs siinä oli ahdistavaa?

Mies, 22: Silleen, että jos sattuu ihmisiä tulemaan vastaan, niin se sitten ahdisti sekin. [...] [E]ttä jos on joku tuttu, niinku koulusta, niin sitten, että pitäääks niille nyt sanoa moi ja mitä jos ne sanoo moi, niin pitäääks siihen sit sanoo jotain ja...

Lainauksen nuorelle pelkkä ihmisten ympärillä oleminen osoittautui mahdottomaksi, sillä pinnallinenkin sosiaalinen kanssakäyminen ajoi nuoren näkymättömään esteeseen, jonka vuoksi nuori koki itsensä avuttomaksi ja tietämättömäksi. Sosiaalisen kanssakäymisen vaara ajoi kyseisen nuoren ajoittamaan ulkona käymiset aikoihin,

jolloin tuttujen ihmisten tapaamisen mahdollisuus oli minimoitu. Tässä tapauksessa näkymättömän esteen nimesi ahdistus, mikä lukitsi nuoren ahdistuneen ihmisen identiteettiin, jossa sosiaalisen kentän Toinen arvottaa ihmisiä sosiaalisen kyvykkyyden ja itsevarmuuden perusteella. Lainauksessa ahdistuneisuus ei saa itsessään mitään selitystä, vaan se asettaa päätepisteen merkityksenannolle. Toisessa osassa haastattelua nuori kuitenkin selittää ahdistuneisuuden ja sosiaalisen kyvyttömyyden johtuvan lapsuudenperheen oloista, joissa nuori ei ollut oppinut sosiaalisia taitoja. Selitys vaihtaa osittain puheen rekisteriä ja sosiaalisen kiinnittymisen ongelmia selitetäänkin psykokulttuurisella kertomuksella, jossa psyykinen estyneisyys sosiaalisissa tilanteissa saa selityksensä lapsuuden kokemuksista.

Esimerkit havainnollistavat kahta seikkaa. Siinä, missä kahdessa edellisessä, imaginaarista ja symbolista käsittelevissä analyysiosioissa tarkasteltiin nuorten identiteettejä ja tapoja merkityksellistä todellisuutta erilaisten normatiivisten paineiden risteymissä, tässä osiossa nuorten sosiaalisille symbolis-imaginaariselle rooleille annetaan funktio: niiden on tarkoitus on kiinnittää nuoret osaksi sosiaalista todellisuutta selittäen samalla pois tähän kiinnittymiseen liittyvät reaaliset ristiriitaisuudet. Asettuessaan symbolisiin rooleihin sosiaalisina toimijoina nuoret kohtaavat joukon näkymättömiä, reaalisia esteitä, joita he yrittävät selittää rooleistaan kumpuavilla merkitsijöillä. Nämä merkitsijät asettavat päätepisteen merkityksenannolle lukiten nuoret samalla oman minuuden erilaisuuden ja joukkoon sopimisen, ujouden ja ulospäin suuntautuneisuuden sekä sosiaalisen kyvyttömyyden ja kyvykkyyden välisiin ristiriitoihin.

Toiseksi, esimerkit havainnollistavat reaaliseen liittyvää rakenteettomuutta. Sosiaalisen elämän ongelmat näyttäytyvät esimerkeissä jonain, joille on vaikeaa antaa selitystä. Näin sosiaaliseen vetäytymiseen usein liittyvä ahdistuneisuus, oli kyse sitten lievästä ujoudesta tai paniikkihäiriöistä, saa selityksensä: sosiaaliseen elämään kiinnittävät symbolisen roolit rakoilevat eikä sosiaalinen elämä näytä noudattavan mitään kaavaa. Näin ollen sosiaalista vetäytymistä voidaan jälleen tulkita eräänlaisena ahdistuneisuuden hallinnointina, joka tarjoaa ratkaisun niihin näkymättömiin esteisiin, joita nuori kohtaa sosiaalisen kanssakäymisen kentillä. Vetäytyminen lukitsee nuoren sosiaalisesti ulkopuoliseen identiteettiin ja asettaa näin ollen symbolis-imaginaarisen todellisuuden jälleen vankalle perustalle. Sosiaalisesti vetäytynyt nuori elää maailmassa, jossa sosiaalinen kanssakäyminen ei ole aitoa, ei suvaitse tai vastaa omaa erilaista

minuutta ja vaatii kohtuuttomia sosiaalisia taitoja. Siispä nuorella ei oman sosiaalisesti ulkopuolisen identiteettinsä nojalla ole siihen osaa. Tällainen todellisuus sulkee nuoren ulos sosiaalisesta elämästä, mutta toisaalta tarjoaa sosiaaliselle elämälle minimaalisen rakenteen, jolloin sosiaalisen elämän ongelmat eivät ole enää epämääräisiä ja selittämättömiä.

4.4 Yhteenveto

Tässä vaiheessa on syytä vetää analyysin tulokset yhteen vastaamalla samalla analyysiä ennen esitettyihin tutkimuskysymyksiin. Ensimmäinen kysymys kuului: minkälaisista elementeistä nuorten identiteetit muodostuvat ja millä tavoin identiteetit rajaavat toimijuuden kenttiä? Tarkastelin ensimmäisessä analyysiosiossa nuorten puhetta imaginaarisena puheena omasta identiteetistä ja identiteetin ympärille rakentuneesta todellisuudesta. Nyt on mahdollista vastata tutkimuskysymykseen: Nuorten identiteetit jakautuivat yhtäältä passiivisen, epäonnistuneen ja masentuneen yksilön identiteettiin, joka oli kytköksissä tyhjään ja päämäärättömään arkeen, jossa koti oli pääasiallinen toimijuuden kenttä. Tällainen identiteetti teki toimijuudesta haurasta ja sulki ulos työnteon ja opiskelun kentät. Nuorten sosiaalinen identiteetti muotoutui yhtäältä omaan erilaisuuteen perustuvan kiusatun, ulos lyödyn tai muutoin ulkopuolisen yksilön identiteetiksi ja toisaalta sosiaalisesti kyvyttömän, ujon tai ahdistuneen yksilön identiteetiksi. Molemmat identiteetit rajasivat asteittain ulos sosiaalista kohtaamista vaativia toimijuuden kenttiä johtaen äärimmillään lähes täydelliseen vetäytymiseen kaikenlaisesta sosiaalisesta kanssakäymisestä, jossa toinen ihminen on fyysisesti läsnä. Lievimmillään sosiaalinen toimijuus ei ollut estynyt vaan rajoittunutta, mikä saattoi hankaloittaa esimerkiksi koulunkäyntiä, mutta ei täysin estänyt sitä. On syytä huomioida, että nämä identiteetit eivät esiintyneet aina päällekkäin, vaikka ne monesti olivatkin kytköksissä toisiinsa. Arjen tyhjyyteen vetäytyneen, passiivisen, epäonnistuneen ja masentuneen yksilön sosiaalinen elämä oli rajoittunutta toimijuuden rajautuessa kotiin. Lisäksi sosiaalisesti ulkopuolisen yksilön identiteetti saattoi ajaa nuoria arjen tyhjyyden ja passiivisuuden määrittämään toimijuuteen.

Toinen tutkimuskysymys oli seuraava: minkälaisia normatiivisia odotuksia nuoret kokevat toimijuuden kentillä ja millä tavoin heidän identiteettinsä vastaavat niihin? Tätä kysymystä lähestyttiin Lacanin symbolisen rekisterin avulla. Analyysi paljasti erinäisiä normatiivisesti latautuneita symbolisia rooleja, joihin nuoret asettuivat. Näistä rooleista

ensimmäinen oli autonomisen yksilöllisyyden symbolinen rooli, johon kiinnittyvä normatiivinen ideaali odotti nuorilta itsenäisyyttä, aktiivisuutta, tavoitteellisuutta ja oman itsensä tuntemista. Tällainen toimijuuden malli esiintyi esimerkiksi suhteessa työnhakuun, opiskeluun ja jopa sosiaalisten ja psykiatristen palveluiden käyttöön. Nuorten arjen tyhjiyteen vetäytynyt, passiivinen, epäonnistunut ja masentunut identiteetti vastaa näihin odotuksiin kielteisesti, mikä tekee kyseisestä identiteetistä kontraideaalisen. Usein tämä kontraideaalinen identiteetti sai psyykkisesti sairaan identiteetin muodon, mikä selitti ja oikeutti sopimattomuuden autonomisen yksilöllisyyden tarjoamaan muottiin. Sosiaalisen kohtaamisen kentillä nuoret kohtasivat sosiaalisen ulkopuolisuuden symbolisen roolin, johon oli kytkeytynyt monenlaisia erilaisia normatiivisia odotuksia. Sosiaalinen ulkopuolisuus saattoi ensinnäkin tarkoittaa alistetuksi tai ulos lyödyksi joutumista. Tällöin sosiaalinen toimijuus edellytti nuorilta alistumista ja irtautumista sosiaalisesta kanssakäymisestä. Tätä vastoin nuoret asettuivat kuitenkin toisenlaisten ideaalien subjektiksi. Näistä yleisin oli ideaali, jonka mukaan sosiaalisen kanssakäymisen tulisi perustua aitoon kohtaamiseen, jossa nuori voi olla oma itsensä joutumatta muiden alistamaksi, ulos lyödyksi tai ulkopuoliseksi. Tällöin omassa ulkopuolisuudessa on kyse omasta yksilöllisestä erilaisuudesta, joka on muiden joukkoon sopimaton. Tällaisesta ideaalista puhuttiin analyysissä ”puhtaana suhteena”, mikä on tutkimuskirjallisuudesta lainattu termi. Lisäksi nuoret selittivät yksinäisyyttään myös sosiaalisella kyvyttömyydellä, ujoudella ja ahdistuneisuudella, mistä voidaan johtaa toisenlainen joukko sosiaaliseen elämään kytkeytyneitä normatiivisia odotuksia: sosiaalinen elämä vaatii sosiaalisia taitoja, ulospäin suuntautuneisuutta, itsevarmuutta ja aloitteellisuutta sosiaalisissa kohtaamisissa.

Kolmas ja viimeinen kysymys kuului: minkälaisiin ristiriitoihin nuorten toimijuus ajautui? Tätä kysymystä tarkasteltiin Lacanin triadin kolmannen käsitteen, reaalisen kehyksessä. Reaalisella viitattiin joukkoon näkymättömiä esteitä, joihin nuoret ajautuivat toimijuuden kentillä ja joista puhuminen osoittautui vaikeaksi. Nämä näkymättömät esteet ajoivat nuorten ajattelua ja toimintaa umpikujiin, joissa sosiaalinen vetäytyminen määrittyi erinäisten ristiriitojen leikkauspisteeksi. Autonomisen yksilöllisyyden mahdottomuus muodosti ensimmäisen joukon näkymättömiä esteitä. Tämä ajoi nuorten toimijuutta aktiivisuuden ja passiivisuuden, tavoitteellisuuden ja tavoitteettomuuden, itsensä tuntemisen ja tuntemattomuuden sekä osaamisen ja osaamattomuuden ristiriitoihin. Lisäksi nuoret kohtasivat joukon näkymättömiä esteitä

sosiaalisen toimijuuden kentillä. Olen nimennyt nämä esteet kollektiivisesti sosiaalisen kiinnittymisen mahdottomuudeksi. Tämä mahdottomuus näyttäytyi alistumisen ja yhdenarvoisuuden, yksilöllisyyden ja samanlaisuuden, aitouden ja epäaitouden, ujouden ja ulospäin suuntautuneisuuden sekä sosiaalisen kyvyttömyyden ja kyvykkyyden välisinä ristiriitaisuuksina. Sosiaalinen vetäytyminen voidaan reaalisen käsitteen valossa ymmärtää eräänlaiseksi ahdistuneisuuden hallinnoinniksi, jossa nuori suojaa itseään sekä autonomiseen yksilöllisyyteen että sosiaalisen elämän symbolisiin rooleihin liittyviltä näkymättömiltä esteiltä, jotka uhkaavat tehdä yhteiskunnallisesta ja sosiaalisesta elämästä rakenteetonta ja ennakoimatonta. Näin ollen arjen tyhjäkäyntiin ja passiivisuuteen vetäytyminen, psyykkisesti sairaan identiteetin omaksuminen sekä sosiaalisesti ulkopuoliseen rooliin asettuminen eivät näyttäyty selityksinä erilaisille ongelmille, vaan päinvastoin ratkaisuna niille. Lopuksi on syytä huomioida, etteivät kaikki esteet olleet näkymättömiä, vaikka haastattelut pyörivätkin pitkälti näkymättömien esteiden ympärillä. Näitä näkyviä esteitä olivat työmarkkinoiden esteet (kilpailu työpaikoista), kotona olemiseen ja toimeentuloon liittyvä sosiaalinen eristäytyneisyys, fyysinen sairaus ja siihen liittyvä toimintakyvyttömyys, sosiaali- ja terveystalouden ongelmat (pääsyn pitkittyminen tai epääminen ja hoidon riittämättömyys) ja toimeentulo- ja velkaantumisongelmat. Myös syrjinnän, uloslyönnin ja perheongelmien sekä psyykkisen oireilun kaltaisia ongelmia voidaan pitää näkyvinä esteinä sikäli, että ne ovat helposti nimettävissä, vaikka niihin liittyykin paljon näkymättömiä esteitä, joiden artikulointi osoittautui usein vaikeaksi.

Vastaus viimeiseen tutkimuskysymykseen jää monin tavoin puutteelliseksi, mikä johtuu siitä, että nuorten puheissa ilmenevät näkymättömät esteet, jotka tuottavat erinäisiä ristiriitoja, jäävät näkymättömiin tutkimuksen rajojen tullessa vastaan. Olen pitäytynyt tutkielmassani kausaalista selittämisestä, mikä jättää ristiriitoihin ajautumisen syyt piiloon. Jatkotutkimuksessa olisikin syytä tarkastella juuri näitä näkymättömiä esteitä ja tehdä niitä näkyviksi. Tällaisessa tutkimus ei voisi enää ottaa jaksamattomuuden, osaamattomuuden, ujouden tai sosiaalisen kyvyttömyyden kaltaisia merkitsijöitä annettuina, vaan joutuisi ottamaan ne kausaalisen selittämisen kohteiksi.

Psykoanalyysissä tarkoituksena on saattaa tyhjat merkitsijät jälleen liikkeeseen eli toisin sanoen vapauttaa analysoitavan ajattelu tyhjien merkitsijöiden muodostamista umpikujista. Tämä tapahtuu psykoanalyttisen tulkinnan keinoin, jossa tyhjille merkitsijöille annetaan uusi ”luenta” luomalla niille uusia yhteyksiä toisiin

merkitsijöihin. Näin psykoanalyttinen tulkinta ”osuu reaaliseseen” ja tekee selittämättömiltä näyttävät psyykkiset oireet ymmärrettäviksi. (Fink 1995, 24–31; Lacan 1998, 37.) Myös sosiologisen tutkimuksen tehtävänä olisi ”osua reaaliseseen” eli kuulustella jaksamattomuuden, osaamattomuuden ja ujouden kaltaisia merkitsijöitä ja kaivaa esiin niitä asioita, joita ne piilottavat alleen. Tämä tekisi näkymättömät esteet näkyviksi liittyivätpä ne sitten yksilöiden henkilöhistoriaan tai niihin laajempiin sosiaalisiin systeemeihin, jotka kehystävät nuorten toimijuutta.

Lisäksi analyysissä ei ole voitu huomioida joitain tärkeitä ryhmäeroja. Esimerkiksi työn ja opiskelun ulkopuolisuuden sekä yksinäisyyden kokemisen sukupuolittumisen voisi nostaa yhdeksi jatkotutkimuksen kohteeksi. Tutkimuskirjallisuudessa on todettu miesten ja naisten sosiaalisen elämän eroavan toisistaan jonkin verran, minkä voisi olettaa vaikuttaa myös yksinäistymiseen ja yksinäisyyden kokemiseen (Myllyniemi 2016). Lisäksi en ole analyysissäni kyennyt huomioimaan sosioekonomisen taustan ja kaksoiskansalaisuuden muodostamia erityispiirteitä. Tutkimuskirjallisuudessa on todettu yksinäisyyden kasautuvan matalasti kouluttautuneille sekä maahanmuuttajataustaisille (Saari 2009, 122–123), mikä jää analyysissäni pitkälti selittämättömäksi ilmiöksi erityisesti maahanmuuttotaustan osalta. Sosiaalisen vetäytymisen määrittelystä jätetään usein ulos nuoren perhesuhteet, mutta analyysini myötä opin kyseenalaistamaan tämän ulos rajauksen. Vaikka perhesuhteet eivät korvanneetkaan ystävyys- tai parisuhteita, olivat ne usein tärkeässä roolissa sosiaalisesti vetäytyneiden nuorten elämässä. Jatkotutkimuksessa tulisikin kiinnittää enemmän huomioita perhesuhteisiin, eikä rajata niitä perusteettomasti tutkittavan ilmiön ulkopuolelle.

5 Pohdinta

Tässä kappaleessa palaan takaisin nuoriso- ja syrjäytymistutkimuksen kentille ja pohdin saamiani tuloksia näiden valossa. Aluksi pohdin nuorten eriarvoisuutta ja sitä, miten sosiaalisen vetäytymisen kokemuksia voidaan tulkita eriarvoisuuden kokemuksina. Tämän jälkeen tulkitsen sosiaalista vetäytymistä prekaarisuuden kokemuksena ja vetäytymiseen liittyvää psykokulttuurista kieltä tapana artikuloida prekaaria kokemusmaailmaa. Lopuksi pohdin yksilöllistymistä ja sitä, millaisia haasteita sosiaalisen vetäytymisen kausaalinen selittäminen pitää sisällään.

5.1 Sosiaalinen vetäytyminen ja eriarvoisuus

Nuorten syrjäytymistä käsittelevä tutkimus on kummunnut pitkälti kansantaloudellisista lähtökohdista ja nojautunut valtaosin määrälliseen tutkimukseen (Harkko ym. 2016; Ilmakunnas ym. 2015; Larja ym. 2016; Lehtonen & Kallunki 2013; Myrskylä 2012; Notkola ym. 2013). Lisäksi nuorten kokemalla yksinäisyydellä on ollut vähäinen rooli nuorten syrjäytymisestä käytävässä keskustelussa (ks. kuitenkin Husu & Välimäki 2016; Lehtonen & Kallunki 2013). Tutkielmani asemoituu syrjäytymistutkimuksen kentälle paikkaamaan laadullisen tutkimuksen vähäisyyden muodostamaa aukkoa ja asettamalla yksinäisyyden kokemukselliset ulottuvuudet keskustelun keskiöön. Tutkimukseni on tarkastellut niitä prosesseja, joilla sosiaalisesti vetäytyneet nuoret rakentavat oman identiteettinsä sekä roolinsa yhteiskunnassa ja sosiaalisessa elämässä. Identiteettiä on tarkasteltu toimijuuden yhteydessä, mikä on tuottanut tietoa sosiaalisesti vetäytyneiden nuorten toimijuuden luonteesta ja niistä ristiriidoista, joihin heidän toimijuutensa ajautuu. Sosiaalisen vetäytymisen tarkastelu on kuitenkin ollut relationaalista, sillä nuorten sosiaalisesti vetäytyneitä identiteettiä ja toimijuutta on tulkittu leikkauspisteenä, jossa nuoriin kohdistuneet paineet yhdistyvät erinäisiin näkyviin ja näkymättömiin esteisiin. Näin ollen tutkimuksen tavoitteena ei ollut niinkään tuottaa tietoa syrjäytyneistä nuorista, vaan siitä yhteiskunnasta, jossa he elävät. Erityisesti tutkimus on tuottanut tietoa siitä, millä tavoin nuorten yhteiskunnallinen eriarvoisuus ja prekaarisuus näyttäytyvät nuorten elämässä ja kääntyvät subjektiivisen kokemuksen kielelle.

Analyysin tuloksista voidaan muodostaa kaksi erilaista profiilia, jotka muodostavat eriarvoisuuden kaksi päätä niin kuin ne näyttäytyivät sosiaalisesti vetäytyneiden nuorten puheessa. Näistä profiileista ensimmäinen muodostuu nuorista, jotka ovat estyneitä ja passiivisia, joiden itseluottamus ja tulevaisuuden tavoitteet ovat kateissa, jotka kärsivät masennuksesta ja muista psyykkisistä häiriöistä ja jotka kokevat itsensä epäonnistuneiksi ja kyvyttömiksi. Lisäksi nämä nuoret ovat yksinäisiä, syrjittyjä, ulos lyötyjä, ulkopuolisia, ujoja, ahdistuneita ja sosiaalisesti kyvyttömiä. Nämä nuoret muodostavat kastin eriarvoisuuden skaalan alhaisessa päässä. Sikäli kun eriarvoisuudessa on kyse epäsuhtaisesti jaetuista materiaalisista ja henkisistä hyödykkeistä, jäävät nämä nuoret paitsi jostain, jota muilla nähdään olevan. Työllistymisen ja opiskelun lisäksi nämä hyödykkeet muodostuvat elämän merkityksellisyydestä, joka muodostuu toimimisesta yksilöllisesti asetettujen

tavoitteiden saavuttamiseksi, sekä rikkaasta sosiaalisesta elämästä ja/tai täyttymyksellisistä ihmissuhteista, joissa yksilö nauttii muiden hyväksyntää ja jossa hän voi olla oma itsensä. Näistä täyttymyksellisistä ihmissuhteista on puhuttu analyysissäni ”puhtaina suhteina”, jotka perustuvat yksilön vapaaseen valintaan ja ylittävän normatiiviset rajat. Tällaiset hyödykkeet ovat saavutettavissa, mikäli yksilö olisi tarpeeksi aloitteellinen ja aktiivinen, mikäli hän olisi osaava ja kyvykäs, mikäli hän olisi psyykkisesti tasapainoinen ja mikäli hän olisi kosketuksissa omaan itseensä ja osaisi asettaa itselleen tulevaisuuden tavoitteita. Rikas sosiaalinen elämä ja täyttymykselliset ihmissuhteet taas avautuvat sellaisille nuorille, jotka ovat itsevarmoja, ulospäin suuntautuneita, sosiaalisesti kyvykkäitä, eivätkä ahdistu sosiaalisissa tilanteissa. Heidät hyväksytään osaksi sosiaalisia piirejä ja he pystyvät luomaan suhteita, jotka perustuvat ihmisten väliseen aitoon kohtaamiseen. Nämä etuoikeutetut nuoret muodostavat eriarvoisuuden ylemmän päään, jonne hyödykkeet kasautuvat. On huomioitava, että vaikka etuoikeudet näyttivät kasautuvan näille nuorille heidän yksilöllisten ominaisuuksiensa, yhteisöjen luonteen ja sosiaalisen tuen perusteella, oli nuorten puheesta erotettavissa myös pienempi joukko toisenlaisia esteitä, jotka liittyivät sosiaaliseen eristäytyneisyyteen esimerkiksi NEET-statuksella olemisen tai muuton seurauksena, työmarkkinoiden rakenteellisiin ongelmiin, toimeentulo- ja velkaantumisongelmiin, fyysisiin terveysongelmiin ja sosiaali- ja terveystalouteen liittyviin ongelmiin. Esimerkiksi jälkimmäisen osalta ongelmaksi saattoi muodostua mielenterveyspalvelujen piiriin pääsyn pitkittyminen, tarpeelliseksi koetun hoidon epääminen nuorelta tai vääränlainen diagnosointi.

Nämä eriarvoisuuden profiilit ovat puheen ja analyysin pohjalta muotoutuneita, idealisoituja konstruktioita eivätkä siten välttämättä kumpua suoraan ”objektiivisesta” todellisuudesta. Sosiologisena haasteena onkin liittää nämä konstruktioit yhteiskunnalliseen kontekstiinsa. Tulokset antavat ensinnäkin tukea ajatukselle siitä, että yksilöstä on tullut kapitalistisen luokkayhteiskunnan uusintamisen perusyksikkö (Furlong & Cartmel 2007, 3–11). Toisin sanoen nuorten yhteiskunnallinen osallisuus ja kiinnittyminen osaksi yhteiskunnallisia instituutioita vaikuttaa nuorten puheen pohjalta muodostettujen konstruktioiden valossa perustuvan autonomisesti toimivan yksilön rooliin. Sanalle ”vaikuttaa” on annettava tässä tulkinnassa painava rooli, sillä kyseessä on pikemminkin yksilöiden sosiaalista ja yhteiskunnallista osallisuutta hallinnoiva ideaali kuin varsinainen asioiden tila. Asettuessaan autonomisen yksilön rooliin nuorten

toimijuus nimittäin törmäsi sarjaan näkyviä ja näkymättömiä esteitä, jotka vaikeuttivat tavoitteiden saavuttamista ja jopa niiden asettamista. Tässä mielessä yhdyn myös Furlongin ja Cartmelin (2007, 138–144) ajatukseen myöhäiskapitalismiin kytkeytyvästä ”epistemologisesta harhasta”, jolla kirjoittajat kiteyttävät ajalle tyypillisin ristiriidan, jossa elämänkulut näyttävät olevan kiinni yksilön autonomisista valinnoista, vaikka nuoruuden siirtymien tilastollinen tarkastelu paljastaa perheen sosioekonomisen taustan, sukupuolen ja etnisyyden kaltaisten tekijöiden vaikuttavan vahvasti siihen, millä tavoin nuorten siirtymät tapahtuvat. Näin tapahtuu myös Suomessa. Esimerkiksi pitkittyneesti NEET-statusella olleet nuoret tulevat usein perheistä, joiden sosioekonominen status on alhainen mitattuna vanhempien koulutusasteella ja ammattiasemalla. Pitkittänyt NEET-status on lisäksi yhteydessä lapsuudenperheen toimeentulo-ongelmiin ja poikkeavuuteen ydinperhemallista. (Larja ym. 2016.) Tutkimukseni ei kuitenkaan paljasta niitä kausaalisia mekanismeja, joilla esimerkiksi lapsuudenperheen sosioekonominen asema kääntyy erinäisiksi toimijuuden esteiksi.

Yksinäisyyden on ehdotettu muodostavan yhden keskeisimmistä eriarvoisuuden akseleista suomalaisessa yhteiskunnassa (Saari 2009, 207–209). Yksinäisyyden kokemukset eivät kuitenkaan ole saaneet paljoa sijaa nuorten syrjäytymistä ja eriarvoisuutta koskevissa keskusteluissa. Käsillä oleva tutkimus tuo tässä mielessä uutta tietoa syrjäytymis- ja eriarvoistumiskeskusteluihin. Yksinäisyyttä ei voida tulkita täysin yksilön valintoihin ja ominaisuuksiin tai hänen sosiaalisiin piireihinsä kiinnittyvänä ilmiönä, vaikka se usein tältä vaikuttikin nuorten puheessa. Yhteiskuntatieteellinen tutkimus paljastaa nimittäin joukon yhteiskunnan institutionaaliseen rakenteeseen kytkeytyviä tekijöitä, jotka altistavat yksinäisyyden kokemiselle. Kaikki haastattelemani nuoret sijoittuivat näihin yksinäisyyden riskialttiutta lisääviin lokeroihin. Nuoret itsessään muodostavat yksinäisyyden riskiryhmän, mutta alttiutta lisäävät myös työttömyys, matala koulutusaste, yksinhuoltajuus, yksin asuminen, pitkittyneet sairaudet ja työkyvyttömyys (Saari 2009, 119–125). Tutkimukseni paljastaa osittain, millä tavoin yksin asuminen, matala koulutusaste, työttömyys, pitkäaikaissairaudet ja yksinhuoltajuus altistavat yksinäisyydelle. Työn ja opiskelun ulkopuolisuuteen liittyvä toimettomuus oli katkaissut joidenkin haastattelemieni nuorten sosiaaliset suhteet. Kodin toimijuuden kentälle vetäytyminen osoittautui näin sosiaalisesti eristäväksi. Pitkäaikaissairaus taas saattoi näyttäytyä stigmatisoivana ominaisuutena, joka oli

karkottanut ihmiset pois luota. Lapsen hoitaminen voi myös rajoittaa sosiaalisten suhteiden muodostamista viemällä kaiken ajan ja energian.

Yksinäisyys ei kuitenkaan tyhjentynyt tällä tavoin ulkoisiin tekijöihin, sillä useat nuorista pitivät itseään liian ahdistuneina, aloitekyvyttöminä tai epäluottavaisina sosiaalisten suhteiden muodostamiselle. Olisikin tarpeellista tutkia niitä mekanismeja, joilla eriarvoisuutta tuottavat yhteiskunnalliset rakenteet kääntyvät ahdistuneisuudeksi tai epäluottamukseksi. Psykologisessa tutkimuksessa on korostettu erilaisia kehitysmalleja, jotka perustuvat kiintymissuhteen muodostumiseen lapsuudessa ja nuoruudessa (ks. esim. Krieg & Dickie 2013), mutta tällaiset mallit ovat usein yhteiskunnallisesta kontekstista irrallisia. Yksi yhteiskuntatieteellisempi avaus on Kortteisen ja Elovainion (2012) artikkeli sosiaalisesta epäluottamuksesta, jossa he havaitsevat sosiaalisen epäluottamuksen olevan yleisempää sosioekonomisesti alemmissa luokissa ja periytyvän sukupolvelta toiselle lapsuudenperheen psykososiaalisen ilmapiirin välityksellä. Omasta aineistostani löytyy joitain esimerkkejä elämäntarinoista, joissa epäluottamus ja vaikeudet sosiaalisissa tilanteissa toimimisessa näyttävät juontuvan ainakin osittain lapsuudenperheen psykososiaalisista ongelmista. On kuitenkin edelleen huomioitava, ettei tutkimukseni pureudu erityisesti yksinäisyyttä tuottaviin kausaalsiin mekanismeihin, vaan sen kokemuksellisiin ulottuvuuksiin.

Lopuksi on syytä huomioida, millä tavoin yhteiskunnassa vallitsevat ideologiset diskurssit värittivät nuorten puhetta omasta identiteetistään ja toimijuudestaan. Puhe ei nimittäin kumpua suoraan omasta aidosta minuudesta tai objektiivisesta elämäntilanteesta, vaan on aina kulttuurisesti värittyä. Toisin sanoen nuoret merkityksellistävät omaa itseään, kokemuksiaan ja elämäntilannettaan kulttuurista lainatuilla kielillä. Autonomisen yksilöllisyyden ideoihin kytkeytyvä kieli toistui sekä nuorten puheessa että omissa kysymyksissäni, jotka ohjasivat nuoria intensiiviseen itsereflektointiin. Tällainen kieli painottaa oman minuuden syvällisen tuntemuksen merkitystä ja oman toiminnan reflektointia. Tällä tavoin tuotetut narratiivit omasta elämästä korostuvat yhteiskunnassa, jossa nuoruuden siirtymät ovat monimuotoistuneet ja pitkittyneet. Tämä trendi luo tarpeen yksilöllisten biografioiden muodostamiselle, jossa omat kouluttautumisolosuhteet ja siirtymävaiheisiin kytkeytyvät epävarmuudet voidaan punoa yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. (Furlong & Cartmel 2007, 3–11.) Jopa sosiaalisen ulkopuolisuuden ja syrjityksi tulemisen kokemukset saatettiin kääntää yksilöllisyyden kielelle, jolloin niistä tuli oman yksilöllisen erilaisuuden osoittimia.

Omana itsenä olemisen tarpeen sosiaalisissa suhteissa voidaan myös ajatella heijastelevan yksilöllisyyteen sidottua puhetapaa. Olisi houkuttelevaa tulkita nuorten puhetta myös myöhäiskapitalistisen ajan työelämästä käytyjen keskustelujen valossa, sillä itserefleksiivinen yksilöllisyyden ideologia on kiinteä osa ajan ”kapitalismin henkeä”, jossa ideaaliselta työntekijältä odotetaan yhtäältä halukkuutta itsensä kehittämiseksi, itsevarmuutta ja psykososiaalisia taitoja ja toisaalta kovaa suoriutumista ja osaamista, sanalla sanoen kilpailukykyä. Sosiaalisesti vetäytyneen nuoren profiili asettuu peilikuvaksi näille ihanteille. Siinä, missä myöhäiskapitalistinen ideaali subjekti on verkostoituvaa ja psykososiaalisesti taidokas, aloitteellinen ja aktiivinen sekä osaava monitaituri, sosiaalisesti vetäytynyt nuori on yksinäinen ja sosiaalisesti ahdistunut, passiivinen, estynyt ja masentunut epäonnistuja. (Boltanski & Chiapello 2005, 107–128; Julkunen 2008, 118–162; Varje 2014.) Kolmanneksi nuorten puhe heijasteli psykiatrisen ja terapeuttisen sanaston leviämistä arkikieleen ja osaksi identiteettipuhetta ja biografisia narratiiveja, mihin pureudun seuraavassa osiossa.

5.2 Prekaari yksilöllisyys ja psykokulttuuri

Tutkimus täsmentää myös kuvaa prekaarisissa tilanteissa olevista nuorista. Prekaarisuudella on yleensä tarkoitettu heikkoa kiinnittymistä työmarkkinoille sekä työllisyyden rajoittumista pätkä- ja osa-aikaistöihin. Nuoret muodostavat yhden prekaarisuuden riskiryhmistä, mutta erityisesti prekaareissa tilanteissa ovat matalasti kouluttautuneet nuoret (Harkko ym. 2016; Myrskylä 2012). Olen tutkimuksessani kohdistanut katseeni nuoriin, joilla on ollut pitkittyneitä NEET-jaksoja, jolloin nuori ei ole käynyt tässä tai opiskellut ja jolloin hän on kokenut itsensä enemmän tai vähemmän yksinäiseksi. Tällöin prekaarisuus näyttäytyy paljon moniulotteisempaan kokemukseen kuin työmarkkinoiden epävarmuuteen liittyvänä ahdistuneisuutena. Prekaari yksilö ei tutkimukseni valossa ole ainoastaan epävarma työn tai opiskelun suhteen. Hänen todellisuutensa näyttää kutistuvan kodin piiriin ja hänen arkinen toimijuutensa näyttäytyy päämäärättömänä tyhjäkäyntinä. Kodin ulkopuolinen maailma vaikuttaa olevan rakentumaton, sillä prekaarilta yksilöltä puuttuvat tulevaisuus, itsetuntemus ja -luottamus. Estyneisyys ja passivisuus eivät tarkoita, että prekaari yksilö ei pystyisi toimimaan, vaan että hänen täytyy ponnistella aivan liikaa. Lisäksi prekaari yksilö elää epäluottamuksen ja yksinäisyyden kyllästyttämässä todellisuudessa, jossa häneltä puuttuu jokin Toinen ihminen, jolta saada hyväksyntää ja jota varten asettua minkäänlaiseen sosiaaliseen rooliin. Masennus, ahdistuneisuus ja muut psyykkiset ja

fyysiset oireet sävyttävät prekaarin yksilön kokemusmaailmaa, minkä vuoksi prekaari yksilö syö psyykenlääkkeitä ja käyttää erityisesti mielenterveyspalveluja, mikäli on sellaisen piiriin päässyt. Prekaarisuuteen liittyvä epävarmuus ei siis näyttäydä lokalisoituneena ilmiönä, jolle voitaisiin paikantaa konkreettisia syitä, vaan hyvin kokonaisvaltaisena ilmiönä, joka määrittää prekaarin yksilön suhdetta yhteiskunnallisiin instituutioihin, sosiaalisiin suhteisiin ja hänen omaan itseensä. Sosiaalinen vetäytyminen näyttäytyy tällöin ratkaisuna kaikkiin näihin epävarmuuksiin. Psykkisesti sairas identiteetti tarjoaa mielekkäitä selityksiä prekaarisuuden ongelmiin ja oikeutuksen omalle tilanteelle, irtautuminen sosiaalisesta elämästä suojaa yksilöä epäonnistumisilta, loukkauksilta ja ahdistuneisuudelta sosiaalisissa suhteissa ja tarjoaa jopa omaan erityisyyteen ja ainutlaatuisuuteen perustuvan sosiaalisesti ulkopuolisen identiteetin, ja arjen tyhjäkäyntiin vetäytyminen vapauttaa yksilön toimijuuteen, tavoitteellisuuteen ja osaamiseen kytkeytyvistä paineista. Tällä tavoin sosiaalinen vetäytyminen luo jonkinlaisen minimaalisen rakenteen todellisuudelle ja pitää reaalisen loitolla.

Prekaari kokemus ei käänny kieleksi itsestään, vaan sen artikuloimiseen käytetään muiden kokemusten ilmaisemisen tavoin kulttuurisesti värittyä kieltä. Psykiatrisoiva ja medikalisoiva sanasto tarjosi monelle nuorelle viitekehyksen, jonka läpi omaa elämää ja siinä kohdattuja ongelmia pystyi mielekkäästi tarkastelemaan. Psykiatriset diagnoosit tarjosivat selityksiä elämän vastoinkäymisille sekä omille toimijuuden rajoituksille. Tämä psyykkisesti sairas identiteetti oli kytköksissä myös mielenterveyspalveluiden ja psyykenlääkkeiden käyttöön. Joskus nuorella oli myös lääkärin myöntämiä psykiatrisia diagnooseja. Mielenterveysongelmat on hiljattain huomioitu myös syrjäytymistutkimuksen kentällä, jolla on kiinnitetty huomiota esimerkiksi nuorten yleistyneeseen psyykenlääkkeiden käyttöön ja mielenterveysongelmiin liittyvään työkyvyttömyyteen (Harkko ym. 2016, 40–54). Mielenterveysongelmien läsnäolo ei siis itsessään tuo mitään uutta syrjäytymistutkimuksen kentälle. Uutta on lähinnä se, ettei psykiatrisoiva puhe ole pelkästään nuorten parissa työskentelevien terveys- ja sosiaalialan ammattilaisten puhetta, vaan myös nuorten itsensä puhetta.

Psykkisesti sairasta identiteettiä tulkittiin analyysissäni erityisesti autonomiseen yksilöllisyyteen, mutta myös sosiaalisen ulkopuolisuuden rooleihin kytkeytyvänä kontraideaalina. Kontrastisen psyykkisesti sairaasta identiteetistä tekee se, miten se asettuu vastakohtaksi nuoriin kohdistuneille normatiivisille odotuksille. Psykkisesti sairas yksilö ei ole kosketuksissa omaan itseensä, ei kykene itsenäiseen ja aktiiviseen

toimijuuteen, ei osaa suunnata itseään tulevaisuuteen, eikä kykene toimimaan sosiaalisissa tilanteissa. Tältä osin tulkintani seuraa pitkälti Alain Ehrenbergin (2010) tulkintaa masennuksesta, jonka Ehrenberg asettaa individualistisen ihmisihanteen peilikuvaksi. Ehrenberg ei väitä psyykkisten ongelmien lisääntyneen myöhäiskapitalistisessa yhteiskunnassa, vaan esittää masentuneisuuden tarjoavan normatiivisesti sovinnaisen kielen ihmisten kohtaamille ongelmille yhteiskunnassa, jossa yksilöltä odotetaan itsensä tuntemista ja itsenäistä toimijuutta. Ideaalisen psyykkisesti sairaasta identiteetistä tekee se, että se antaa enenevässä määrin sosiaalisesti hyväksyttävän ja kulttuurisesti iskostuneen selityksen sille, miksei ole kyennyt asettumaan normatiivisesti asetettuihin, yhteiskunnallisiin rooleihin. Lisäksi psyykkisesti sairas identiteetti on sisäänrakennettu yhteiskunnallisiin instituutioihin ja sitä uusinnetaan erityisesti sosiaali- ja terveystalouden piirissä. Psyykkisesti sairas identiteetti on siis eräänlainen kompromissi, jossa asetetaan autonomisen ja sosiaalisen yksilön rooliin ja yhtäaikaista sanoudutaan irti tästä roolista oikeuttamalla ja selittämällä epäonnistumiset ja poikkeamat roolisuoriutumisen. Tämä on mahdollista, sillä psyykkisesti sairas identiteetti paikantaa epäonnistumien ja poikkeamien selitykset yksilön puutteellisiin kapasiteetteihin, joiden syy saatetaan paikantaa yksilön menneisyyden kokemuksiin ja sosiaalisiin lähipiireihin.

Psyykkisesti sairaan identiteetin omaksuminen on osa suomalaisessakin yhteiskunnassa yleistynyttä psykokulttuuria, jolla viitataan psykiatrisen ja terapeutin sanaston leviämiseen arkikieleen. Minkälaisia funktiota psykokulttuurisesti rakentuneilla narratiiveilla on myöhäiskapitalismin yhteiskunnallisessa kontekstissa? Terapeuttisia narratiiveja tutkinut Eva Illouz (2008, 243–244) esittää terapeutin biografian vastaavan erityisen hyvin ongelmiin, joita ihmiset kohtaavat modernissa yhteiskunnassa. Terapeuttinen biografia noudattaa muotoa, jossa yksilö pyristelee irti erinäisistä psyykkisistä estoista ja ongelmista, jotka hän paikantaa lapsuuteensa ja menneisyytensä traumaattisiin kokemuksiin. Tämä psyykinen kärsimyskertomus vapauttaa yksilön vastuusta menneisyytensä epätydyttävästä elämästä, mutta toisaalta asettaa hänet vastuuseen tulevaisuudesta, joka lupaa yksilölle mahdollisuuksia toteuttaa vihdoin itseään vapaasti. (Eml., 156–186.) Kyseessä on siis intensiivisen itserefleksiivinen ja yksilökeskeinen narratiivi. Terapeuttinen narratiivi tarjoaa yksilölle myös keinoja tasapainotella erinäisten normatiivisten paineiden ristiriidoissa ja lingvistisen resurssin erilaisten ongelmien merkityksellistämiseksi (emt., 243–244).

Tulkitsen psykokuulttuurisesti rakentuneita identiteettejä Jennifer Silvan (2013, 112–143) tavoin prekaareina identiteetteinä, jotka punovat yhteen yksilön menneisyydessä ja sosiaalisessa elämässä koetut epävarmuudet. Narratiivisessa muodossaan psykokuulttuurinen identiteetti muodostaa ehyen tarinan omasta elämästä, jota sävyttävät huonot kokemukset ihmissuhteista, työelämästä ja koulunkäynnistä. Kliinisessä muodossaan psykokuulttuurinen identiteetti muuntaa elämässä eteen tulevat esteet psyykkisesti sairaasta minuudesta kumpuaviksi oireiksi, joita voidaan hoitaa oikeanlaisella lääkityksellä ja terapialla. Näin ollen psykokuulttuurinen kieli tarjoaa tapoja merkityksellistää niitä ongelmia, joita työmarkkinoille ja koulunkäyntiin heikosti kiinnittyneet sekä yksinäiset ja sosiaalisia resursseja vailla olevat nuoret kohtaavat elämässään. Näitä ongelmia ovat esimerkiksi aktiivisuuden ja passiivisuuden ristiriita työnhaussa, vaikeudet oman minäkuvan muodostamisessa ja ”oman alan” löytämisessä, tulevaisuuden suunnittelun vaikeudet ja siihen kytkeytyvät pelot ja erilaiset epävarmuudet sosiaalisissa tilanteissa.

Psyykkisesti sairaan identiteetin tulkinta psykokuulttuurisesti rakentuneeksi identiteetiksi, joka kääntää prekaarin kokemusmaailman artikuloituksi kieleksi, herättää kysymyksen siitä, missä määrin psyykkisiä ongelmia voidaan pitää ”aitoina”. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole kieltää psyykkisen oireilun olemassaoloa, vaan ymmärtää sitä, millä tavoin psyykkistä oireilua tehdään ymmärrettäväksi ja merkitykselliseksi siinä sosiaalisessa kontekstissa, jossa nuoret elävät. Sosiologin on sen sijaan vaikeampaa selittää psyykkistä oireilua kausaalisesti, sillä oire on psykoanalyttisesti ymmärrettynä signaali reaalisesta eli jostain, joka vastustaa symbolisointia (Lacan 2014b). Toisaalta sosiologisesta näkökulmasta katsottuna on syytä irrottaa psyykkinen oireilu sen pään sisäisestä kontekstistaan ja pitää sitä sosiaalisten suhteiden ominaisuutena. Esimerkiksi sosiaalisesti vetäytyneitä nuoria tutkineet Husu ja Välimäki (2016) pitävät ahdistuneisuuden ja masentuneisuuden kaltaisia psyykkisen oireiden tihentymiä ominaisuuksina, jotka kiinnittyvät niihin sosiaalisiin suhteisiin, joissa sosiaalisesti vetäytyneet nuoret elävät. Myös Lacanilaisessa teoriassa psyykkinen oire kumpuaa aina subjektin suhteesta Toiseen, mikä pitää sisällään myös yhteiskunnallista elämää määrittelevän symbolisen lain. Lacanilaiset tutkijat ovatkin pitäneet neurooseja eräänlaisena psyykkisenä vastarintana yhteiskunnassa vallitsevia käytäntöjä ja normatiivisia odotuksia vastaan (Tomšič 2015, 178; Žižek 2014, 80–85). Psykoanalytikko Bruce Fink (1997, 157) jopa määrittelee

ideaalin eli yksilöön kohdistuvan normatiivisen odotuksen joksikin, joka aiheuttaa psyykkistä estyneisyyttä. Näin ollen myös sosiaalisesti vetäytyneiden nuorten psyykkistä oireilua on syytä tarkastella relationaalisena ilmiönä, jossa ei ole kyse yksilön pään sisäisistä häiriötiloista, vaan niistä tavoista, joilla nuoret suhtautuvat institutionaalisesti määriteltyihin rooleihin ja normatiivisiin odotuksiin. Tällaista alitajunnan politisointia ei kuitenkaan tulisi viedä liian pitkälle, sillä vaikka se asettaakin psyykkisen oireen sosiaalisen suhteen eikä ainoastaan psyyken ominaisuudeksi, ei kyseessä ole vielä oireen kausaalinen tai etiologinen selitys.

5.3 Kohti sosiaalisen vetäytymisen systeemiteoriaa

Lacanalainen psykoanalytikko Tamaki Saitou on tulkinut sosiaalisen vetäytymisen olevan yksilöllistymisen ja valinnanvapauden lisääntymisen kääntöpuoli.

Yksilöllistyminen lupaa Saitoun mukaan nuorille vapautuksia sosiaalisista normeista ja valtaa päättää tulevaisuudestaan ja oman elämänsä kulusta. Erityisesti korkean kouluttautumisen mahdollisuuksien lisääntyminen myöhäiskapitalistisella ajalla on ajanut nuoria tilanteeseen, jossa kaikki mahdollisuudet elämässä vaikuttavat olevan avoinna ja tulevaisuus näyttäisi olevan kiinni omista yksilöllisistä valinnoista. Koulujärjestelmän institutionaalinen logiikka pönkittää yksilöllistymistä, sillä astuessaan sisään koulujärjestelmään nuori asetetaan nimellisesti yhdenvertaiseen asemaan muiden oppilaiden kanssa, jolloin opintomenestys näyttäisi olevan kiinni omasta itsestä. Lacanalaisittain tämä tarkoittaa aikuistumisprosessien lykkääntymistä, sillä kouluttautumisen pitkittyminen ja työelämään siirtymisen viivästyminen mahdollistavat niin kutsutun symbolisen kastration kieltämisen. Symbolinen kastratio viittaa yksinkertaisesti alistumiseen symboliselle laille, niille pakoille, odotuksille, normeille ja säännöille, joita nuoret joutuvat kohtaamaan toimiessaan sosiaalisessa elämässä ja astuessaan yhteiskunnan institutionaalisten rakenteiden määrittämiin rooleihin. Saitoulle yhteiskunnan luokkajako kuvastaa symbolisen kastration kieltämisen mahdollisuuksia. Symbolisesta laista vapautuminen näyttäisi olevan mahdollista niille, joilla on luokka- asemansa puolesta resursseja ja mahdollisuuksia toteuttaa yksilönvapauttaan. Luokkajaon alapäässä, jossa näitä resursseja on harvakseltaan ja jossa mahdollisuuksia avautuu vähän, symboliselta lailta voi yrittää karata oman kotinsa suojiin. Sosiaalisessa vetäytymisessä nuori yksinkertaisesti yrittää vapautua symbolisesta laista ja toteuttaa yksilönvapauttaan vetäytymällä kokoaan sosiaalisen ja yhteiskunnallisen toimijuuden kentiltä. (Saitou 2013, 171–176.) Saitoun

lacanilainen tulkinta on varsin puhtasoppinen, sillä Lacanille neuroottinen subjekti yrittää kieltää symbolisen kastraation pitäen siitä samalla kynsin ja hampain kiinni. Symboliselta lailta ei voi karata, mutta neuroottinen subjekti ei suostu alistumaan laille ja asettumaan Toisen nautinnon kohteeksi. (Lacan 2006, 700.) Toisin sanoen neuroosissa subjekti ryhtyy psyykkiseen vastarintaan symbolista lakia vastaan.

Saitoulle yksilöllistyminen on siis jotain antinormatiivista, vapautumista symbolisesta laista. Tätä vastoin annan tukeni Ehrenbergin (2010) esittämälle tulkinnalle yksilöllistymisestä, jossa yksilöllistyminen ei vapauta ihmistä normatiivisista paineista, vaan määrittää ne uudelleen. Yksilöllistyminen, josta olen tutkielmassani puhunut autonomisen yksilöllisyyden nimikkeellä, on institutionaalisesti ja kulttuurisesti määräytynyt sosiaalinen rooli, johon on kytkeytynyt normatiivisia odotuksia. Autonomisen yksilön täytyy tuntea omat halunsa ja kykynsä, asettaa itselleen yksilöllisiä tavoitteita ja toimia niiden saavuttamiseksi itsenäisesti ja aktiivisesti. Lisäksi tällaisen yksilön tulisi olla sosiaalisesti kyvykäs ja aloitteellinen sekä kohdata toiset ihmiset aidosti yksilöinä. Tämä rooli antaa mittapuun, johon omaa elämää voi vertailla, ja kielen, jolla puhua elämässä kohdatuista ongelmista. Tämä ei suinkaan tarkoita sitä, että kaikki ihmiset asettuisivat mekaanisesti tähän rooliin, sillä tarjolla on monenlaisia kontraidealeja, kuten psyykkisesti sairaan ihmisen identiteetti, joita ei kuitenkaan voida ymmärtää ilman viittausta autonomiseen yksilöllisyyteen. Joka tapauksessa tällöin autonominen yksilöllisyys ei enää näyttäydy jonain symbolisesta laista irrallisena, vaan päinvastoin yhtenä symbolisen lain muodoista. Astuessaan autonomisen yksilön rooliin yksilö alistuu Toiselle, kuten muidenkin sosiaalisten roolien tapauksessa. Tämä tarkoittaa myös sitä, että suoriutuminen autonomisen yksilön roolissa on riippuvaista Toisen hyväksynnästä, jota ilman autonomisen yksilöllisyyden symbolis-imaginaarinen todellisuus uhkaa romahtaa kasaan. Sosiologisemmin ilmaistuna identiteetti ja toimijuus ovat riippuvaisia yksilön saamasta tunnustuksesta sosiaalisissa suhteissa, joita ilman yksilö elää sosiaalisen epäluottamuksen, alhaisen itsetunnon, estyneisyyden ja muiden sosiaaliseen vetäytymiseen kytkeytyvien ongelmien täyttämässä todellisuudessa. Toiset ihmiset ovat siis jotain muutakin kuin yksilön hyödynnettävissä oleva tuki tai resurssi, sillä suhde Toiseen pitää yllä koko symbolis-imaginaarista todellisuutta. Toisaalta se antaa myös muodon elämässä kohdatuille ongelmille, sillä suhde Toiseen ei ole ollenkaan ongelmaton. Perimmäisiltään Toisen arvoitukselliseen haluun ei nimittäin voi

vastata, mikä tekee kaikista identiteeteistä ja sosiaalisista rooleista hauraita ja epävakaita.

Analyysin yhteenvedossa pohdin sosiaalisen vetäytymisen kausaalisen selittämisen vaikeuksia. Käsillä olevan tutkimuksen rajat tulivat vastaan haastatteluiden ajautuessa umpikujiin ja tyssääntyessään sarjaan tyhjiä merkitsijöitä, jotka rekisteröivät sarjan näkymättömiä esteitä, joita nuoret elämässään kohtasivat. Miltä kausaalinen selittäminen näyttäisi lacanilaisen tutkimusteorian valossa? Yllä tulkittiin yksilöllisyyttä sosiaalisena roolina, joka on sisäänrakennettu yhteiskunnan instituutioihin ja normatiivisesti latautunut. Kausaalisen selittämisen haaste näyttäisi siten kiinnittyvän siihen, kuinka hyvin nuoret onnistuvat asettumaan tähän rooliin. Sosiologinen intuitio saattaisi esimerkiksi kääntää katseen nuorten eriarvoisiin lähtökohtiin. Siinä, missä yhdet voivat olla autonomisesti yksilöllisiä, toisille tämä ei ole mahdollista, sillä näiltä nuorilta puuttuu taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia resursseja näiden ideaalien saavuttamiseen. Tämä onkin ollut osa sosiaalisen vetäytymisen kausaalista selittämistä suomalaisessa tutkimuksessa. Husun ja Välimäen (2016) mukaan sosiaalisesti vetäytyneiltä nuorilta puuttuu sellaisia koulutuksellisia, sosiaalisia ja psyykkisiä resursseja, jotka mahdollistaisivat tavoitteiden saavuttamisen sosiaalisilla kentillä. Tätä sosiologista intuitiota pitää kuitenkin vastustaa. Pitää eittämättä paikkaansa, että nuorilla on käytettävissä hyvin epäsuhtainen määrä erilaisia resursseja, ja tällainen selitys toiminee varsin hyvin tilanteissa, joissa tavoitteet ovat konkreettisia ja liittyvät esimerkiksi työllistymiseen. Mutta, kun kyseessä on normatiivisesti tuotetun ideaalin saavuttaminen, ajaudutaan ongelmiin. Lacanilaisittain ajateltuna tällaisessa päättelyssä vikana on se, etteivät resurssit mahdollista ideaalien saavuttamista kenellekään, sillä symbolinen laki kieltää nautinnon kaikilta. Kukaan ei pysty vastaamaan ideaaliin ja Toisen arvoitukselliseen haluun. Näin ollen autonomia yksilöitä ei ole olemassa. Kyseessä on fetisisoitu nautinnon subjekti, jonka status on puhtaasti imaginaarinen, eikä ole sosiologisen tutkimuksen tehtävä selittää eriarvoisilla lähtökohdilla tai epäsuhtaisilla resursseilla, minkä takia kukaan yhteiskunnasta löytyvä ihminen ei täysin vastaa tätä fiktiivistä olentoa.

Ehdotankin, että sosiaalisen vetäytymisen kausaalisisessa selittämisessä tulisi nojautua systeemiteoriaan, jossa sosiaalista vetäytymistä tulkittaisiin erilaisten sosiaalisten systeemien tuotoksena. Saitou (2013, 77–89) puhuu sosiaalisen vetäytymisen systeemeistä, joiden tuottamiseen ei osallistu ainoastaan vetäytynyt nuori itse, vaan

myös hänen lähiympäristönsä ja kaikki ne yhteiskunnalliset järjestelmät, joissa hän on osana. Saitoun teoria kuitenkin laiminlyö erinäisiä sosiologisesti olennaisia järjestelmiä, kuten yhteiskunnan materiaalista uusintamista yllä pitävät järjestelmät, jotka allokoivat materiaalisia resursseja. Saitou puhuu mieluummin nuoriin kohdistuvista paineista ja odotuksista, jotka aiheuttavat nuorissa psyykkisiä ristiriitoja. Joka tapauksessa tämän kaltainen systeemiteoreettinen lähestymistapa ei niinkään vie huomiota pois nuoren käytettävissä olevista resursseista, vaan kiinnittää huomiota niihin systeemeihin, jotka allokoivat näitä resursseja nuorille. Tällaisessa lähestymistavassa haasteena olisi osoittaa, millä tavoin erinäiset systeemit ajavat nuoria vetäytymään sosiaalisesta ja yhteiskunnallisesta elämästä ja saavat samalla asioiden tilan näyttämään siltä, että yhteiskunnassa hyödyt ja nautinnot kasaantuvat niille, jotka pystyvät olemaan autonomisesti yksilöllisiä siinä, missä toisilta tämä mahdollisuus on evätty. Autonominen yksilöllisyys redusoitaisiin tällaisessa lähestymistavassa siksi, mitä se on: institutionaaliseksi mutta ristiriitaiseksi rooliksi, johon kiinnittyy joukko kuvitelmia, ”vitalistisia fantasioita” (Tomšič 2015, 7), joiden ympärillä halun libidinaalinen talous pyörii.

6 Lopuksi

Tutkielmani nimi sisältää yleisesti tunnetun fraasin, joka toistui pari kertaa myös haastattelemieni nuorten puheessa. Lausahdus ”neljä seinän sisällä” voidaan sosiaalisesti vetäytyneiden nuorten tapauksessa ymmärtää hyvin konkreettisesti, sillä NEET-status, sosiaalisen kiinnittymisen hauraus ja yleinen toimettomuus rajasivat nuoren elämän monesti kotinsa piiriin. Tutkielman nimen neljä seinää voidaan toisaalta ymmärtää myös metaforisemmin, jolloin kyseessä on vaikeus kiinnittyä yhteiskunnallisiin instituutioihin työn tai opiskelun muodossa ja ennen kaikkea vaikeus kiinnittyä sosiaaliseen elämään ja muodostaa merkityksellisiä ihmissuhteita. Tällöin nämä neljä seinää toimivat vertauskuvana niille näkyville ja näkymättömille esteille, joita nuoret kohtaavat elämässään. Mitä olen tarkoittanut puhuessani ”näkymistä” tutkielmani nimessä? Tarkastelun kohteena on ollut nuoren ja yhteiskunnan suhde eli se, millä tavoilla nuoret ovat nähneet yhteiskunnan ja sosiaalisen elämän, niiden roolit, vaatimukset ja esteet, sekä oman osansa yhteiskunnassa ja sosiaalisessa elämässä.

Nuorten parissa tehtävässä sosiaali- ja terveystyössä on otettu tarkoitukseksi auttaa sosiaalisesti vetäytynyt nuori pois neljän seinän sisältä ja saattaa hänet mielekkään

toiminnan piiriin. Näin toimii esimerkiksi Vamos, jossa keräsin aineistoni työharjoittelun yhteydessä. Vamoksen toimintamalli yrittää vastata tarpeeseen kohdella nuoria kokonaisvaltaisesti yksilöinä ja yhdistää nuorille suunnattuja palveluja räätälöidysti. Tarkoituksena on etsiä niitä kohtia, joissa nuoret tarvitsevat apua, kehittää nuorten toimintavalmiuksia ja saattaa heidät lopulta jonkinlaisen mielekkään toiminnan pariin. Prosessi on hyvin yksilökeskeinen, minkä voi ajatella johtuvan sekä Vamoksen käytettävissä olevista resursseista että sen tekemän sosiaalityön luonteesta. Vamos ei myöskään ole yksin tarjotessaan ”asiakaslähtöistä” palvelua avun tarpeessa oleville ihmisille. Samanlainen toimintamalli on tullut osaksi esimerkiksi mielenterveystyötä, jossa ihanteena on ollut irtautuminen lääkärin ja potilaan epäsymmetrisestä roolista ja mielenterveydellistä hoitoa tarvitsevien ihmisten lähestyminen yhdenvertaisina yksilöinä, joilla on omat yksilölliset näkemyksensä, halunsa ja tarpeensa (Helén 2011).

Tällaisen kokonaisvaltaisen ja räätälöidyn tuen ideaan on tietenkin helppo yhtyä, sillä se vastaa tarpeeseen kohdata nuoret kokonaisvaltaisesti ja tarjoaa intensiivistä ja kohdennettua tukea nuorille. On syytä kuitenkin miettiä, voidaanko ottaa annettuna ideaali nuoresta, joka osaa toimia itsenäisesti ja aktiivisesti kohti itse asettamia tavoitteita, jotka kumpuavat hänen haluistaan ja itsetuntemuksestaan. Tällainen ideaali vastaa 2010-luvun suomalaisen yhteiskunnan haasteisiin, jotka koskevat muun muassa kouluttautumispaineita, epävarmuutta työmarkkinoilla ja nuoruuden siirtymien pitkittymistä, mutta ei ole ollenkaan selvää, että kaikki nuoret pystyisivät asettumaan tähän muottiin. Nuoret esimerkiksi näyttävät vaativan paljon sosiaalista tukea ollakseen ”itsenäisiä”, mikä viittaa siihen, että työssä tulisi rakentaa nuorelle sosiaalisia tukiverkostoja, jotka kannattelevat häntä myös sosiaalityön piiristä poistumisen jälkeen.

Yksilöön, hänen ajattelumalleihinsa ja käyttäytymiseensä perustuvat sosiaalityön mallit uhkaavat myös ohittaa yksinäisyyden ongelman. Yksinäisyys on nähty vaikeana ongelmana sosiaalipoliittisesta näkökulmasta, sillä hyvinvointivaltion institutionaalisen järjestelmän ja sosiaaliturvan mekanismit toimivat yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteella ja muuntavat yksinäisyyden pakostakin yksilön omaksi ongelmaksi (Saari 2016a). Kuten tutkimuksestani on käynyt ilmi, yksinäisyyttä ei voida pitää pelkästään yksilön ongelmana, sillä kyse on myös niiden sosiaalisten suhteiden ja yhteisöjen luonteesta, joissa nuori on tai on ollut osana. Tämä asettaa sosiaalityölle ja nuorten parissa tehtävälle työlle haasteita, sillä työ ei voi kohdistua ainoastaan nuoren sosiaalisten taitojen kehittämiseen, vaan myös niihin yhteisöihin, joissa nuori elää. Näin

ollen tuen kohdistamisen laajentaminen nuoren lisäksi myös esimerkiksi hänen perheeseensä voisi olla tuloksellista (ks. esim. Saitou 2013, 103–109). Nuorten sosiaalisten suhteiden vahvistamiseksi on myös syytä tarttua jo olemassa oleviin suhteisiin, eikä tässä ole syytä vähätellä internetin välityksellä ylläpidettyjä suhteita. Useat tämän tutkimuksen nuorista olivat luoneet merkityksellisiä ystävyys-suhteita internetin välityksellä ja jopa tavanneet nettiystäviään ”oikeassa elämässä”. Internet voikin toimia yhtenä niistä kanavoista, joilla voitaisiin tukea nuorten sosiaalista kiinnittymistä.

Asiakaslähtöiseen sosiaalityöhön ja terveydenhoitoon liittyy myös erinäisiä ongelmia, mikäli niitä tarkastellaan laajemmassa yhteiskuntapoliittisessa kontekstissa. Mikäli sosiaalipolitiikan keskeisenä tehtävänä on auttaa nuoria yksilöinä, kehittää heidän yksilöllisiä taitojaan ja toimintavalmiuksiaan – mikä on psykokulttuurin myötä muuttunut yhä enemmän itserefleksiivisyyden, tunneälykkyyden ja psykososiaalisten taitojen kehittämiseksi (Brunila 2013) – työtä ja opiskelua varten, jäävät yhteiskunnan rakenteet ja instituutiot politiikan ulottumattomiin. On kuitenkin selvää myös oman tutkimukseni perusteella, ettei sosiaalinen vetäytyminen ole pelkästään nuoren omaan ajatteluun ja käyttäytymiseen kytkeytyvä ongelma, vaan se liittyy sekä kapitalistisen luokkayhteiskunnan eriarvoistaviin rakenteisiin, työmarkkinoiden haurastumiseen, kouluttautumispaineisiin, sosiaali- ja terveystalouden toimivuuteen, etuuskien tasoon ja asumisen kustannuksiin että nuorten perhe-elämään, sosiaalisiin lähipiireihin ja/tai niiden puuttumiseen, koulun ja työpaikkojen yhteisölliseen ilmapiiriin ja yhteiskunnassa vallitseviin ideologisiin suuntauksiin, jotka muokkaavat nuorten ajatusmaailmaa ja asettavat heille erinäisiä paineita. Näin ollen yksilöön ja hänen ominaisuuksiinsa keskittyvät sosiaalityön mallit tarjoavat nuorille heidän tarvitsemaansa välitöntä tukea ja apua, mutta eivät toisaalta ole itsessään riittäviä torjumaan nuorten yksinäisyyttä tai erinäisiä taloudellisia, psyykkisiä ja sosiaalisia ongelmia. Näkemykseni puhuukin sen puolesta, että yhteiskunnan rakenteet ja instituutiot otettaisiin jälleen politiikan keskiöön. Tavoitteena ei nimittäin ole kohdella sosiaalisesta vetäytymisestä pienen ryhmän ongelmana, joka voitaisiin ratkaista täsmätoimenpiteillä, vaan tavoitella sellaista yhteiskuntaa ja sosiaalista elämää, joka ei pakota nuoria neljän seinän sisälle.

7 Lähteet

- Alanen, Olli, Kainulainen, Sakari & Saari, Juho 2014: *Vamos tekee vaikutuksen. Vamos-nuorten hyvinvointikokemukset ja tulevaisuuden odotukset*. Helsingin Diakonissalaitos, Helsinki.
https://www.hdl.fi/images/stories/liitteet/HDL_Raportti_VAMOS.pdf (viitattu 10.3.2017).
- Alatalo, Johanna, Mähönen, Erno & Räisänen, Heikki 2017: *Nuorten ja nuorten aikuisten työelämä ja sen ulkopuolisuus*. TEM-analyyseja 76/2017. Työ- ja elinkeinoministeriö, Helsinki.
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79182/nuorten%20ty%C3%B6el%C3%A4m%C3%A4%20ja%20sen%20ulkopuolisuus%202017.pdf?sequence=1> (viitattu 8.3.2017).
- Allison, Anne 2013: *Precarious Japan*. Duke University Press, Durham.
- Bjerg, Ole 2014: *Making money. The philosophy of crisis capitalism*. Verso, Lontoo.
- Boltanski, Luc & Chiapello, Ève 2005 [1999]: *The new spirit of capitalism. [Le nouvel esprit du capitalism.]* Kääntänyt Gregory Elliott. Verso, Lontoo.
- Brunila, Kristiina 2013: Hooked on a feeling: education, guidance and rehabilitation of youth at risk. *Critical Studies in Education* 54 (2), 215–228.
- Dean, Jodi 2009: *Democracy and other neoliberal fantasies. Communicative capitalism and left politics*. Duke University Press, Durham.
- Ehrenberg, Alain 2010 [1998]: *The weariness of the self. Diagnosing the history of depression in the contemporary age. [La fatigue d'être soi. Dépression et société.]* Kääntäneet Enrico Caouette, Jacob Homel, David Homel & Don Winkler. McGill-Queen's University Press, Montreal.
- Eräranta, Kirsi & Autio, Minna 2008: Johdanto: polarisaatio käsitteenä ja empiirisesti koeteltuna tutkimusteeseinä. Teoksessa Minna Autio, Kirsi Eräranta & Sami Myllyniemi (toim.) *Polarisoitua nuoruus? Nuorten elinolot -vuosikirja 2008*. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisosiain neuvottelukunta & Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus (Stakes), Helsinki, 8–15.
- Eyers, Tom 2012: *Lacan and the concept of the 'Real'*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Fink, Bruce 1995: *The lacanian subject. Between language and jouissance*. Princeton University Press, Princeton.
- Fink, Bruce 1997: *A clinical introduction to lacanian psychoanalysis. Theory and technique*. Harvard University Press, Cambridge.
- Freud, Sigmund 2002: *Civilization and its discontents*. Kääntänyt David McLintock. Penguin, Lontoo.
- Furlong, Andy 2008: The Japanese hikikomori phenomenon: acute social withdrawal among young people. *The Sociological Review* 56 (2), 309–325.

- Furlong, Andy & Cartmel, Fred 2007: *Young people and social change. New perspectives. Second edition.* Open University Press, Maidenhead.
- Haasio, Ari & Zechner, Minna 2014: Identiteettipuhetta Hikikomero-keskustelufoorumilla. Teoksessa Mika Gissler, Marjatta Kekkonen, Päivi Känkänen, Päivi Muranen & Matilda Wrede-Jäntti (toim.) *Nuoruus toisin sanoen. Nuorten elinolot -vuosikirja 2014.* Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki, 51–62.
- Harari, Roberto 2001: *Lacan's seminar on "anxiety". An introduction.* Kääntänyt Jane Lamb-Ruiz. Other, New York.
- Harkko, Jaakko, Lehikoinen, Tuula, Lehto, Sarita & Ala-Kauhaluoma, Mika 2016: *Onko osa nuorista vaarassa syrjäytyä pysyvästi? Nuorten syrjäytymisriskit ja aikuisuuteen siirtymistä tukeva palvelujärjestelmä.* Kela, Helsinki.
- Hattori, Yuichi 2006: Social withdrawal in Japanese youth. A case study of thirty-five hikikomori clients. *Journal of Trauma Practice* 4 (3/4), 181–201.
- Hautamäki, Lotta, Helén, Ilpo & Kanula, Saara 2011: Mielenterveyden hoidon lääkkeellistyminen Suomessa. Teoksessa Ilpo Helén (toim.) *Reformin pirstaleet. Mielenterveyspolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen.* Vastapaino, Tampere, 70–110.
- Helén, Ilpo 2011: Asiakaslähtöisyys: eli miten mielenterveystyön ajatus epäpolitisoitui. Teoksessa Ilpo Helén (toim.) *Reformin pirstaleet. Mielenterveyspolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen.* Vastapaino, Tampere, 153–181.
- Helén, Ilpo, Hämäläinen, Pertti & Metteri, Anna 2011: Komplekseja ja katkoksia – psykiatrian hajaantuminen suomalaiseen sosiaalivaltioon. Teoksessa Ilpo Helén (toim.) *Reformin pirstaleet. Mielenterveyspolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen.* Vastapaino, Tampere, 11–69.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2011: *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö.* Gaudeamus, Helsinki.
- Husu, Hanna-Mari & Välimäki, Vesa 2016: Staying inside: social withdrawal of the young, Finnish 'hikikomori'. *Journal of Youth Studies.* <http://dx.doi.org/10.1080/13676261.2016.1254167> (viitattu 27.3.2017).
- Hyväri, Susanna 2011: Kamppailu stigmaa ja syrjäytymistä vastaan – kaksi potilastarinaa. Teoksessa Ilpo Helén (toim.) *Reformin pirstaleet. Mielenterveyspolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen.* Vastapaino, Tampere, 231–258.
- Illouz, Eva 2008: *Saving the modern soul. Therapy, emotions, and the culture of self-help.* University of California Press, Berkeley.
- Ilmakunnas, Ilari, Kauppinen, Timo & Kestilä, Laura 2015: Sosioekonomisten syrjäytymisriskien kasautuminen vuonna 1977 syntyneillä nuorilla aikuisilla. *Yhteiskuntapolitiikka* 80 (3), 247–262.
- Indikaattoripankki Sotkanet 2017a: *Itsemurhat 18–24-vuotiailla / 100 000 vastaavanikäistä.* Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.

https://www.sotkanet.fi/sotkanet/fi/kaavio?indicator=s_Z1BAA=®ion=s07MBA=&year=sy4rty7U0zUEAA==&gender=m;f;t&t=line (viitattu 10.3.2017).

Indikaattoripankki Sotkanet 2017b: *Mielenterveyden häiriöihin sairaalahoitoa saaneet 18–24-vuotiaat / 1 000 vastaavanikäistä*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.

<https://www.sotkanet.fi/sotkanet/fi/kaavio?indicator=szb2BQA=®ion=s07MBA=&year=sy4rty7U0zUEAA==&gender=m;f;t&t=line> (viitattu 10.3.2017).

Julkunen, Raija 2008: *Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista*. Vastapaino, Tampere.

Junttila, Niina 2016a: Lasten ja nuorten yksinäisyys. Teoksessa Juho Saari (toim.) *Yksinäisten Suomi*. Gaudeamus, Helsinki, 149–163.

Junttila, Niina 2016b: Yksinäisyyden ulottuvuudet. Teoksessa Juho Saari (toim.) *Yksinäisten Suomi*. Gaudeamus, Helsinki, 52–72.

Kainulainen, Sakari 2016: Yksinäisen elämänlaatu. Teoksessa Juho Saari (toim.) *Yksinäisten Suomi*. Gaudeamus, Helsinki, 114–125.

Kaneko, Sachiko 2006: Japan's 'socially withdrawn youths' and time constraints in Japanese society. *Time & Society* 15 (2/3), 233–249.

Kauhanen, Jussi 2016: Yksinäisen terveys. Teoksessa Juho Saari (toim.) *Yksinäisten Suomi*. Gaudeamus, Helsinki, 96–113.

Kojo, Marjaana 2012: Pause päällä. Työn ja koulutuksen ulkopuoliset jaksot nuorten elämäkulussa. *Janus* 20 (2), 94–110.

Kortteinen, Matti & Elovainio, Marko 2012: Millä tavoin huono-osaisuus periytyy? Teoksessa Sami Myllyniemi (toim.) *Monipolvinen hyvinvointi. Nuorisobarometri 2012*. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisoasiain neuvottelukunta, Helsinki, 153–167.

Koyama, Asuka, Miyake, Yuko, Kawakami, Norito, Tsuchiya, Masao, Tachimori, Hisateru & Takeshima, Tadashi 2010: Lifetime prevalence, psychiatric comorbidity and demographic correlates of “hikikomori” in a community population in Japan. *Psychiatry Research* 176 (1), 69–74.

Krieg, Alexander & Dickie, Jane 2013: Attachment and ‘hikikomori’: A psychosocial developmental model. *International Journal of Social Psychiatry* 59 (1), 1–12.

Lacan, Jacques 1978 [1973]: *The seminar of Jacques Lacan. Book XI. The four fundamental concepts of psychoanalysis. [Le séminaire de Jacques Lacan. Livre XI. ‘Les quatre concepts fondamentaux de la psychoanalyse’]* Kääntänyt Alan Sheridan. W. W. Norton & Company, Lontoo.

Lacan, Jacques 1988a [1975]: *The seminar of Jacques Lacan. Book I. Freud’s papers on technique 1953–1954. [Le séminaire I.]* Kääntänyt John Forrester. W. W. Norton & Company, Lontoo.

- Lacan, Jacques 1988b [1978]: *The seminar of Jacques Lacan. Book II. The ego in Freud's theory and in the technique of psychoanalysis 1954–1955.* [*Le séminaire. Livre II. Le moi dans la théorie de Freud et dans la technique de la psychanalyse 1954–1955.*] Kääntänyt Sylvana Tomaselli. W. W. Norton & Company, Lontoo.
- Lacan, Jacques 1993 [1981]: *The seminar of Jacques Lacan. Book III. The psychoses 1955–1956.* [*Le séminaire. Livre III. Les psychoses.*] Kääntänyt Russell Grigg. W. W. Norton & Company, New York.
- Lacan, Jacques 1998 [1975]: *The seminar of Jacques Lacan. On feminine sexuality. The limits of love and knowledge. Book XX. Encore 1972–1973.* [*Le séminaire. Livre XX. Encore. 1972–1973.*] Kääntänyt Bruce Fink. W. W. Norton & Company, Lontoo.
- Lacan, Jacques 2006 [1966]: *Écrits. The first complete edition in English.* [*Écrits.*] Kääntänyt Bruce Fink. W. W. Norton & Company, Lontoo.
- Lacan, Jacques 2014a [2004]: *Anxiety. The seminar of Jacques Lacan. Book X.* [*Le séminaire livre X – L'angoisse.*] Kääntänyt A. R. Price. Polity, Cambridge.
- Lacan, Jacques 2014b: 'There can be no crisis of psychoanalysis' Jacques Lacan interviewed in 1974. Verso, Lontoo. <http://www.versobooks.com/blogs/1668-there-can-be-no-crisis-of-psychoanalysis-jacques-lacan-interviewed-in-1974> (viitattu 14.4.2017).
- Lacan, Jacques 2015 [1991]: *Transference. The seminar of Jacques Lacan. Book VIII.* [*Le séminaire de Jacques Lacan. Livre VIII. Le transfert.*] Kääntänyt Bruce Fink. Polity, Cambridge.
- Laclau, Ernesto 2005: *On populist reason.* Verso, Lontoo.
- Larja, Liisa, Törmäkangas, Liisa, Merikukka, Marko, Ristikari, Tiina, Gissler, Mika & Paananen, Reija 2016: NEET-indikaattori kuvaa nuorten syrjäytymistä. *Tieto&trendit – talous- ja hyvinvointikatsaus* 2/2016. <http://tietotrendit.stat.fi/mag/article/164/> (viitattu 9.3.2017).
- Lee, Young-Sik, Lee, Jae-Young, Choi Tae-Young & Choi, Jin-Tae 2013: Home visitation program for detecting, evaluating and treating socially withdrawn youth in Korea. *Psychiatry and Clinical Neurosciences* 67 (4), 193–202.
- Lehtonen, Olli & Kallunki, Valdermar 2013: Nuorten aikuisten syrjäytymiskierre. *Janus* 21 (2), 128–143.
- Li, Tim & Wong, Paul 2015: Youth social withdrawal behavior (hikikomori): A systematic review of qualitative and quantitative studies. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry* 49 (7), 595–609.
- Lorentzen, Thomas, Angelin, Anna, Dahl, Espen, Kauppinen, Timo, Moisio, Pasi & Salonen, Tapio 2014: Unemployment and economic security for young adults in Finland, Norway and Sweden: From unemployment protection to poverty relief. *International Journal of Social Welfare* 23 (1), 41–51.

- Myllyniemi, Sami 2009: *Taidekohtia. Nuorisobarometri 2009*. Opetusministeriö, Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisoasiain neuvottelukunta, Helsinki.
- Myllyniemi, Sami 2016: Tilasto-osio. Teoksessa Sami Myllyniemi (toim.) *Arjen jäljillä. Nuorisobarometri 2015*. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisoasiain neuvottelukunta & Nuorisotutkimusverkosto, Helsinki, 9–114.
- Myllyniemi, Sami & Gissler, Mika 2012: Tilasto-osio. Teoksessa Elina Pekkarinen, Kaisa Vehkalahti & Sami Myllyniemi (toim.) *Lapset ja nuoret instituutioiden kehyksissä. Nuorten elinolot -vuosikirja 2012*. Nuorisotutkimusverkosto, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos & Valtion nuorisoasiain neuvottelukunta, Helsinki, 23–99.
- Myrskylä, Pekka 2012: *Hukassa – keitä ovat syrjäytyneet nuoret?* EVA-analyysi no 19. Elinkeinoelämän valtuuskunta, Helsinki. <http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2012/02/Syrjaytyminen.pdf> (viitattu 8.3.2017).
- Notkola, Veijo, Pitkänen, Sari, Tuusa, Matti, Ala-Kauhaluoma, Mika, Harkko, Jaakko, Korkeamäki, Johanna, Lehikoinen, Tuula, Lehtoranta, Pirjo, Puumalainen, Jouni, Ehrling, Leena, Hämäläinen, Juha, Kankaanpää, Eila, Rimpelä, Matti & Vornanen, Riitta 2013: *Nuorten syrjäytyminen. Tietoa, toimintaa ja tuloksia?* Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2013. Eduskunta, Helsinki.
- Pörhölä, Maili 2008: Koulukiusaaminen nuoren hyvinvointia uhkaavana tekijänä – miten käy kiusatun ja kiusaajan vertaisuuksille? Teoksessa Minna Autio, Kirsi Eräranta & Sami Myllyniemi (toim.) *Polarisoituva nuoruus? Nuorten elinolot - vuosikirja 2008*. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisoasiain neuvottelukunta & Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus (Stakes), Helsinki, 94–104.
- Ranta, Klaus, Kaltiala-Heino, Riittakerttu, Rantanen, Päivi & Marttunen, Mauri 2009: Social phobia in Finnish general adolescent population: Prevalence, comorbidity, individual and family correlates, and service use. *Depression & Anxiety* 26 (6), 528–536.
- Saari, Juho 2009: *Yksinäisten yhteiskunta*. WSOYpro Oy, Helsinki.
- Saari, Juho 2016a: Lopuksi: yksinäisyyden tulevaisuus. Teoksessa Juho Saari (toim.) *Yksinäisten Suomi*. Gaudeamus, Helsinki, 297–317.
- Saari, Juho 2016b: Suomalainen yksinäisyys. Teoksessa Juho Saari (toim.) *Yksinäisten Suomi*. Gaudeamus, Helsinki, 33–51.
- Saari, Juho (toim.) 2016c: *Yksinäisten Suomi*. Gaudeamus, Helsinki.
- Saitou, Tamaki 2013 [1998]: *Hikikomori. Adolescence without end. [Shakaiteki hikikomori. Owaranai shishunki.]* Kääntänyt Jeffrey Angles. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Salecl, Renata 2010: *The tyranny of choice*. Profile, Lontoo.
- Sandberg, Otso 2015: *Hallittu syrjäytyminen. Miten syrjäytymisestä muodostui lähes jokaiseen meistä ulottuva riski?* Tampere University Press, Tampere.

- Silva, Jennifer 2013: *Coming up short. Working-class adulthood in an age of uncertainty*. Oxford University Press, Oxford.
- Suikkanen, Asko, Linnakangas, Ritva, Martti, Sirpa & Karjalainen, Anne 2001: *Siirtymien palkkatyö*. Sitran raportteja 16. Sitra, Helsinki.
<https://media.sitra.fi/2017/02/27173308/raportti16-2.pdf> (viitattu 8.3.2017).
- Suzuki, Munenori, Ito, Midori, Ishida, Mitsunori, Nihei, Norihiro & Maruyama, Masao 2010: Individualizing Japan: Searching for its origin in first modernity. *The British Journal of Sociology* 61 (3), 513–538.
- Tiilikainen, Elisa 2016: Polkuja yksinäisyyteen. Teoksessa Juho Saari (toim.) *Yksinäisten Suomi*. Gaudeamus, Helsinki, 129–148.
- Toivonen, Tuukka, Norasakkunkit, Vinai & Uchida, Yukiko 2011: Unable to conform, unwilling to rebel? Youth, culture, and motivation in globalizing Japan. *Frontiers in Psychology* 2 (207).
- Tomšič, Samo 2015: *The capitalist unconscious. Marx and Lacan*. Verso, Lontoo.
- Varje, Pekka 2014: “Palvelukseen halutaan”: työpaikkailmoitusten työntekijä. Teoksessa Ari Väänänen & Jussi Turtiainen (toim.) *Suomalainen työntekijäisyys 1945–2013*. Vastapaino, Tampere, 54–83.
- Wong, Paul, Li, Tim, Chan, Melissa, Law, Y.W., Chau, Michael, Cheng, Cecilia, Fu, K.W., Bacon-Shone, John & Yip, Paul 2015: The prevalence and correlates of severe social withdrawal (hikikomori) in Hong Kong: A cross-sectional telephone-based survey study. *International Journal of Social Psychiatry* 61 (4), 330–342.
- Wong, Victor 2009: Youth locked in time and space? Defining features of social withdrawal and practice implications. *Journal of Social Work Practice* 23 (3), 337–352.
- Zielenziger, Michael 2006: *Shutting out the sun. How Japan created its own lost generation*. Vintage, New York.
- Žižek, Slavoj 1989: *The sublime object of ideology*. Verso, Lontoo.
- Žižek, Slavoj 1997: *The plague of fantasies*. Verso, Lontoo.
- Žižek, Slavoj 2014: *Absolute recoil. Towards a new foundation of dialectical materialism*. Verso, Lontoo.

Liite 1. Haastattelurunko

Nuorten haastattelu

VETÄYTYMISEN ARKI JA TAUSTOJA

- Mistä tyypillinen päiväsi koostuu? Millaisia fiiliksiä päivän aikana herää? Millaisia arkiaskareita sinulla on? Kuinka hyvin saat ne tehtyä? Kuinka usein käyt ulkona?
- Millaisesta perheestä tulet? Osaisitko kuvailla, miten vetäytyminen alkoi ja milloin?

SOSIAALISET SUHTEET

- Onko sinulla kavereita? Mitä ajattelet heistä? Oletko läheinen heidän kanssaan vai tunnetko olosi yksinäiseksi? Onko sinulla kavereita netissä? Entä seurustelukumppaneita (online tai offline)? Asutko vanhempien luona vai omillasi? Minkälaiset suhteet sinulla on perheenjäseniisi? Tuleeko mieleen muita ihmisiä, joihin olisit ollut useammin yhteydessä (vaikka terapeutti)?

KOULU

- Missä olet käynyt koulua? Milloin olit viimeksi koulussa? Millaista koulumenestymisesi on ollut? Onko opiskelussa ollut jonkinlaisia haasteita? Millaisia kaverisuhteita sinulla on ollut koulussa vai olitko suurimmaksi osaksi omissa oloissasi? Mitä pidät koulunkäynnistä? Onko koulunkäynti ollut motivoivaa?

TYÖELÄMÄ

- Oletko ollut aiemmin töissä? Millaisessa työssä olet ollut? Mitä pidit siitä? Onko työelämässä tullut vastaan jonkinlaisia vaikeuksia? Entä millaisia kokemuksia sinulla on ollut työnhausta ja työhaastatteluista? Millaisia työkavereita sinulla on ollut? Mitä olet pitänyt heistä? Millaisina näet mahdollisuutesi saada töitä tulevaisuudessa?

OMAKUVA JA MIELENTERVEYS

- Osaisitko kertoa hieman omista luonteenpiirteistäsi? Minkälaisia kiinnostuksia sinulla on? Minkälaisia asioita pidät itsellesi tärkeinä?
- Onko sinulla ollut kokemuksia ahdistuneisuudesta tai masentuneisuudesta? Minkälaisia asioita sinulla on usein mielen päällä? Entä millaiset tilanteet olet kokenut ikäviksi? Ovatko muut ihmiset aiheuttaneet sinulle paljon päänvaivaa? Osaisitko kertoa jotain näistä tilanteista? Koetko että sinussa itsessäsi olisi jotain sellaista, josta et pidä?

LOPUKSI

- Mitä kivoja juttuja elämässäsi on tapahtunut viime aikoina? Millaisia kokemuksia Vamoksesta?

Työntekijöiden haastattelu

VAMOS-ARKI

- Minkälaisista asioista Vamoksen toiminta koostuu? Millainen on tyypillinen työpäivä? Millaisia yhteistyökumppaneita Vamoksella on? Mitä pidät työnteosta Vamoksella? Millainen työyhteisö Vamoksella toimii?

VAMOS-NUORET

- Minkälaisia nuoria Vamos ottaa vastaan? Minkälainen prosessi, alusta loppuun, nuoren asiakkuus Vamoksella on ja mihin se tähtää? Kauan asiakkuudet tyypillisesti kestävät? Minkälaisia asioita nuorten kanssa tehdään ryhmissä, entä yksilötapaamisissa? Minkälaisia asioita nuorten halutaan omaksuneen asiakkuuden päättyessä? Minkälaisia rajoitteita työhön liittyy (asuntojen puute, työpaikkojen puute, resurssit, jne)
- Onko vetäytyneissä nuorissa joitain yhteisiä piirteitä ja millaisia asioita heidän elämäänsä liittyy (yksinäisyys, mielenterveysongelmat, toimeentulo-ongelmat, jne)? Millaisista taustoista he tulevat? Millaisia asioita heidän kanssaan opetellaan ja mitä haasteita tähän liittyy?

LOPUKSI

- Mikä on parasta työnteossa Vamoksella? Millaisia onnistumisen kokemuksia löytyy?

Liite 2. Saatekirje

Hei

Olen sosiologian opiskelija [yliopistosta X]. Toimin työharjoittelijana Vamoksella ja etsin vapaaehtoisia tutkimukseen pro gradu -tutkielmaani varten. Tutkimus käsittelee nuoria (16-29 v.), jotka ovat olleet jossain vaiheessa elämäänsä vailla työtä, koulutuspaikkaa ja perheen ulkopuolisia sosiaalisia kontakteja (kavereita, jne.) useamman kuukauden tai vuoden ajan. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millä tavoin kyseiset nuoret ovat kokeneet elämänsä vailla työtä ja koulutuspaikkaa sekä perheen ulkopuolisia ihmissuhteita. Tarkoituksena on myös selvittää, mitkä asiat ovat mahdollisesti johtaneet tähän omiin oloihin vetäytymiseen. Mikäli tämä kuvaus sopii sinuun, edes suurin piirtein, pyytäisin Sinua ystävällisesti osallistumaan tutkimukseen.

Tutkimusta varten etsitään vapaaehtoisia haastatteluihin. Haastattelut toteutetaan kahdenkeskeisinä keskusteluin. Haastattelut ovat vapaamuotoisia keskusteluita, joissa puhutaan muun muassa arkielämän kokemuksista, koulunkäynnistä, työelämästä sekä kavereista tai niiden puuttumisesta. Haastattelujen kesto on 1-1½ tuntia. Haastattelu voidaan halutessasi toteuttaa myös useissa osissa. Haastattelut nauhoitetaan tutkimuskäyttöä varten, ja tallenteet hävitetään pro gradu -tutkielman valmistuttua.

Haastattelujen lisäksi teen myös havainnointia työharjoitteluni lomassa. Tämä tarkoittaa sitä, että teen muistiinpanoja työstäni nuorten parissa Vamoksella. Muistiinpanoja tehdään Vamoksella tapahtuvasta ryhmätoiminnasta ja henkilökunnan koulutuksista ja muista tapaamisista. Muistiinpanoja ei tehdä nuorten yksilötapaamisista. Myös havainnointiin osallistuminen on vapaaehtoista, ja kieltäytyessäsi muistiinpanoja ei tehdä. Myös muistiinpanoja tullaan käyttämään ainoastaan tutkimustarkoituksessa ja ne hävitetään pro gradu -tutkielman valmistuttua.

Tutkimukseen osallistuminen (sekä haastatteluihin että havainnointiin) on vapaaehtoista. Kieltäytyminen on mahdollista tutkimuksen missä tahansa vaiheessa, eikä kieltäytyminen vaikuta mitenkään Vamokselta saamiisi palveluihin ja tukeen. Tutkimuksessa kunnioitetaan myös osallistujien yksityisyydensuojaa. Haastattelutallenteita ja muistiinpanoja ei lue tai kuuntele kukaan muu kuin minä, eikä pro gradu -tutkielmastani voida tunnistaa yksittäisten osallistujien henkilöllisyyttä. Valmistunut tutkimus tulee olemaan saatavilla [yliopiston X] arkistosta sekä Helsingin Diakonissalaitoksen internetsivuilta.

Minuun voi olla yhteydessä alla olevien yhteystietojen välityksellä. Vastailen myös mielelläni tutkimukseen liittyviin kysymyksiin.

[Yhteystiedot poistettu.]

Liite 3. Suostumus tutkimukseen osallistumiseen

Minulle on selvitetty yllä mainitun tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuksessa käytettävät tutkimusmenetelmät. Olen tietoinen siitä, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Olen myös tietoinen siitä, että tutkimukseen osallistuminen ei aiheuta minulle minkäänlaisia kustannuksia, henkilöllisyyteni jää vain tutkijan tietoon, minua koskevaa aineistoa käytetään vain kyseiseen tutkimukseen ja aineisto hävitetään tutkimuksen valmistuttua. Mikäli aineistoa halutaan säilyttää tutkimuksen valmistumisen jälkeen tai käyttää johonkin muuhun kuin mainittuun tarkoitukseen, kysytään siihen minulta erillinen lupa.

Suostun siihen, että minua haastatellaan ja/tai havainnoidaan ja antamiani tietoja käytetään kyseisen tutkimuksen tarpeisiin. Voin halutessani keskeyttää tutkimukseen osallistumisen milloin tahansa ilman, että minun täytyy perustella keskeyttämistäni tai että se vaikuttaa asiakas- tai työsuhteeseeni Vamoksella.

Päiväys

Tutkittavan allekirjoitus ja nimenselvennys
